7- CUMA BAHSI
Hadis-i Serifden Çikarilan Hükümler:
Hadis-i Serifden Su Hükümler Dahi Çikarilmisdir:
1- Erkeklerden Her Âkil Balig Olana Cuma Günü Yikanmanin Vücubu ve Kendilerine Emrolunan Sey'in Beyani Babi
Bu Hadisden Çikarilan Hükümler :
Bu Hadisden Çikarilan Hükümler:
2- Cuma Günü Koku Sürünmek ve Misvak Tutunmak Babi
Bu Hadislerden Çikarilan Hükümler:
Bu Haislerden Çikarilan Hükümler:
3- Cuma Günü Hutbe Esnasinda Susma Hakkinda Bir Bab
Bu Hadisden Çikarilan Hükümler;
4- Cuma Günündeki Icabet Saati Hakkinda Bir Bab
5- Cuma Gününün Fazileti Babi
6- Bu Ümmetin, Cuma Gününe Hidayet Buyurulmasi Babi
Bu Hadisden Çikarilan Hükümler :
7- Cuma Ser'an Haftanin Ilk Günüdür
7- Cuma Günü (Namaza) Erken Gitmenin Fazileti Babi
8- Hutbe Esnasinda Susarak Dinleyen Kimsenin Fazileti Babi
Bu Hadisden Çikarilan Hükümler
9- Cuma Namazinin, Günes Zevale Erdigi Zaman Kilinmasi Babi
Bu Rivayetlerden Çikarilan Hükümler:
10- Cuma Namazindan Önce Iki Hutbe Okundugunu ve Bunlardaki Oturusu Beyan Babi
Bu Rivayetlerden Çikarilan Hükümler :
11- Teala Hazretlerinin : Onlar Bir Ticaret veya Eglence Gördükleri Vakit Ona Dogru Sökün Ettiler de, Seni Ayakta Biraktilar Âyet-i Kerimesi Hakkinda Bir Bab
Bu Hadisden Çikarilan Hükümler :
12- Cuma'yi Terk Edenler Hakkinda Gösterilen Siddet Babi
Bu Hadisden Çikarilan Hükümler :
13- Namazi ve Hutbeyi Hafif Tutma Babi
Hadisi Serifden Çikarilan Hükümler :
14- Imam Hutbe Okurken Tehiyye Namazi Kilma Babi
15- Hutbe Esnasinda Birisine Bir Sey Ögretme Hadisi Babi
16- Cuma Namazinda Okunacak Süreler Babi
17- Cuma Günü Okunacak Süreler Babi
Bu Hadislerden Çikarilan Hükümler
18- Cuma'dan Sonra Kilinan Namaz Babi
Bu Hadislerden Çikarilan Hükümler:

7- CUMA BAHSI

Cumua kelimesi Vâhidî'nin nakline göre cuma ve cuma sekillerinde hattâ Zeccâe'm beyânina göre cumia dahî okunmussa da, meshur olan kirâeti birincisidir. Nitekim buradaki hadîslerde de cumua olarak zaptedilmisdir.
Cuma, ictimâ'dan alinma bir isimdir. Içtimâ': toplanmak demekdir. Gerçi cemaatla kilinan her namazda toplanma vardir. Fakat cuma namazi, içlerinde cum'a kilinmayan mescidlerin cemaatlarini dahî bir araya topladigi için âdeta cemaatlar cemâatidir. Zâten bu mânâda ona «câ-miu'I-cemâat» (yânî cemaatlari bîr araya

toplayan) derler.
Câhiliyet devrinde cuma gününe araplar «Arûhe» derlerdi.
Bu güne ne için cuma denildigi ashâb-i kiram arasinda yine de ihtilaflidir. Ibni Abbâs. (Radiyallahû anh) 'dan rivayet olunduguna göre: Bu güne cum'a denilmesi, Allah Teâlâ, Âdem (Aleyhisse'âm)'m bütün azasini bu günde halk edip; bir araya getirdigi içindir.
îbni Huzeyme' (223-311) nin Hz, Se1mân (Radiyallahû anh) 'dan merfû' olarak rivayet ettigi bir hadîsde: Resûl-i Ekrem (Salîallahü Aleyhi ve Seliem):
Yâ Selmân! Cuma gününün ne oldugunu bilirmisin?» diye sordu. Ben: — Allah ve Resulü bilir!., dedim. Resulü!lah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem)
«Babanin (yahut babanizin) âzasi bu günde bir yere toplanmisdir.» buyurdular., denilmektedir.
Bâzilarina göre Kureys Dâru'n-Nedve'de bu günde toplandigi için ona cuma denilmisdir.
Bir takimlari Kâ'b b. Lüeyy'in kavmini bu günde toplayarak, kendilerine va'z-u nasîhatta bulundugu ve Kâbeyi ta'zîm husunda emir verdigi, ileride buradan bir Peygamber gönderilecegini söyledigi için o güne cuma denildigini iddia ederler.
Bir takimlari da bu ismin namaz için cemâatin toplanmasina bakarak islâmiyet devrinde verildigini söylemislerdir.
Cum'a gününe bu ismi ilk verenlerin Medine 'Hler oldugu dahî söylenir. Rivayete nazaran Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) henüz Medîne'ye hicret etmezden önce Medine'de Ensâr bir araya toplanarak yahudi1er'in her yedi günde toplandiklarini; hiristiyanlarm dayahudîler gibi toplanti günleri oldugunu müzâkere etmisler ve: «Biz de toplanmak için bir gün tahsis edelim! O günde Allah'a sükredelim; zikirde bulunalim; namaz kilalim!..» demisler. Neticede eskiden arûbe dedikleri günde toplanmaya karar vermisler. Hz. Es'ad'in evinde toplanarak onun arkasinda iki rek'at namaz kilmislar ve.bu güne cum'a demisler. Es'ad (Radiyallahû anh) bir koyun keserek onlara ikramda bulunmus. O gün Medîne'de müslümanlarm adedi hen'üz azmis.
Cuma namazi kitap, sünnet, icmâ-i ümmet ve kiyâs-i fukahâ ile sübût bulmus muhkem bir farizadir. Binâenaleyh onu inkâr eden dinden çikar.
Kitap'dan delili «Ey îmân edenler! Cuma günü namaz için ezan okundugu zaman hemen Allah'in zikrine sitâb edin [1]! Ve alisverisi birakin!» âyet-i kerîme-sidir. Tefsirlerin beyânina göre bu âyetdeki zikirden murâd: Namazla hutbedir.
Islâm ulemâsi cum'a namazinin bir farîza-i muhkeme olduguna icmâ' ve ittifak etmislerdir.
Sünnet'den delili : Bahsimizde görecegimiz hadîslerdir.
Kiyâs'dan delili de sudur: Biz cum'a günü ögle namazini, cum'a kilmak için terk etmege me'mûr olduk. Hâlbuki ögle namazini kilmak farzdi. Binâenaleyh onu terk etmek, yerine ancak ondan daha kuvvetli bir farzi îfâ için caiz olabilir.
Cuma namazinin sâir namazlardan fazla olarak bir takim sartlan vardir ki, bunlar: Biri Vücûbunun, digeri sihhatinin sartlari olmak üzere iki nev'îdir.
Vücûbunun sartlari: Cuma namazi farz olmak için hür, erkek, mukîm ve saglam olmak el ve ayaklari sakat olmamak gibi seylerdir.
Sihhatinin sartlari ise: Cuma kilinacak yerin sehir hükmünde olmasi, cemâat, hutbe, devlet reisi veya naibi, vakit, umûmî izin gibi seylerdir. Mezkûr sartlarin bâzisi bulunmadigi zaman cum'a kilinamaz.

1- (844) Bize Yahya b. Yahya Et-Temîmî ile Muhammed b. Bumh b. EI-Muhâcir rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Leys rivayet etti, H.
Bize Kuteybetü'bnü Saîd de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Leys, Nâfi'-den, o da Abdullah'dan naklen rivayet etti. Abdullah söyle demis: Ben, Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) 'i:
«Biriniz Cumâ'ya gelmek isterse yikansin!» buyururken isittim.

2- (...) Bize Kuteybetü'bnü Saîd rivayet etti. Dedi ki: Bize Leys rivayet etti. H.

Bize Ibni Rumh dahi rivayet etti. Dedi ki: Bize Leys, Ibni Sihâb'dan, o da Abdullah b. Abdillâh [2] b. Ömer'den, o da Abdullah b. Ömer'den. o da Resûlüllah (Saîlallahü Aleyhi ve Selletn) 'den naklen rivayet etti ki, minber üzerinde ayakta iken :
«Sizden kim cumâ'ya gelecekse yikansin!» buyurmuslar.

(...) Bana Muhammed b. Râfî' rivayet etti. Dedi ki: Bize Abdurrazzâk rivayet etti. Dedi ki: Bize Ibni Cüreyc rivayet etti. Dedi ki: Bize Ibni Si-hâb, Abdullah b. Ömer'in ogullan Salim ile Abdullah'dan, onlar da Ibni Ömer'den, o da Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Selîem) 'den naklen bu hadîsin mislini rivayet etti.

(...) Bana Harmeletü'bnü Yahya rivayet etti. Dedi ki: Bize Ibni Vehb haber verdi. Dedi ki : Bana Yûnus, tbni Sihâb'dan, o da Salim b. Abdil-lâh'dan, o da babasindan naklen haber verdi. Babasi;
«ResûlüIlah (Sallallahü Aleyhi ve Seîiem) 'i söyle buyururken isittim...» diyerek yukarki hadîsin mislini rivayet etmis.
Bu hadîsi Buhari (194-256); Tirmizî (209-279); Nesâî (215-303) ve Ibni Mâce (209-273) «cum'a» bahsinde muhtelif râ-vîlerden tahrîc etmislerdir.
Yine bu hadîsi Ibni Hibbân (?-354) «Sahîh» inde; Ebû Avane (?-3l6) de «Müstahrec» inde tahrîc etmislerdir. Onlarin rivayetinde: «Erkek ve kadinlardan her kim cum'aya gelecekse yikansin'..> buyur ulmakta dir.
Hadîsin Ibni Huzeyme (223-311) rivayetinde: «Cum'aya gelmeyen erkek ve kadinlara gusûl lâzim degildir.» ziyâdesi vardir.
Bu hadîsi Bezzâr (?-294), Hz. Âise ile Abdullah b. Büreyde 'den; îbni Mâce Abdullah b. Abbas (Radiyallahû anh) 'dan tahrîc etmislerdir. Ibni Abbâs rivayetinde: «ResûlüIlah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem):
«Süphesiz ki bu günü, Allah, insanlara bir bayram günü yapmisdir. Su hâlde kim cum'aya gelirse yikansin! buyurdular.» denilmisdir.
Taberânî (260-360) bu hadîsi Hz. Ebû Eyyûb E1-Ensâr.î 'den rivayet eder. Bu hadîsin pek çok tarîkler vardir. îbni Mendeh Nâfi' tarîki ile, Abdullah Ibni Ömer 'den rivayet edenleri saymis; 300 kisiye balig olmuslar; Ibni Ömer 'den baska râvîlerini saymis; 24'sahabîy.e balig olmuslardir.

Hadis-i Serifden Çikarilan Hükümler:

1- Zahirîler'e göre bu hadîsdeki yikanma emri vücûb ifâde eder. Binâenaleyh onlar «Cum'a namazina gidecek bir kimsenin yikanmasi farzdir.» derler. Fakat Zahirîler 'in bu istidlali dogru degildir. Çünkü hadîsdeki yikanma emri, bir sebep üzerine verilmisdir. O sebep zail olunca hüküm de zail olmusdur. Az ileride görülecek Hz. Âise hadîsinden anlasilacagi vecihle buradaki emrin sebebi: is güç sahibi olan halkin terlemeleri ve kirlenmeleridir. Onun için kendilerine «siz yikan-saniz a!..» denilmisdir.
Hanefîler 'den bâzilarina göre bu hadîs : Mensûhdur. Onu Re-sûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in :
«Bir kimse cum'o günü abdest alirsa ne âlâ!... Fakat yikanirsa bu daha faziletlidir.» hadîsi nesh etmisdir. Bâzilari nesih hadîsinin zayif oldugunu ileri sürerek: «Sahîh bir hadîsin bununla nasil neshedildigine hükmolu-nabilir?» diye i'tirâz etmislerse de, i'tirâzlari dogru degildir. Çünkü zayif dedikleri bu hadîsi, ashabi kiramdan yedi zât yâni Semüratü'bnü Cündeb, Enes, Ebû Saîd-iHüdrî, Ebû Hü-reyre, Câbir, Abdurrahman b. Semura ve îbni Abbâs (Radiyallahû anh) hazerâti rivayet etmislerdir.
Hz. Semura hadîsini Ebû Dâvûd, Tirmîzî ve Nesâî tahrîc etmislerdir. Enes (Radiyallahû anh) hadîsini Ibni Mâce, Tahâvî, Bezzâr ve Taberânî; Ebû Saîd hadîsini Beyhakî ile Bezzâr; Ebû Hüreyre hadîsini Bezzâr ile Ibni Adiyy; Câbir (Radiyallahû anh) hadîsini yine Ibni Adiyy; Abdurrahman b. Semura hadîsini taberânî; Ibni Abbâs

(Radiyallahû anh) hadîsini Beyhakî tahrîc etmislerdir. Tirmizî; «Bu hadîs hasendir.» demisdir.
AUâme Aynî diyor ki: «I'tirâzçimn sözünü kablû etsek bile zayif
hadîsler biribirine katilinca hükümde kuvvet kazanirlar.»
Beyhakî ve diger hadîs imamlarinin kavilleri de budur.
Hanefîler'in muhakkiklarina göre bu hadîs: Haberi vâhiddir. Binâenaleyh kitaba muâraza edemez. Çünkü kitap, abdesti olmayanlarin namaza kalkacaklari zaman vücûdun üç azasini yikamalarini; basa da meshetmelerini emir buyurmaktadir. Bu emrin karsisinda guslün de farz oldugunu söylemek, haber vâhidle kitap üzerine ziyâde etmek olur ki, caiz degildir.
Aynî: «Hadîsdeki emri istihbâb mânâsina alir ve bu suretle iki hadîsin arasini bulursak baska bir sey'e hacet kalmaz.» diyor.
Bu husûsda imam Safiî (Radiyallahû anh) sunlari söylemisdir: «Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'in cunra günü yikanmayi emir buyurmasi, vücûb için degil; fazilet kazanmak için ihtiyara birakilmis bir is olduguna Hz. Ömer hadîsi delildir...»
Hz. Ömer hadîsi asag:da görülecekdir.
2- îbni Dakiki'1-îd (625-702) : «Bu hadîsde yikanma emrinin cum'âya gitmeye bagli olduguna delîl vardir.» diyor.
3- Imam Mâlik (93-179) Bu hadîsle istidlal ederek cum'a günü yikanmanin, cum'âya gitmeye muttasil olmasi îcâbettigine kaail ol-musdur. Bu husûsda Evzâî (88-157) veLeys de Hz. Mâ1ik'e muvafakat etmislerdir.
4- Cumhûr-u ulemâya göre, cuma günü fecir dogdukdan sonra yikanmak emre imtisal için kâfidir.
Hanefîler 'den «El-Hidâye» sahibi Mergînânî: «Bu gûsül imam Ebû Yûsuf'a göre,, cuma namazi içindir. Yâni onunla cuma namazini kilmadikça sevap kazanamaz. Hattâ bir kimse cuma namazindan sonra yikansa yahut sabahdan yikanip da, abdesti bozulsa, sonra abdest alarak cumayi kilsa, cuma guslünün sevabina nail olamaz. Sahîh olan da budur.» demisdir. «Hidâye» sahibi «Sahîh olan da budlur.» sözü ile Hasanu'bnü Ziyâd'm kavlinden ihtiraz etmisdir, Zîrâ ona göre cum'a günü yikanmaz, namaz için degil; günün faziletini göstermek içindir. E1-Mebsût» da: «Imam Muhammed'in kavli de budur.» denilmektedir.
«El-Muhît» nâm eserde ise bunun imam Ebû Yûsuf'dan da bir rivayet oldugu kaydediliyor. Su hâlde bu mes'ele hakkinda imam Ebû Yûsuf 'dan iki kavil rivayet olunmus demekdir.
Cuma ile bayram veya arafe ayni güne tesadüf etseler, her ikisi için bir gusül kâfidir. Hattâ: «Persembe veya cuma aksami yikanmakla sünnet yerini bulur.» diyenler vardir. Çünkü cuma günü yikanmakdan mak-sad: Ter kokusunu gidermekdir.

3- (845) Bana Harmeletü'bnü Yahya rivayet etti. Dedi ki : Bize Ib-ni Vehb rivayet etti. eDdi ki: Bana Yûnus Ibni Sihâb'dan naklen haber verdi. Demis ki: Bana Salim b. Abdillâh, babasindan naklen rivayet etti ki, Ömeru'bnü'l-Hattâb bir cuma günü cemaata hutbe okurken Resûlülîah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem)'in ashabindan biri (mescide) girmis. Ömer ona :
— Bu saat hangi saatdir diye nida etmis. Gelen zât:
— Ben,, bu gün çalistim, evime dememeden ezani isittim de abdest al-makdan fazla bir sey yapamadim; cevâbini vermis. Ömer:
— Abdestle yetinmen de öyle! Bilirsin ki Kesûlüllüh (Salîallahü Aleyhi ve Sellem) yikanmayi emrederdi., demis.

4- (...) Bize Ishâk b. Ibrahim rivayet etti. Dedi ki: Bize Velîd b. Müslim, Evzâî'den rivayet etti. Demis ki: Bana Yahya b. Ebî Kesir rivayet etti. Dedi ki: Bana Ebû Selemete'bnü Abdirrahmân rivayet etti. Dedi ki: Bana Ebû Hüreyre rivayet etti. Dedi ki: Bir cuma günü Ömeru'-bnü'I-Hattâb cemaata hutbe okurken Osman b. Affân mescide giriverdi. Ömer ona ta'rîzde bulunarak:
— Bâzi kimselere ne oluyor ki ezan okundukdan sonraya gecikiyorlar? dedi. Bunun üzerine Osman:

— Yâ Emîre'l-Mü'minîn ezam isittikden sonra abdest almakdan fazla bir sey yapamadim; sonra buraya geldim! dedi. Ömer :
— Abdest de öyle! Siz Resûlüllah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem)'i: «Biriniz Cumâ'ya gelecek mi, yikansin!» buyururken isitmedinizmi?
dedi.
Ibni Ömer hadîsini Buhari «Kitâbu'I-Cumua» da; Tirmizî dahî «Kitâbü's-Salât» da tahrîc etmislerdir.
Birinci hadîsde, mescide giren zâtin ismi tasrîh edilmemisse de, sonraki rivâyetde onun Hz Osman b Affân oldugu bildirilmisdir.
Buhârî'nin rivayetinde gelen zâtin ilk muhacirlerden oldugu kaydedilmektedir. Sa'bî'nin beyânina göre ilk muhacirlerden murâd : Bey'at-i Ridvân'da bulunan zevâtdir.
Bâzilarina göre bunlar: Her iki kibleye (yâni hem Kudüse hem de Kâbe'ye) dogru namaz kilanlardir.
Zemaserî , «Tefsir» inde ilk muhacirlerden murâd Bedir gazileri oldugunu söylemisdir.
Hz. Ömer'in : «Bu saat, hangi saatdir?» diye sormasi, sitem ve tevbîh içindir. Bu sözle: «Sen neiçin bu saate kadar geciktin?» demek istemisdir. Maksadi: mescide erken gidilmesine tenbîhdir. Çünkü mescide gidilmesi tavsiye buyurulari saatler geçtikden sonra melekler defterlerini dürer; bir daha gelenleri yazmaz olurlar. Bu cihet, hadîs-i serifle sâbitdir.
Hz. Osman (Radtyallahû anh) Ömer (Radiyallahû anh) 'm ne demek istedigini derhâl anlamis ve geciktigi için özür düemisdir. Bir ri-vâyetde: pazara gittigi için geç kaldigini tasrîh etmisdir.
«Abdest de öyle!.,» cümlesinden murâd; «Abdestle kanâ'at etmen de senin Için ayri bir fazilet kaybidir.» demekdir. Çünkü Hz. Ömer'in: «Bu saat, hangi saatdir?» diyerek yaptigi ta'rîz ve inkârin mânâsi: «Sana vakti geciktirmek suretiyle kaybettigin faziletin zarari yetmiyor mu ki, buna bir de yikanmamak ve sâde abdestle kanâat etmek suçunu ilâve .ettin?» demekdir.
Görülüyor ki Hz. Ömer iki kelimelik bir cümle ile iki satirlik mânâ ifâde etmisdir.
Bu cümleyi buradaki gibi atif sureti ile rivayet edenler oldugu gibi (vâv) in. hazfi ile rivayet edenler de vardir.
Kurtubî'ye göre (vâv) la rivayet hemze'den ivaz olur. (Vâv) haz-fedilirse kelime yâ müptedâ haber olmak üzere merfû' yahut mahzûf bir fiilin mef ûlü olmak üzere mansûb okunur. Hz. Ömer'in :
«Bilirsin ki Resûlüllah (Saîîaiîahü Aleyhi ve Sellem) cuma günü yikanmayi emrederdi.» sözü, cuma günü yikanmanin farz olmadigina delâlet eder. Çünkü yikanmak farz olsaydi Hz. Osman'm mescide girmesine kat'iyyen müsâde etmez; yikanmak için onu mutlakaa geri çevirirdi.

Hadis-i Serifden Su Hükümler Dahi Çikarilmisdir:

1- Hutbeyi ayakta okumak, okumak için minber üzerine çikmak: Hutbenin sünnetlerindendir.
2- Hükümdarin raiyyesi ile mesgul olmasi, onlarin hâllerini sorusturarak dînî mesâlihi kendilerine emretmesi, fazileti ihlâl edenlere karsi inkârda bulunmasi îcâbeder.
3- Küçüklere bir ibret olmak üzere, hükümdarin bizzat büyükleri yüzlerine karsi muâhaze etmesi gerekir.
4- Hutbe esnasinda iyiligi emir, kötülügü yasak etmek hutbeyi if-sâd etmez.
5- Âmirlere karsi özür beyân etmek caizdir ,
6- Cuma günü ezan okunmazdan Önce bir isle mesgul olmak mu-bahdir. Velev ki bu mesgûliyyet cumâ'ya erken gitmeye mâni' olsun. Zîra mesgûliyyet mubah olmasaydi Ömer (Radiyaliahû anh) bu mes'eleden sonra, o gün pazar kurulmasini yasak ederdi.
7- Imam Mâlik, cuma günü ezandan önce pazar kurmanin memnu' olmadigina bu hadîsle istidlal etmisdir, Zîra kissa Hz. ömer zamaninda bizzat onun huzurunda ve Hz. Osman (Radiyaliahû anh) 'm da hazir bulundugu bir meclisde geçmisdir. Hâlbuki cuma'ya gitmenin vücûbu ve alisverisin haram olmasi minberin önünde okunan ezanla tahakkuk eder. Çünkü asil ezan o'dur. Imam Safiî ile imam Ahmed'in ve ekseri fukahanin kavilleri de budur.

Sonra ulemâ ezan okunurken yapilan alisverisin haram olup olmadiginda ihtilâf etmislerdir. Han ef ilerle, imam Safiî'ye göre: o anda alisveris ciâz fakat mekruhdur. Imam Mâlik ile imam Ahmed'eve Zahirîler 'e göre o alisveris bâtildir.
8- Fazilet sahibi insanlarin pazara gitmesi caizdir.
9- Cuma*ya gitme fazileti, ezan okunmazdan önceye âiddir.
10- Bâzilari bu hadîsle istidlal ederek «cuma günü yikanmak farzdir.» derler.

1- Erkeklerden Her Âkil Balig Olana Cuma Günü Yikanmanin Vücubu ve Kendilerine Emrolunan Sey'in Beyani Babi

5- (846) Bize Yahya b. Yahya rivayet etti. Dedi ki: Mâlik'e, Safyân b. Süleym'den dinledigim, onun da Atâ' b. Yesâr'dan, onun' da Ebû Saîd-i Hudri'den naklen rivayet ettigi su hadîsi okudum: Rssûlüllah
«Cuma günü yikanmak her ihtilâm olan kimseye vâcipdir.» buyurmuslar.
Bu hadîsi Buhârî «Kitâbü'lrEzân», «Kitâbü'l-Cumu'a» ve «Kitâ-bu's-Sehâdât» da; Ebû Dâvûd «Kitâbu't-Tahâre» de; Nesâî «Kitâbu's-Salat» da; îbni Mâce dahî «Kitâbu's-Salât» da muhtelif râvîlerden tahrîc etmislerdir.
Vâcib: Müteekkid; demekdir. Burada ondan farz mânâsi rourâd olunmamisdir. Nitekim bir çok sahîh hadîsler bu te'vîlin dogruluguna se-hâdet etmektedirler. Meselâ Hz. Semura hadîsinde :
«Bir kimse obdest alirsa ne âlâ! Fakat yikanirsa, yikanmak daha faziletlidir.» buyurulmusdur. Sayet yikanmak farz olsaydi, abdest alan için «ne âlâ!..» demez; yikanmanin da yalniz faziletinden bahsetmez; farz oldugunu söylerdi.
îhtilâm olan : Bulûga eren manasinadir. îhtilâni olmak bulûga ermeyi istilzam ettigi için mecazen bulûga eren yerine, ihtilâm olan tâbiri kul-lanilmisdir. Burada hakikat mânâya manî olan karine: Ihtilâmla beraber, inzal de bulundugu takdirde cuma olsun olmasin her zaman yikanmanin lâzim gelmesidir.

Bu Hadisden Çikarilan Hükümler :

1- Zahirîler'e göre cuma günü yikanmak farzdir. Bu kavil Hasan-i Basrî ile Atâ' b. Ebî Rabâh ve Müseyyeb b. Râfi'den de rivayet olunur. «El - Hidâye» sahibi cuma gus-lü için imam Mâlik'in de «Vâcibdir.» dedigini sö'ylemisse de, bu nakil dogru degildir. Çünkü Mâlik î'lerden îbni Abdilberr «El-îs-tizkâr» adli eserinde:
«Zahirî 'lerden baska (cuma günü yikanma kvâcibdir) deyen bir kimse bilmiyorum. Yalniz onlar bunun vücûbuna kaail olmuslardir.» demektedir. Bittabi ibni Abdilberr, imam Mâlik'in kavlini baskalarindan daha iyi bilir. Onun için bu izahatindan sonra su malûmati vermisdir: « Ibni Vehb'in imam Mâlik 'den rivayetine göre Mâ1ik'e :
— Cuma günü yikanmak vâcibmidir? diye sormuslar;
— O, bir sünnet ve ma'rûfdur.. cevâbini vermis. Kendisine :
— Ama hadîsde vâcib oldugu bildiriliyor! demisler; buna da :
— Hadîsde her vâcib denilen sey, vâcib olmaz., cevâbini vermis.» Keza Mâliki 'lerden Esheb'in rivayetine göre imam Mâli k'e cum'a günü yikanmanin hükmü vacip midir? diye sorulmus; Hz. îmam:
— Vâcib degil, güzeldir; cevâbini vermisdir. Bu rivayet Mâliki'-Iere göre cuma günü yikanmanin müstehab oldugunu gösterir. Çünkü onlara göre müstehabb'm derecesi: Sünnetden asagidir.
2- Hanefîler 'den bâzilarina göre bu ve emsali hadîsler Hz . Semura hadîsi ile neshedilmislerdir.
Bu bâbda az yukarida tafsilât verilmisdi.

6- (847) Bana Hârûn b. Saüd El-Eylî ile Ahmed b. îsâ rivayet etti ler. Dediler ki: Bize Ibni" Vehb rivayet etti. Dedi ki: Bana Amr, Ubeydid lah b. Ebî Ca'fer'den naklen haber verdi. Ona da Muhammed b. Ca'fei Urvetü'bnü'z-Zübeyr'den naklen rivayet etmis. Urve de Âise'den rivâye etmis ki, Âise söyle demis: «Halk

cumâ'ya yaylalardaki evlerinden gelir lerdI. Aba içinde gelirler de toza bulanirlar; kendilerinden (ter) koku (su çikardi. (Bir defa) Resûlüllah (Sallalîahü Aleyhi ve Sellem) benim yanimd iken ona, bunlardan bir adam geldi. Resûlüllah (Sallalîahü Aleyhi ve Sellen (onun hâlini görünce) :
— Siz bu gün için temizlenseniz e!...» buyurdular.
Bu hadîsi Buhar î «Kitâbü'l - Cumua» da; Ebû Dâvûda «Kitâbu's-Salât» da tahrîç etmislerdir.
Yây1â» diye tercüme ettigimiz «Avâlî» âliyenin cem'idi: Âliye: Yüksek yer, yayla; demekdir. Burada ondan murâd: Medîne'nin dogusunda bulunan, ikiden sekiz mil'e kadar uzakliktaki köylei dir. Bâzilari, bunlarin en yakin olanlari ile Medine arasinda dört m mesafe bulundugunu söylerler.
Hadîsin son cümlesini, temenni mânâsina almak caizdir. Bu takdîrd cümlenin cevâba ihtiyâci kalmaz. Fakat sart mânâsina almak da mün kündür. O zaman cümle cevap ister. Ve cevâbi «Iyi olurdu...» seklind takdîr olunur; ve cümlenin tamâmi «Siz bu gün için yikansaniz iyi olurdu!» sekline girer.

Bu Hadisden Çikarilan Hükümler:

1- Ulemâ sehir hâricinde yasiyanlara, cuma namazinin farz ok olmadiginda ihtilâf etmislerdir. Bir taifeye göre geceleyin evine dön.eh lecek olan kimselere, cuma namazi farzdir. Bu kavil Ebû Hureyre, Enes, Abdullah b. Ömer ve Muâviy (Radiyallahû anhûm) hazerâtindan rivayet olunmusdur. Onlardan sonra gelen Nâfi', Hasan-i Basrî, îkriine, Hakem, Ibrahim Nehâî, Ebû.Abdirrahman Sülemî, Atâ', Evzâî ve Ebû Sevr'in mezhepleri de budur.
Bu zevat Tirmizî ile Beyhakî 'nin merfû' olarak rivayet ettikleri Ebû Hüreyre hadîsi ile de istidlal ederler. Mezkûr haclîsde :
«Cuma namazi, gecenin ailesi nezdine döndürdügü herkese farzdir.» buyuruhnussa da, Tirmizî ile Beyhakî onu zayif bulmuslardir. Hattâ imam Ahmed b.. Hanbel'in: «Bu hadîs bir sey etmez!» dedigi rivayet olunur. Imam Ahmed onu rivayet edene iki defa «Rabbine istigfar et!» «Rabbine isfigfâr et!» demisdir.
Gecenin ailesi nezdine döndürmesinden murâd: Cuma namazini imamla beraber kilip da, gece karanligi basmadan evine dönebilmekdir.
2- Ulemâdan bâzilarina göre, ezani isitenlere cuma namazi kilmak farzdir. Bu kavil Abdullah b. Ömer (Raâiyallahû anh) 'dan rivayet olunmusdur. Tirmizî onu,, imam Safiî ile Ahmed b. Hanbe1 ve Ishâk'm kavilleri olmak üzere naklet-misdir. Mezkûr kavli Ibnü'l - Arabî, imam Mâlik 'den de rivayet eder. ..
Bu kavle zâfaib olanlar, Ebû Davud'un tahrîc ettigi Abdullah b. Amr hadîsi ile dahî istidlal ederler. Mezkûr hadîsde Resûî-i Ekrem (SallalUzhü A îeyhi ve Seîlem) :
«Cuma namazi, ezani isidenlere farzdir.» buyurmuslardir. Yalniz Ebû Dâvûd'un beyânina göre hadîsi bir cemâat Hz. Abdullah b. Amr'a mevkuf olarak rivayet etmislerse de, Dârakutnî onu Velîd b. Müslim ve Züheyr. b. Muhammed tariki ile merfû' olarak da rivayet etmigdir. Bu iki zât «Sahîh» ricâlin-dendirler.
Dârekutnî ayni hadîsi daha baska yoldan da rivayet etmisdir. Ancak o rivayetin râvîleri arasinda zayiflar vardir.
3- Bir takimlarina göre cuma namazi: Sehir içindekilere farz, sehir disindakilere farz degildir. Bu hussûda ezani isidip isitmemenin bir te'sîri yokdur.
Bâzilari bu kavli Imam A'zam'a nisbet etmislerdir. Kaadi Ebû Bekir îbni - Arabî bunu kabul ederek «Zahir Ebû Hanîfe (Radiyallahû anh) ile beraberdir.» demisdir. Lâkin bu söz imam A'zam'm mezhebini tam olarak ifâde edememektedir, îmam A'zam'm mezhebine göre cuma namazi ya cem'iyyetlî bir kasabada yahut kasabanin namazgahinda kilinir.
«Et - Tuhfe» gibi Hanefî kitaplarinda : «Bize göre cums ancak cem'iyyetli bir kasabada yahut sehir hükmünde bir yerde mesels bayram namazgahinda kilinir.» denilmektedir.
« Yenâbî '» nâm eserde : «Bir kimsenin evi sehir hâricinde ise c kimseye cuma namazi farz degildir. Bu bâbda söylenen en dogru söz de budur.» deniliyor.
Bu bâbda imam Ebû Yûsu f'dan muhtelif rivayetler vardir, îmam Muhammed'e göre ise sehirden bir, iki veya üç

mil uzakta bulunan kimseye cuma namazi farzdir. Imam Mâ1ik'in kavli de budur.
Cuma namazinin kimlere farz oldugunu bildiren daha birçok mez-hebler vardir.
4- Hadîs-i serif, hocanin talebesine karsi merhametli davranmasi lüzumuna isaret ettigi gibi ehl-i hayir kimselerle oturmak için temiz bulunmanin müstehab olduguna, müslümana ne suretle olursa olsun ezâ vermekden sakinmak gerektigine delildir.
5- Yine bu hadîs, ashabi kiram'm kendilerine güç bile gelse emre imtisâle son derece haris olduklarina delildir.

(...) Bize Muhammed b. Rumh rivayet etti. Dedi ki: Bize Leys, Yahya b. Saîd'den, o da Amra'dan o da Âise'den naklen rivayet etti ki, Âise söyle demis:
«Halk Is göç sahibi Idiler. Kendilerine bakacak kimseleri yokdu. Bu sebeple nahos koktuklari olurdu. (Onun için) kendilerine siz cuma günü yikansaniz a!...» denildi.»
Bu hadîsi Buhârî «Kitâbü'l-Cumua» da; Ebû Dâvûd da Kitâbu't-Tahâre» de tahrîc etmislerdir.
Buhari 'deki rivayetinde: Âise (Rctdiyallahû anha) «Halk kendilerinin hizmetkâri idiler. Cumâ'ya gittikleri vakit kendi is güç kilik kiyafetleri ile giderlerdi. Bu sebeple onlara ResûlüIIah (Saîlailahü Aleyhi ve Seilem):
— Sh yikansaniz a!., buyurdular.» demisdir.
MüsIim'in rivayetinde, kirli pasli is elbiseleri ile mescide gelenlere, yikanma emrini verenin kim oldugu tasrîh edilmermsse de, sözün gelsInden onun ResûlüIIah (SallaIlahü Aleyhi ve Sellem) oldugu pek âlâ anlasildigi gibi Buhari 'nin rivayetinde sarahaten beyanda edilmisdir. Hadîs-i serif:
Cuma namazina gitmezden önce yakanmanin müstehab olduguna delildir. Çünkü kir ve ter kokusundan hem insanlar hem de melekler eziyyet duyarlar.

2- Cuma Günü Koku Sürünmek ve Misvak Tutunmak Babi

7- (846) Bize Amru'bnü Sevvâd El-Âmirî rivayet etti. Dedi ki: Bize Abdullah b. Vehb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Amru'bnü'l-Haris rivayet etti. Ona da Saîd b. EM Hilâl ile Bükeyr b. Esecc, Ebû Bekir b. Müiv kedir'den, o da Amru'bivü Süleym'den, o da Abdurrahmân b. Ebî Saîd'il-Hudrî'den, o da babasindan naklen rivayet etmisler kî, Resûliillah (Sallallahü A leyhi ve Seîlem);
«Cuma gönü yikanmak, her ihtilâm olana farzdir. Bir de misvak fru-îunmak!... Bulabildigi kadar koku da sürünür.» buyurmuslar.
Yalniz Bükeyr, Abdurrahmân'i zikretmemis; koku hakkinda da: demistir. «Velev kadinin kokusundan!..» demistir.

8- (848) Bize Hasanü'I-Hulvânî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Rav-hu'fcnü Ulâde riivâyet etti. (Dedi ki) : Bize IhnI Cüreyc rivayet etti. H.
Bana Mufaammed b. Râfi' de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Abdurraz-zâk rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ibni Cüreyc haber verdi. (Dedi ki) : Bana Ibrahim b. Meysera, Tâvûs'dan, o da Ibni Abbâs'dan naklen haber verdi. Ibni Abbâs, Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in cuma günü yikanmak hususundaki hadîsini anlatmis.
Tâvûs diyor ki: Ben, Ibni Abbâs'a : «Sayet ailesi nezdinde güzel koku yahut yag varsa, ondan da sürünür mü? dedim; Ifcni Abbâs:
— Onu bilmiyorum!., cevâbini verdi.

(...) Bize, bu hadîsi Ishâk b. tbrâhîm dahî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Muhammed b. Bekir haber verdi. H.
Bize Hârûn b. Abdülâh dahî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Dahhâk b. Mahled rivayet etti. Bu râvîlerin ikisi de Ibni Cüreyc'den bu isnâdla rivâ-yetde bulunmuslardir.
Bu hadîsleri Buhârî «KÜâbü'l-Cumua» da; Ebû Dâvûd ile Nesâî «Kitâbü't-Tahâre» de tahrîc etmislerdir.
Tiyb : Güzel koku.

Diihn : Kokulu veya kokusuz yag demekdir.
Hadîsdeki:
«Bulabildigi kadar koku da sürünür.» cümlesi hakkinda Kaadi Iyâz : «Bu cümle, bulabildigini sürünmesi hususunda te'kîd Için yahut çok sürünmek istedigini anlatmak için söylenmis olabilir. Birinci mânâ daha zahirdir.» diyor.
«Velev ki kadinin kokusundan!...» cümlesi de bu mânâyi te'yîdet-mektedir. Çünkü kadina mahsûs olan kokuyu erkeklerin sürünmesi mek-ruhdur. O devirde bu koku renkli idi. Ve pek keskin degildi. Böyle bir kokunun erkege mubah kilinmasi: Koku sürünmenin' bit'te'kîd matlûb olduguna delildir.
Görülüyor ki cuma günü cemaata eziyet verecek kerih kokularin her cihetle önüne geçmek emrolunmustur. Cemaata ve meleklere eziyet verecek kerîh kokular ya terlemeden yahut agizdan hâsil olur. Terlemeden hâsil olan kokuyu gidermek için evvelâ yikanmak, sonra bir de bulabildigi güzel kokuyu sürünmek; agiz kokusunu gidermek için de agzi güzelce mIsvaklamak, emir buyurulmusdur. Mânevi temizligin yanisira maddî temizlige de bu derece ehemmiyet veren baska bir dîn bilmiyoruz.
Tâvûs 'un, Hz. Ibni Abbâs'a: «Sayet ailesi nezdinde güzel koku yahut yag varsa, ondan da sürünür mü?» diye sormasi «hadîsin metninde bu ibare de yokmuydu?» manasinadir. Ibni Abbâs (Rûdiyallahû anh) bunun hadîsden olup olmadigini hatirlayamarmsdir.

Bu Hadislerden Çikarilan Hükümler:

1- Hattâbî: «Imam Mâlik, cuma günü yikanmanin farz olduguna kaaildir.» demisdir. Ekseri fukahâya göre ise cuma günü yikanmak farz degildir. Onlar bu hadîsleri yikanmaya tergîb ve tesvik mânâsina te'vîl etmis ve tesbih sureti ile, o gün yikanmanin farz gibi te'-kîdle matlûb oldugunu söylemislerdir.
Nevevî (63I-676): «Bu hadîs, bulûga ere nbir kimse için -cuma namazina gitmeyi murâd etsin etmesin- yikanmanin mesru oldugunu gfcs-terîyor. Baska hadîsler bulûga eren her müslümanin cuma namazina gitmek için yikanmasi vâcib oldugunu, bâzilari cum'âya gidecek sabilerle kadinlarin bile yikanmalari gerektigini bildirmektedir. Bu hadîslerin arasini bulmak için: cum'âya gidecek herkese yikanmak müstehabdir. Fakat erkekler hakkinda- emir, kadinlarla çocuklardan daha te'kîdlidir denir. Bizim mezhebimizin meshur kavline göre cuma namazina gitmek isteyen herkese yikanmak müstehabdir. Ulemâmizdan bir rivayete göre. yalniz erkeklere; baska bir rivayete göre yalniz kendilerine cuma farz olanlara müstehabdir. Kadinlarla çocuklara, kölelere ve yolculara müs-tehab degildir. Baska bir kavle göre ise cuma günü herkesin yikanmasi farzdir. Bu hussûda cum'âya gitmek veya gitmemek niyeti müessir degildir. Sahih olan birinci kavidir.» diyor.
Rivayete nazaran Hz. Abdullah îbni Ömer her cuma günü elbisesini kokularmis. Muâviy etü'bnü Kurra: «Ben, Miizeyne kabilesinde bunu yapan otuz kisiye yetistim.» demisdir.
Mücâhid, Hz. îbni Abbâs ile Ebû Sâîd-i Hudrî, Abdullah b. Mugaffel ve Abdullah Ibni Ömer'in bunu yaptiklarini rivayet etmisdir.
2- Zahirîler 'den Ibni Hazm , erkek ve kadinlara cuma günü yikanmanin ve keza koku sürünüp; misvaklanmanm farz oldugunu kabul etmemisdir. Ona göre, yalniz koku sürünmek mesrû'dur. Çünkü mescidlerin kapilarinda beklesen melekler oraya evvel beevvel gelenleri yazarlar; bazen onlarla musâfaha dahî ederler. Yahut dokunup geçerler.
3- Yolcularin cuma günü yikanmalari lâzim gelip gelmediginde ihtilâf olunmusdur. Abdullah b. Haris, Talk b. Kabîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Aliy ve Talhatü'bnü Musarrif hazerâtma göre cuma günü yolcularin da yikanmalari gerekir. Imam Safiî: «Ben, suyu bir altin'a bile satin alsam yine cuma günü yikanmayi, hazarda olsun seferde olsun terk etmedim.» demisdir.
Alkame, Abdullah b. Amr, Ibni Cübeyr, Mücâhid Tâvûs, Kaasim b. Muhamnied, Es-ved ve Iyâs b. Muâviye hazerâti ise cuma günü yolculara yikanmak lâzim gelmedigine kaail olmuslardir. Ebû Sevr'e göre cuma günü yolcularin dahî yikanmasi müstehabdir.

9- (849) Bana Muhammed b. Hatim rivayet etti. (Dedi ki) : Bize, Behz rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Vüheyb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Abdullah b. Tâvûs, baabsmdan, o da Ebû Hüreyre'den, o da Peygamber (Scdlallahu Aleyhi ve Sellem) 'den naklen rivayet etti. Efendimiz:
«Her yedi günde bir gusül edip, basini ve bedenini yikamak her müs-lüman üzerinde Allanin bir hakkidir.» buyurmuslar.

10- (850) Bize Kuteybetü'bü Saîd, Mâlik b. Enesden, ona da Ebû Bekir'in âzâdlisi Sümeyy'den naklen okunan; Sümeyy'in de Ebû Salih Es-Semmân'dan, onun da Ebû Hüreyre'den naklen rivayet ettigi hadîsler cümlesinden olmak üzere su hadîsi rivayet etti: Resûlüllali (SaiîaIlahü Aleyhi ve Sellem) :
«Bir kimse cuma günü cünüplükden yikanir gibi yikanir da sonra (cuma namazina) giderse bir deve tesadduk etmis gibi olur; ikinci saatde giderse bir stgir tesadduk etmis gibi; üçnücü saatde giderse boynuzk1 bir koç tesadduk etmis gibi; dördüncü saatde giderse bir tavuk tesadduk et'mis gibi; besinci saatde giderse bir yumurta tesadduk etmis gibi (sevaba nâii) olur. Imam minbere çiktimi artik melekler hutbeyi dinlemeye gelirler.» buyurmuslar.
Hz. Ebû Hüreyre'nin buradaki iki hadîsinden birincisini Buhari. «Kitâbü'l-Cumua» ile «Benî Israil» bahislerinde; Nesâî dahî «cuma» bahsinde tahrîc etmislerdir.
Buhârî'de bu hadîs, baska bir hadîsin sonunda zikredilmektedir. Hadîsin tamâmi söyledir: Resûlüllah (Saltallahü Aleyhi ve Sellem):
«BIz kiyamet gününde, bizden önce kendilerine kitap verilenleri geçecek olan sonra gelenleriz. Hem bize onlardan sonra kitap verilmisdir. Iste bu gün onlarin, hakkinda ihtilâfa düstükleri gündür. Bize ise Allah hidâyet vermisdir. Yârin yahudiler Için, yarindan sonraki gün de Hiristiyanlar içindir.» buyurdu. Sonra «'Öyle Ise her yedi günde bir gusül ederek basini ve bedenini yikamak her müslümanin boynuna borçdur.» buyurdular.
Yahudilerle hiristiyanlarin, hakkinda ihtilâf ettikleri gün: Kiyamet günüdür.
«Yarin yahudüer içindir...» cümlesinden murâd: cumartesi günü, ondan sonraki hiristiyanlarm toplanmasina âid olan gün de: pazardir^. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) bu sözleri ile dünyâda cumartesi günü yahudilerin; pazar günü de hiristiyanlarm toplanti günü oldugu gibi, âhirette de herkes kendi gününde hesaba çekilecek demek istemis olsa gerekdir.
Ikinci hadîsi Buhârî yine «Kitâbü'l-Cumua» da; Ebû Dâvûd ile Tirmizî «KItâbu's-Salât» da; Nesâî «Melâike» bahsinde tahrîc etmislerdir.
Nesâî'nin bir rivayetinde hadîsin lâfzi söyledir :
«Melekler mescidlerin kapilari basinda oturarak (cemaata gelen} insanlari derecelerine göre yazarlar. Bu husûsda cemâatin kimisi bir deve, kimisi inek, kimisi koyun, kimisi tavuk, kimisi serçe; bâzisi da bir yumurta tesadduk etmis gibidir.»
Hadîsi Ibni Mâce dahî rivayet etmisdir.
Cemaata ilk gelenlerle onlardan sonra peyderpey gelenlerin kazanacaklari sevaplar muhtelif rivayetlerde az çok farklarla temsil büyurul-musdur. Bütün rivayetlerin ittifak ettigi husus, hatîb minbere çiktikdan sonra defterlerin kapanmasi ve sevap yazan meleklerin hutbeyi dinlemek için câmi'e girmis olmasidir.
Ebû'1-Fadl Cezvî 'nin «Kitâbü't - Tergîb» nâm eserinde Hz. Ibni Abbâs 'dan su hadîs rivayet olunmusdur :
«Cuma günü geldimi meleklere homd sancaklari verilerek kilinan mescidlere gönderilirler. Cebrail Aleyhisselâm da MescId-i Harâm'a gelir. Her Melegin yaninda bir kitap vardir. Meleklerin yüzleri Bedir gece-sIndeki ay gibidir. Beraberlerinde gümüsden kalemler ve gümüsden kâgitlar vardir. Gelen cemâati derecelerine göre yazarlar, imamdan önce câmi'e gelen sâbikînden (evvel gelenlerden) yazilir. Imam minbere çiktik-dan sonra gelen, hutbeye yetisti, namaz kilinirken gelen cum'âya yetisti... diye yazilir. Imam selâm verdikden sonra melekler cemâatin yüzlerini, gözden geçirirler. Içlerinden eskiden câmi'e ilk gelenlerden birinin gelmedigini görürlerse: (Yâ Rabb! Filancayi göremedik. Bu gün ne sebeple gelmedigini bilmiyoruz. Eger ruhunu kabzettinse,

ona rahmet eyle! Hasta ise, sifâ ver! Yolcu ise, kendisine iyi arkadaslar nasibet!) derler. Beraberindeki diger yazici melekler de (Âmin!) derler.
Bu hadîsin umûmunda erkek, kadin, hür ve köle olmak üzere kendilerinden ibâdet beklenilen herkes dâhildir.
Ulemâdan bâzilari «cünüplükden yikanir gibi...» tâbirinden, hakikat mânâsi kasdedildigini söylemislerdir. Onlara göre nefsi teskin etmek ve gözü harama bakmakdan korumak için cima ederek yikanmak müs-tehabdir. Bu husûsda müdde alarmi isbât için Hz. Evs-i Sekafî'nin rivayet ettigi bir hadîsle de istidlal ederler. Evs hadîsini Tirmizî begenmis ve hakkinda «Hasendir» tâbirini kullanmisdir.
Ekseri ulemâya göre ise hadîsdeki tesbih: hüküm için degil; keyfiyet itibâri ile yapilmisdir.
Bu hadîsdeki saatleri imam Mâlik «lâtîf lâhzalar» diye tef-sîr etmisdir.
Revâh : Bâzilarina göre, zevalden sonra bir yere gitmekdir. Kaadî Hüseyin ile imâmü'l-Harameyn'in kavilleri budur. Onlar mezkûr kelimenin lûgatda bu mânâya geldigini iddia ederler. Fakat cumhûr-u ulemâya göre revâh'dan murâd: Zevâl'den evvel, erken gitmek manasinadir. Imam Safiî ile Mâlikîler 'den Ibni Habîb dahî buna kaaildirler. Onlara göre hadîsde zikri geçen saatlerden murâd: Günün evvelidir. Revâh ise: Günün evvelinde ve âhirinde bir yere gitmek demekdir.
Ezherî: «Arap dilinde revâh : Gitmek mânâsina gelir. Günün evveli ile âhiri hattâ gece bu hussûda müsavidir.» demisdir. Dogrusu da budur.
Hâsili cumhûr-u ulemâ hadîsde zikri geçen saatleri sâir günlerde oldugu gibi zaman saati mânâsina hamletmislerdir.
Nesâî'nin rivayet ettigi bir hadîsde dahî saatler bu mânâya alinarak: «Cuma günü oniki saatdir.» buyurulmusdur.
Ilm-i mîkaat âlimleri ise «gündüzün saatlerini gündüzün baslangici mânâsina almislardir.
Bir rivâyetde Safiî'lerin kavli de budur. Baska bir kavle göre Safiî'Ier bu mes'elede imam Mâ1ik ile beraberdirler. Sâfiî1er'den rivayet olunan dördüncü bir kavle göre saatden murâd; Günesin yükselmesidir.
Râfiî : «Saatlerden murâd: Gün ile gecenin taksim edildigi yir-midört parça degildir. Maksad: Dereceleri tertibe koymak ve en Öne gelenin, digerleri üzerine fazileti oldugunu bildirmekdir.» diyor.
Tekarrub mes'elesine gelince: buradaki tekarrubdan murâd: Tasad-duk'dur. Yâni cuma namazina erken giden kimse bir deve tasadduk etmis gibi ;dndan sonra giden bir sigir tasadduk etmis gibi... ilâh... olur; demek-dir.
Bâzilari bunu: «Cumâ'ya erken gidene, kendisine kurban mesru olan bir kimsenin deve kurban etmekden kazandigi sevap kadar sevap vardir.» diye tefsir etmislerdir. Onlar: «Çünkü bu ümmete kurban kesmek, eski ümmetlere mesru oldugu keyfiyyetde emrolunmamisdir.» derler.
Bir takimlari da: «Bu hadîsden murâd: Cumâ'ya erken gidenlerin sevap itibâri ile bîribirlerinden farkli olduklarini, cami'e ikinci olarak varanin birinciye nisbeti kiymet itibâri ile sigirin, deveye nisbeti gibidir.» de-mislerdir, kasdedilmisdir. Çünkü mukaabilinde sigir zikredilmektedir.
Bedene: «deve» ve «sigir» demek ise de burada ondan bil'ittifâk deve kasedilmistir. Çünkü mukabilinde sigir zikredilmistir.

Bu Haislerden Çikarilan Hükümler:

1- Cuma günü yikanmak müstehabdir.
2- Cumâ'ya erken gitmek fazîletdir.
3- Her insanin fazileti,,ameline göredir.
4- Kurban ve sadaka lâfizlari, aza da çok'a da itlak edilebilir.
5- Tavuga ve yumurtaya «Kurban» demek caizdir. Çünkü buradaki kurbandan murâd: Tesaddukdur. Tavuk ve yumurta gibi seyler ise te-sadduk olunabilirler.
6- Kurban için deve, sigirdan daha makbuldür. Çünkü Peygamber (Sailallahü Aleyhi ve Sellem) evvelâ deveyi sonra sigin zikretmisdir. «Hedy» kurbani hususunda devenin, sigirdan efdal oldugunda ittifak, olunmussa da, bayramlarda kesilen kurbanlar hakkinda ihtilâf edilmisdnf.

Îmam A'zam ile imam Safiî'ye ve cumhûr-u u1emâ'ya göre deve, burada da sigirdan efdaldir.
Imam Mâlik'e göre kurban bayraminda efdaî olan koyun kesmekdir. Ondan.sonra sira sigira daha sonra deveye gelir. Çünkü Resûlül-lah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) iki dâne koç kurban etmisdir. Hz. Ismâî1 (Aleyhisselâm) 'in yerine de koç kurban edilmisdir. Cumhûr-u ulemâ babimizin hadîsleri ile bir de «Hedy» kurbanlarina kiyâsla amel ederler. Onlara göre Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) Efendimizin fi'li, koç kesmenin efdal olduguna degil; ce,vâzina delildir. Ihtimâl baskasini bulamadigi için koç kesmisdir. Nitekim sahih hadîsde vârid olduguna göre Resûl-i Ekrem (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) kadinlari için sigir kurban etmisdir.
Gerçi Ebû Dâvûd ile Ibni Mâce 'nin sahih bir isnâdla rivayet ettikleri Ubâdetü'bnü's- Sâmit (Radiyallahû anh) hadîsinde :
«Kurbanin en hayirlisi : Boynuzlu koç'dur.» buyurulmusdur. Fakat bu hadîsden murâd koyundan kesilen kurbanin en hayirlisini beyândir.
Imâmü'l- Haremeyn (419-478) :
«Deveden kurban edilmeye en lâyik olani : disi devedir.» demisdir.
7- Bu hadîsde zikri geçen melekler, hafeza melekleri degildir. Bunlarin vazifeleri : Yalniz cuma namazina gelenleri yazmakdir. Mârû-dî (382-450) ile Nevevî'nin kavilleri budur. Ibni Bezîze «Bunlar hafeza meleklerimidir, degilmidir; bilmiyorum!» demisdir.
Aynî dahî Mârûdî ile Nevevî 'nin sözlerine istirak etmis; bu meleklerin hassaten cuma namazina gelenlerin derecelerini yazdiklarini kaydettikden sonra: «Hafeza melekleri tevkil edildikleri' kullardan ayrilamazlar.» demisdir.
8- Hatîb minbere çiktigi zaman melekler hutbe dinlemeye gelirler. Zira.hadîs i serifdeki zikirden murâd: Hutbe'dir.

3- Cuma Günü Hutbe Esnasinda Susma Hakkinda Bir Bab

11- (851) Bize Kutcybetü'bnü Saîd ile Muhammedü'bnü Rumh b. EI-Muhâcir rivayet ettiler, ibni Rumh dedi ki: Bize Leys, Ukayl'den, o da ibni Sihâb'dan naklen hafcer verdi. (Demis ki) : Bana Saîdü'bnü'l-Müsey-yeb haber verdi. Ona da Ebû Hüreyre haber vermis ki, ResûlüIIah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) :
«Cuma günü imam hutbe okurken arkadasina (sus!) dedinmi bos yere takirdi etmis olursun!» buyurmuslar.

(...) Bana Abdülmelik b. Suayb b. Leys de rivayet etti. (Dedi ki) : Bana babam, dedem'den rivayet etti. (Demis ki) : Bana Ukayl b. Hâîid, Ibni Sihâb'dan, o da Ömeru'bnü Abdilazîz'den, o da Abdullah b. Ibrahim b. Kaariz ile Ibni'l-Müseyyeb'den naklen rivayet etti. Onlar da Ebû Hüreyre'den rivayet etmisler ki, Ebû Hüreyre:
«Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'i söyle buyururken isittim..» diyerek yukarki hadîsin mislini rivayet etmis.

(...) Bana, bu hadîsi Muhammed b. Hatim de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Muhammed b. Bekr rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ibni Cüreyc haber verdi. (Dedi ki) : Bana Ibni Sihâb iki isnadi ile birden bu hadisin mislini haber verdi. Yalniz Ibni Cüreyc: «Ibrahim b. Abdîllâh b. Kaariz...» demis. [3]

12- (;,.) Bize Ibni Ebî Ömer dahî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Süf-yân, Ebu'z-Zinâd'dan, o da A'rac'dan, o da Ebû Hüreyre'den, o da Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'den naklen rivayet etti. Söyle buyurmuslar :
«Cuma günü imam hutbe okurken arkadasina (sus!) declinmi lagv yapmis olursun.»
Ebû'b-Zinâd ; «Bu (lâgîte) Ebû Hüreyre'nin lügatidir. O(nun dogrusu) ancak Iâgavte'dir.» demis.
Bu hadîsi Buhârî «Kitâbü'l-Cumua» da tahrîc ettigi gibi bütün «Sünen» sahipleri dahî rivayet etmislerdir. Tirmizî bu hadîsi rivayet ettikden sonra: «Bu bâbda Ibni Ebî Evfâ ile Câbir b. Abdillâh 'dan dahî rivayetler

vardir.» demisdir.
Ibni Ebî Evfâ (Radiyallahû anh) hadîsini Ibni Ebî Seybe «Musannef» inde rivayet etmisdir. Bu hadîs mevkuf da olsa yine merfû' hükmündedir. Çünkü bir kimsenin kendinden söyliyecegi sözler kabilinden degildir.
Câbir (Radiyallahû anh) hadisini yine Ibni Ebî Seybe «iMusannef» inde, Bezzâr ile Ebû Ta'lâ (220-307) da «Müsned» lerinde rivayet etmislerdir. Mezkûr hadîsde beyân edildigine göre Sa'd b. Ebî Vakkaas (Radiyallahû anh) cuma günü bir zâta (senin namazin olmadi!) demis; o zât bunu Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'e söylemis, ve :
— Yâ Resûlâliah! Sad , bana, Namazimin namaz olmadigini söyledi.. demis. Besûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) ;
«N'için yâ Sa'd?» diye sorunca, Sa'd:
— Çünkü sen hutbe okurken o konusuyordu... cevâbini vermis. Be-sûl-i Ekrem (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) :
«Sa'd dogru söylemis.» buyurmuslar.
Aynî'nin de beyân ettigi vecihle bu bâbda îbni Abbâs, Ebû Zerr, Ebu'd-Derdâ', Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Amr ve Alîyyü'bnü Ebî Tâlib (Radiyallahû anhûm) hazerâtmdan da rivayetler vardir.
Ibni Abbâs (Radiyallahû anh) hadîsini imam Ahmed ile Bezzâr «Müsned» îerinde; Taberânî de «EI-Kebîr» inde tahrîc etmislerdir. Bu hadîsde îbni Abbâs söyle demektedir :
Resûlüüah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) : cuma günü imam hutbe okurken konusan kimse, kitap tasiyan esek gibidir. Ona (sus) deyenin de cum'asi yokdur; buyurdular»
Ebû Zerr ile Ebu'd-Derdâ' hadîslerini Taberânî rivayet etmisdir.
Bu hadîslerde beyân edildigine göre Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) cuma günü minber üzerinde bir sûre okumus. Bunun üzerine Ebu'd-Derdâ', Übeyyü'bnüKâ'b'i d*ürterek :
— Bu sûre ne zaman nazil oldu Ben, bunu simdiye kadar hiç isitmedim; demis. O da, ona:
— Sus! diye isaret etmis. Namazdan çikinca Übeyy :
— Senin kildigin namazdan ettigin kâr yalniz yaptigin bos bogazlik-dir! demis. Ebu 'd - Derdâ' (RadiyalIahû anh) da bunu Peygamber (Sallalîahü Aleyhi ve Seîlem) 'e haber vermis. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) :
«Ubeyy dogru söylemis.» buyurmuslar.
Abdullah b. Mes'ûd hadîsini, Ibni Ebî Seybe «Musannef» Inde; Taberânî de «El-Kebîr» inde rivayet etmislerdir. O hadîsde Hz. Ibni Mes'ûd: «Imam minbere çiktigi vakit yanindakine (sus!) demen bosbogazlik nâmina kâfiîdir.» demisdir. Bu hadîs mevkuf da olsa, yine merfû' hükmündedir. Zîra mevsuk râvî-ler tarafindan rivayet olunmusdur; böyle bir sözü bir kimse kendinden söyleyemez.
Abdullah b. Amr hadîsini Ebû Dâvûd tahrîc etmisdir. Bu hadîsde Resûlüllah {Sallallahü Aleyhi ve Sellem) söyle buyurmuslardir :
«Cuma'ya öç nevi' kimseler gelir:
Birincisi : Bosbogazlik yapmaga gelen kimsedir. BöylesinIn c um'adan nasibi, yaptigi bosbogazlikdir.
Ikincisi : Duâ etmek için cuma namazina gelen kimsedir. Böylesi Allah Teâlâ'ya duâ etmisdir, ona dilerse verir dilerse vermez.
Üçüncüsü : Cuma namazina sükût ederek dinlemek için gelen ve hiç bir müslümanin boynuna basip geçmeyen, kimseys eziyet vermeyen adamdir. Iste bu yaptigi ondan sonra gelecek cumâ'ya kadar ve üç günlük de ziyâde günahlarina keffâretdIr. Çünkü Allah Teâlâ (Her kim bir hayir islerse, kendisine o hayirin on misli sevep vardir.) buyurmusdur.»
Hz. Ali (Radtyallahû anh) hadîsini Imam Ahmed b. Hanbe1 merfû' olarak tahrîc etmisdir. Bu hadîsde:
«Ve kim (sus!) derse, konustu demekdir. Konusan kimsenin ise cum'asi yokdur.» buyurulmusdur.
Lâgv : Ahfes'in beyânina göre: Asli olmayan bâtil sözler konus-rriakdir. Bâzilari lâgv'in : «dogru olan vecih'den sapmak.» mânâsina geldigini söylerler.
Bir takimlari da: «Ecir zayi oldu, fazilet kalmadi.» mânâsina geldigini söylemislerdir. Kelime nâkis-i vâvî'dir.

Hz. Ebû Hüreyre onu nâkis-i yâî gibi okudugundan Ebu'z-Zinâd.: «Bu Ebû Hüreyre 'nin lügatidir.» demisdir.

Bu Hadisden Çikarilan Hükümler;

1- Cuma namazinda hutbe okunurken konusmak memnudur. Çünkü ulemânin beyânlarina göre hutbe iki rek'at namaz makamina kaaim-dir.
Hutbeyi dinlemek bütün ulemâya göre matlûb ise de aksinin haram olup olmadigi ihtilaflidir. Imam Safiî 'nin yeni mezhebine göre, hutbe esnasinda konusmak haram degildir. Hutbeyi dinlemek sünnetdir. Urvetü'bnü'z-Zübeyr, Saîdu'bnü Cübeyr. Sa'bî, Ibrahim Neehaî, Süfyân-i Sevrî ve Dâvûd-u Zahirî 'nin mezhepleri de budur.
Imam Sâfi î'nin eski mezhebine göre, hutbe esnasinda konusmak, haramdir. Imam A'zam, Imam Mâlik, Imam Ahmed b. Hanbel ve Evzâî de buna kaaildirler.
Ibni Battal: «Hutbeyi dinlemek, ekseri ulemâya göre sünnetle vâcibdir. Bâzilari onu farz addetmisdir.» diyor.
Mücâhid 'den rivayet olunduguna göre :
«Kur'ân'i dinlemek yalniz iki yerde yâni namazda ve hutbe esnasinda vâcibdir.» demisdir.
Ekseri ulemâya göre hutbeyi dinleyip susmak, onu isitene de isit-meyene de vâcibdir. Imam Mâlik'in kavli de budur.
Urve, hutbeyi isitmeyen bir kimsenin konusmasinda bir beis görmezmis. Imam Ahmed dahî: «Hutbeyi isitmeyen kimsenin Allah'i zikredip Kur'ân okumasinda bir beis yokdur.» demisdir.
Ibni Abdilberr: «Benim bildigime göre hutbeyi isiden kimseye dinlemek vâcib olacagi hususunda sehirler fukahâsi arasinda hilaf yokdur. Ihtilâf yalniz onu isîtmeyenler hakindadir.» demektedir. Filvaki bu husûsda ihtilâf olunmusdur.
Hanefîler'e göre : Imam hutbe okurken cemâatin namazi bozan seylerden kaçinmasi îcâbeder. Çünkü Teâlâ Hazretleri bu bâbda «Dinleyin ve susun!» byurmusdur. Konusmayi yasak eden hadîsler de meydandadir. Binâenaleyh hutbe esnasinda selâm almak ve aksirana tesmît'de bulunmak mekrûhdur. Yalniz Imam Safiî 'nin yeni mezhebine göre bunlar caizdir.
Bâzilari «Hutbe dinlemenin farz olmasi Peygamber (Sallalkthü Aleyhi veSeîlem) zamanina mahssûdu.» demis; bir takimlari da, birinci hutbeyi dinlemenin farz oldugunu, ikinci hutbeyi dinlemenin farz olmadigini, çünkü onda zâlim hükümdarlar rnedhedildigini söylemislerdir.
îmam A'zam 'dan bir rivayete göre, hutbe dinleyen kimse kendisine verilen selâmi kalben alir.
Imam Ebû Yûsuf 'dan bir rivayete göre, hutbe okunurken selâm almak ve aksirana tesmît'de bulunmak caizdir.
Imam Muhammed'den bir rivayete göre ise bunlari hutbe bittikden sonra yapmak gerekir.
2- Hanefîlere göre: Susmak, mücerred hatibin minbere çikmasi ile vâcib olur. Nitekim Ibni Ebî Seybe «Musannef» inde A1iy , Ibni Abbâs ve Ibni Ömer (Radfyallahû anhûm) hazerâtmm da imam minbere çiktikdan sonra konusmayi kerîh görürdüklerini rivayet etmisdir.
Sâfiîler'e göre susmak, yalniz hutbe esnasinda vâcibdir. Nevevî, imam Mâlik ile cumhûr-u ulemânin da buna kaail olduklarini söylüyor.

4- Cuma Günündeki Icabet Saati Hakkinda Bir Bab

13- (852) Bize Yahya b. Yahya rivayet eît. (Ded ki) : Mâlîk'e okudum. H.
Bize Kuteybetü'bnü Saîd, Mâlik b. Enes'den, o da Ebu'z - Zinâd'dan, o da A'rac'dan, o da Ebû Hüreyreden naklen rivayet etti ki, ResûlüIIah (Salîallahü Aleyhi ve Setlem)cumâ gününü anarak :
«Onda öyle bir saat vardir ki, sayet bir müslüman kul namaz kilarken o saate rastlar da, Allahdon bir sey isterse Allah, ona diledigini mutlaka verir.» buyurmuslar.
Kuteybe, kendi rivayetinde: «Onun az olduguna eli ile isarette bulunmus.» ifâdesini ziyâde etti.

14- (...) Bize Züheyr b. Harb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ismâîl Ibrahim rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Eyyûb, Muhammed'den, o da El Hüreyre'den naklen rivayet etti, Ebû Hüreyre söyle demis: Ebû'l-Kaasi
«Hakîkaten cum'âda öyle bir saat vardir ki eger bir m üs! uman kail namaz kilarken ona rastlar da, Allah'dan bir hayir dilerse, Allah diledig ona mutlakaa verir.» buyurdular. Ve eliyle onun azligina, ehemmiy. sizligine isaret etmis.

(...) Bize Ibnü'l-Müsennâ rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ibni Ebî Adi; Ibni Avn'dan, o da Muhammed'den, o da Ebû Hüreyre'den, naklen rivâ: etti. Ebû Hüreyre: «Ebû'l-Kaasîm (SaîlaUahii Aleyhi ve Seîîem) söyle buyi du...» diyerek yukariki hadîsin mislini rivayet etmis.

(...) Bana Humeydü'bnü [4] Mes'adete'l-Bâhilî rivayet etti. (D ki) : Bize Bisr (yâni Ibni Mufaddâl) rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Sele —ki Ibni Alkame [5] dir— Muhammed'den, o da Ebû Hüreyre'den n; len rivayet etti. Ebû Hüreyre :
-Ebû'l-Kaasim (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) söyle buyurdu..." diyei yukarki hadîsin mislini rivayet etmis.

15- (...) Bize Abdurrahman b. Sellâm El-Cumahî rivayet etti. (dedi ki) : Bize RaM' (yânî Ibni Müslim) Muhammed b. Ziyâd'dan, o da I Hüreyre'den, o da Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'den naklen vâyet etti ki, söyle buyurmuslar :
«Hakikaten cum'âda öyle bir saat vardir kir sayet bir müslümai etmis ve: «Bu hadîs mevkûfdur; onumerfû' rivayet eden vehme kapilmis-dir.» demisdir.
Ebû Râfi' hadîsini Dârekutnî «El-IIel» inde rivayet eder.
Ebu'l-Ahvas rivayetini yine Dârakutni rivayet etmis ve: «Galiba bu hadîs îbni Mes'ûd 'dan rivayet edilmis ola-cakdir.» demisdir.
Ebû Bürde ile Mücâhid rivayetlerini dahî Darakutnî tahrîc etmisdir.
Ya'kûb b. Abdirrahmân rivayetini: Ebû Ömer îbni Abdilberr tahrîc etmis ve sahih oldugunu söylemisdir.
«Namaz kilarken...» ve «Altah'dan bir sey dilerse.»cümleleri müteradif yahut mütedâhil birer hâl cümlesidir.
Bâzilari bunlarin «müslüman» a sifat olduklarini söylemislerse de, dogru degildir. Çünkü hadîsdeki «Müslim» kelimesi «Abd» in sifatidir. Sifat ile mevsûf bir sey hükmündedirler. Nekire olan «Abd» kelimesi, sifat alinca ma'rife hükmüne gIrmisdIr. Binâenaleyh ondan sonra gelen cümleler sifat olamazlar. Çünkü ma'rifeden sonra gelen cümleler hâl olurlar.
Bir rivayette «namaz kilarken», diger rivâyetde «kalkip namaz kilarken.» buyurulmus olmasi hakîkaten ayaga kalkarak namaz kilmaya ihtimâlli oldugu gibi, bundan duâ, intizâr ve devam gibi mânâlarin kas-dedilmis olmasi da mümkündür.
Nevevî diyor ki: «Bâzilari (namaz kilarken) cümlesinin, (duâ ederken) mânâsina geldigini; (ayaga kalkarak) sözünden de (devam) mânâsi kasdedildigini söylemislerdir. >
Nevevî'nin bu ihtimâlleri nakletmesi, curnâ günündeki icabet saatini tâyin hususunda vârid olan iki sahîh hadîs hakkinda iskâl çikmamasi içindir. Bu hadîslerden biri icabet saatinin hatîb minbere çikip oturduk-dan namazin sonuna kadar devam ettigini; digeri ikindiden sonra baslayip, günes kavusuncaya kadar sürdügünü bildirmektedir.
Görülüyor ki birinci hadîse göre icabet saati hutbe halindedir. Bu hâl ise hakîkaten namaz degildir.
Ikinci hadîse göre dahî namaz hâlinde degildir.
Rivayete nazaran Hz. Ebû Hüreyre o hadîsi rivayet ettik-den sonra sunlari söylemis:
«Müteakiben Abdullah b. Sellâm'a rastlayarak, ona bu hadîsi söyledim. Abdullah:
— Ben, bu icabet saatini biliyorum; dedi. Ben : saata rastlar da Ailah'dan bir hayir dilerse, Allah onu kendisine mutlakça verir.» ((Ebâ Hüreyre) : O hafif bir saattir., demis.

(...) Bize bu hadîsi Muhammed b. Kâfi' de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Abdurrazzâk rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ma'mer, Hemmâm b. Müneb-bih'den, o da Ebû Hüreyre'den, o da Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'den naklen rivayet etti. Yalniz: «o, hafif bir saatdir.» cümlesini söylemedi.
Bu hadîsi Buhârî «Kitâfoü'I-Cumua» da tahrîc etmisdir.
Hadîsi: Ebû Hüreyre, Ibni Abbâs, Ebû Mûsâ (Radiyallahû atthûtn) ile Muhammed b. Sîrîn, Ebû Se-lemete'bnü Abdirrahmân, Heminâm, Muhammed b. Ziyâd, Ebû Saîd-i Makburî, Saidü1-bnü'l-Müseyyeb, Atâ' b. Ebî Rabâh, Ebû Râ-fi', Ebu'I-Ahvas, Ebû Bürde, Mücâhid ve Ya'kûb b. Abdirrahmân hazerâtida rivayet etmislerdir.
Ibni Abbâs hadîsini Nesâî «Yevm ve Leyle» bahsinde tahrîc etmisdir.
Ebû Mûsâ hadîsini Dârekutnî «El-Ilel» nâm eserinde rivayet eder.
îbni Sîrîn rivayetini Buhârî «Talâk» bahsinde tahrîc etmisdir.
.Ebû Seleme hadîsini Ebû Dâvûd tahrîc etmisdir. Mezkûr hadîsde Hz. Ebû Hüreyre: «ResûliiIIah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem):
— Üzerine günes dogan en hayirli gün cum'a günüdür... buyurdular». demisdir. Hadîs uzundur. Ayni hadîsde :
«O gönde öyle bîr saat vardir ki eger bir müslüman leul namaz kilarken o saate rastlar da, Ailah'dan bir hacet dilerse, Allah mutlaka a ona, o haceti verir.» ifâdesi de vardir. Mezkûr hadîsi Tirmizî ile Nesâî dahî muhtelif riâvîlerden tahrîc etmislerdir:
Hemmâm b. Münebbih ile Muhammed b. Ziyâd rivayetlerini Müslim tahrîc etmiçdir.
Ebû Saîd-i Makburî ile Saîdü'bnü'i-Müseyyeb rivayetlerini Nesâî «Yevm ve Leyle» bahsinde tahrîc etmisdir.
Atâ' b. Ebî Rabâh rivayetini Dârakutnî tahrîc
— Onu, bana haber ver! Ne olursun cimrilik etme! dedim, Abdu11ah:
— O, ikindiden sonra baslar, günes kavusuncaya kadar devam eder; dedi. Ben :
— Ikindiden sonra nasil olabilir? Resûlüllah (Salîallahü Aleyhi ve Seîlem) (Eger müslüman bir kul namaz kilarken o saate rastlarsa...) buyurdular. Hâlbuki (senin söyledigin) bu saâtde namaz kilinmaz? dedim. Abdullah b. Sellâm:
— Canim, Resûlüllah (Sailallahü Aleyhi ve Seîlem):
(Eger bir kimse namazi bekleyerek bir yerde otururs a, o kimse namazdadir.) buyurmadi mi? dedi;
— Evet! cevâbini verdim.
— Iste bu, o'dur! dedi.»
Hz. Ebû Hüreyre 'nin bu anlattiklari gösteriyor ki: Nama-:-dan murâd: Duâ; ayakta bulunmakdan maksad da: Devâm'dir. Onun için bâzi rivayetlerden «ayakta» kaydi düsmüsdür.
Ebû Ömer Ibni Abdilberr (368-463): «Bu ziyâde Mâlik, Verkaa' ve daha baskalarindan rivayet eden Ebu -Zinâd'dan bellenmisdir. Muhammedü'bnü Vaddâh mezkûr ziyâdenin hadîsden atilmasini emrederdi. Çünkü söyledigimiz iskâli, mûcib olmaktadir. Lâkin buna arzettigimiz sekilde cevap verilmisdir.» diyor.
Eliyle isaret ederek icabet saatinin azligim gösteren bizzat Resûlüllah (Sailallahü Aleyhi ve Seüem) 'dir. Nitekim Ebû Mus'ab 'm, imam Mâlik 'den naklettigi rivâyetde tasrîh edilmisdir.
Taklîl ile tezhîd'in ikisi de: azligini beyân etmek, mânâsina gelirler.
Taberânî'nin «El-Evsat» da Hz . Enes'den rivayet ettigi hadîsde: «Icabet saati su kadarcikdir.» buyurularak bir tutam oldugu gös-terilmisdir.
Aynî 'nin beyânina göre ulemâ icabet saati hakkinda muhtelif ve-cihlerden söz etmislerdir. Söyle ki :
a) Saat kelimesinin hakikati: Zamanin bir cüz-i mahsûsdur. Bazen günle gecenin yirmidört cüz'ünden birine, bazen de mecaz yolu ile herhangi bir zaman cüz'üne itlak olundugu gibi, simdiki zamana dahî saat denildigi vardir.
Ilm-i nücûm ve hendese ile mesgul olanlar gece ile gündüzü onikiser kisma bölerek her parçaya saat adini verirler. Bu takdirce saat, yerine göre bazen uzun bazen kisa olur.
b) Icabet saatinin zamanimiza kadar devam edip etmedigi ihtilaflidir. Ulemâdan bâzilarina göre bu saat,

Resûlüllah (Sailallahü Aleyhi ve Selîem) devrinde mevcûd idi. Sonradan kaldinlmisdir. bu kavli Ibni Abdilberr hem rivayet etmis hem de çürütrnüsdür. Ibni Abdilberr Abdürrazzâh'm rivayet ettigi Ebû Hüreyre1 hadîsi ile istidlal eder. Hadîsi rivayet eden Hz. Muâviye'nin kölesi Abdullah söyle demisdir: «Ebû Hüreyre'ye :

— Cuma günündeki icabet saatinin kaldirildigini söylüyorlar; dedim.

— Onu söyleyen yalan yapmis! cevâbini verdi.

— Su hâlde bu saat ileride görecegim her cum'âda devam ediyor mu? diye sordum; Ebû Hüreyrre:

— Evet! cevâbim verdi.» Hadîsin isnadi kuvvetlidir.

Ibni Abdilberr: «Bütün haberler, bu minval üzere müte-vâtir olmuslardir.» diyor.

Buna mukaabü Hâkim'in «Saliîh» inde rivayet ettigi Ebû Seleme hadîsinde söyle denilmektedir:

«Dedim kî : Yâ Ebâ Saîd! Ebû Hüreyre bize cuma günündeki icabet saatinden bahsetti. Senin bu saat hakkinda malûmatin var mi Ebû Saîd :

— Biz, bu saati Peygamber (Sallalîahü Aleyhi ve Sellem)'e sorduk da :

— Ben onu biliyordum ama sonradan kadir gecesi gibi o da bana unutturuldu., buyurdu.»

Ibni Zencûye 'nîn, Muhammed b. Kâ'b E1-Kurazî'den rivayetine nazaran ikindiden sonra ResûlüllaJi (SaUallahü Aleyhi ve Selîem) 'in mescidi içinden bir köpek geçmis. Bunu görünce sahabeden bir zât:

~ Yâ Rabbî! Sunu öldür! diye duâ etmis ve köpek hemen ölmüs. Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) Efendimiz:

«Yemîn olsun kî bu zât dualarin müstecâb oldugu saate rastladi!» buyurmuslar.

c) Icabet saati bakî olduguna göre acaba her cuma varmidir yoksa seneni nyalniz bir cum'âsma mi münhasirdir? Bunda dahî ihtilâf edil-misdir. Kâ'bü'1-Ah bâr'a göre icabet saati, senede bir gündür.

Hz. Ebû Hüreyre her cuma günü icabet saati oldugunu söylemis ve: «Kâ'b Tevrât»'i okumus» dedikden sonra: «Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) dogru söylemistir.» cümlesi ile sözüne nihayet vermis; Hz. Kâ'b da onu dedigine gelmisdir.

Bu hadîsi Ebû Dâvûd ile Nesâî ve Tirmizî rivayet etmislerdir.

d) Icabet saatinin vakti hakkinda pek çok sözler snylenmisdir. Söyle ki:

1) Bu saat Kadir gecesi gibi gizlidir. Cuma gününün neresinde oldugu belli degildir. îbni Kudâme 'nin kavli budur Mezkûr kavil Hz. Kâ'bü'l-Ahbâr 'dan rivayet olunur. Bu saatin gizlenmesin-deki hikmet, onu bulmak maksadi ile bütün günü ibâdetle geçirtmekdir. Nitekim Teâlâ Hazretleri sulehâya hüsn-ü zann olunsun diye velî kullarinin kimler oldugunu gizlemisdir.

2) Icabet saati: Her cuma bir olmayip, yer degistirir. Imam Gazâ1î (450-505) : «Bu bâbda söylenenlerin en güzeli budur.» demis-dir. Ibni Asâkir ile diger bir takim ulemâ kat'î olarak buna kaa-ildîrler.

3) Icabet saati : Cuma sabahi müezzinin ezan okudugu saatdir. Bunu ibni Ebî Seybe söylemisdir.

4) Tanyerinden basliyarak günes doguncaya kadar devam eder. Bu kavli ibni Asâkir, Mücâhid tarîki ile Hz. Ebû Hüreyre'-den rivayet etmisdir. Bir rivâyetde :

«Ve ikindiden, günes kavusuncaya kadardir.» ibaresini de ziyâde etmisdir. Bâzilari buna imamin minberden inerek, namaz için tekbîr alincaya kadar.» ibâresiin de ziyâde etmislerdir. Su hâlde icabet saati hakkinda Hz. Ebû Hüreyre 'nin üç vakit gösterdigi anlasiliyor. Filhakika Ebû Hüreyre (Radiyallahû anh)'m :

«Cuma günündeki icabet saatini su üç vakitde arayin!..» dedigi rivayet olunur. Yâni onun kavline göre cuma günü icabet saati, tanyerinden günes doguncaya kadar, ikindiden günes batincaya kadar ve imam minberden inerek namaz için tekbîr alincaya kadar aranacakdir.

5- Icabet sati günesin dogmasini ta'kîb eden zamandir. Bu kavli Muhibb-i Taberî rivayet etmisdir.

6- Günes dogarkendir. Bu kavli imam Gazâlî «Ihyâû'l -Ulûm» da rivayet eder.

7- Günün üçüncü saatinin scnundadir.

8- Zevalden basliyarak, bölge yarim arsin uzayincaya kadar devam eder. Bu kavli dahî Muhibb-i Taberî rivayet etmisdir. Bâzilari ayni kavli tercîh etmekle beraber icabet saatinin, her sey'in gölgesi bir arsin oluncaya kadar devam ettigini söylerler. Bu kavli Kaadi Iyâz,. Kurtubî ve Nevevî rivayet etmislerdir.

9- Icabet saati : Günes zevalden sonra bir karistan bir arsin oluncaya kadar devam eder. Bu kavli Ibni Münzîr ve Ibni Abdi1berr kuvvetli bir isnâdla Hz. Ebû Zerr'den rivayet etmislerdir.
10- Icabet saati: müezzin cuma ezanini okudugu zamandir. Bu kavli îbni Münzir, Hz Âise'den rivayet etmisdir. Âise (Radiyallahû anha):
«Cuma günü arafe günü gibidir. Onda gök kapilari açilir ve onda öyle bir saat vardir ki, o saatde kül, Allah'dan bir sey dilerse diledigini ona mutlaka verir.» demis; kendisine bu saatin ne zaman oldugu sorulunca :
Müezzin cuma ezanini okudugu zamandir.» cevâbini vermisdir.
11- Icabet saati: Zevalden basliyarak, namaza girinceye kadar devam eder. Bu kavli Ibni Münzîr, Ebu's-Sevvâr 'dan rivayet etmisdir.
12- Zevâl'den baslar, imamin minbere çikisina kadar devam eder.
13- Zevalden baslar; günes kavusuncaya kadar devam eder. Bu kavil Hasan-i Basrî 'den rivayet olunmusdur.
14- Imamin minbere çikmasindan baslar; namaza baslayincaya kadar devam eder. Ibni Münzîr bu kavli dahî Hasan-i Basrî'den rivayet etmisdir.
15- Icabet saati: Imamin minbere çiktigi zamandir. Bu kavil de Hasan-i Basrî 'den rivayet olunmusdur.
16- Imamin minbere çikmasindan baslar, namaz edâ edilinceye kadar devam eder.
17- Icabet saati cuma günü alis verisin haram, oldugu saatden baslar, helâl kilindigi saate kadar devam eder. Bu kavli Saîd b. Man-sûr ile Ibni Münzîr Sa'bî 'den rivayet etmislerdir.
18- Cuma ezanindan baslar, namaz bitinceye kadar devam eder. Bu kavil Hz. Ibni Abbâs'dan rivayet olunmusdur.
19- Imamin minber üzerine oturmasindan baslar,, namaz edâ edilinceye kadar devam eder. Bunu Müslim ile Ebû Dâvûd, Hz. Ibni Ömer 'den rivayet etmislerdir.
20- Icabet saati : Ezan okunurken, imamin hutbe esnasinda cemaata Allah'i hatirlattigi zaman ve bir de ikaamet getirildigi siradadir. Bu kavil Avf b. Mâlik-i Escaî (Radiyaîîahûanh)'âsn rivayet olunmusdur. Bâzilari bu kavle pek cüz'î kelime farklari ile kaail olmuslardir.
21- Icabet saati: Imamin hutbeye baslamasindan, onu bitirinceye kadardir. Bu kavil zayif bir isnâdla Hz. Ibni Ömer 'den rivayet olunmusdur.
22- Icabet saati: Hatibin minbere varmasi ile hutbeye baslamasinin arasindadir. Bu kavli de imam Gazâlî (450-505) «lhyâü'1-Ulûm» da rivayet etmisdir.
23- Iki hutbe arasinda hatîb oturdugu zamandir.
24- Hatîb minberden indigi zamandir.
25- Cuma namazina ikaamet getirildigi zamandan baslar, imam mihrabdaki yerine duruncaya kadar devam eder.
26- Ikametden baslar, namaz tamam oluncaya kadar devam eder. Bu kavli Tirmizî ile Ibni Mâce merfû' olarak rivayet etmislerdir. Mezkûr hadîsde ashâb-i kiram'm: «Bu saat ne zamandir ya Resûlallah?» dedikleri. Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in de :
«Ikaametden basliyarak, namaz bitinceye kadar devam eder.» buyurdugu beyân edilmisdir. Hadisin isnadi kuvvetlidir.
27- îcâbet saati: Resûlüllah (SaîlallahüAleyhiveSellem) 'in cuma namazini kildigi saatdir. Bu kavli ibni Asâkir sahih bir isnâdla ibni Sîrîn 'den rivayet etmisdir.
28- îcâbet saati: Ikindi namazindan basliyarak, günes batincaya kadar devam eder.
29- îcâbet saati : Cuma günü kilman ikindi namazindadir. Bu kavli Abdürrazzâk mürsel olarak Resûlüllah (Saîlallahü Aleyhi ve Sellem) 'den rivayet etmisdir.
30- Ikindi namazindan baslar; ihtiyarî vaktin sonuna kadar devam eder. Bu kavli dahî imam Gazâ1î «Ihyâü'I-Ulûm» da rivayet etmisdir.
31- Icabet saati: Mutlak sûretde ikindiden sonradir.
32- Günesin sararmasi ile baslar; kavusuncaya kadar devam eder.
33- Günesin yarisi battikdan tamamen kavusuncaya kadardir. Bu kavli Taberânî «EI-Evsat» da; Dârakutnî

«El-Ilel» de ve Beyhakî «Suab» ile «Fedâilü'l-Evkaat» da Alî b. Hüseyin'den rivayet etmislerdir.
Görülüyor ki: îcâbet saatinin vakti hususundaki kaviler pek çokdur. Bizim bâzilarini birlestirerek bir rakkam ile gösterdigimiz kaviller de ayri ayri sayilmak sarti ile bu bâbda tam kirk kavil oldugu meydana çikar. Maamâfîh mezkûr kavillerin bir çoklarini birlestirmek mümkündür.
Muhibb-i Tâberî: «Bu husûsda en sahih hadîs, Ebû Mûsâ hadîsi; en meshur kavil de Abdullah b. Se11âm'm kavlidir.» diyor.
Ebû Mûsâ hadîsinin en sahîh hadîs olduguna imam Müs1im ile Beyhakî, Ibnü'l-Arabî ve daha bir çok hadîs ulemâsi kaaildirler.
Kurtubî : «Bu hadîs, hilaf yerinde nass'dir. Binâenaleyh baskasina bakilmaz.» demisdir. Ayni hadîs için Nevevî: «Sahih olan hattâ dogru olan hadîs budur.» demektedir.
Bir takimlari Abdullah b. Seli âm'in kavlini tercih etmislerdir. Hattâ Tirmizî, imam Ahmed b. Hanbel'in: «Hadîslerin ekserisi bu kavle uymaktadir.» dedigini rivayet eder.
Ebû Mûsâ hadîsi az asagida görülecekdir. Tirmizî, Enes ve Ebû Hüreyrf (Radiyallahâ anhûma) hadîslerini rivayet ettikden sonra bu bâbda Ebû Mûsâ, Ebû Zerr, Selmân, Abdullah b. Sellâm, Ebû Ümâme ve Sa'd b. Ubâde (Radtyallahû anhûm) 'den de hadîsler rivayet edildigini söyle-misdir.
Aynî bunlara Câbir, Alîyyü'bnü Ebî Tâlib, Ebû Saîd-i Hudrî, Fâtime binti Nebiyy (Aleyhmelâm) ve Meymûne binti Sa'd (Radiyallahû anhûm) hazerâtinin isimlerini d& ilâve etmisdir.
Arzettigimiz vecihle Ebû Mûsâ hadîsini Müslim rivayet etmisdir.
Abdullah b. Sellâm hadîsini: Ibni Mâce ; Ebû Ümâme hadîsini: Yine Ibni Mâce ; Sa'dü'bnü Ubâde hadîsini: tntam Ahmed ile Bezzâr;
Câbir hadîsini: Ebû Dâvûd ile Nesâî; Alîyyü'bnü Ebî Tâlib hadîsini: Bezzâr; Ebû Saîd hadîsini: Imam Ahmed b.Hanbel;
Hz. Fâtime (Radiyallahû anha) hadîsini: Taber.ânî «El-Evsat» da;
Meymûne binti Sa'd hadîsini : Yine Taberânî «El-Kebîr» inde rivayet etmislerdir.
Bâzilarina göre bu bâbda en sahîh hadîs: Ebû Hüreyre hadisidir. Hakikatte Ebû Hüreyre hadîsi ile Ebû Mûsâ ha-dîsi arasinda ihtilâf ve tebâyün yokdur. Ihtilâf Ebû Mûsâ hadîsi ile icabet saatinin ikindi-den sonra yahut ikindinin son saatinde oldugunu bildiren diger hadîsler arasinda mevcüddur. Bunlarin arasini bulmak için ya cemi' yahut tercih yoluna gidilir. Icabet saatinin yer degistirdigi kabul edilmek sureti ile rivayetlerin arasini bulmak mümkündür. Böyle denilmezse tercihe basvurulur. Süphesiz ki icabet saatinin ikindiden sonra oldugunu gösteren hadîsler toem daha çok hem de muttasil olduklari ciftetle daha ziyâde.

16- (853) Bana Efcu't-Tâhir ile Alîyyü'bnü Hasrem rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Ibni Vehb, Mahramctü'bnü Bükeyr'den naklen haber verdi. H.
Bize Hârûn b. Saîd EI-Eyîî ile Ahmed b. îsâ da rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Vehb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Mahrame, babasindan, o da Ebû Bürdete'bnü Ebû Mûse'l-Es'arî'den naklen haber verdi. Söyle demis: Bana, Abdullah b. Ömer:
— «Babanin cuma saati hakkinda Resûlüllah (Sallaîlahü Aleyhi ve Sellem) 'den hadîs rivayet ettigini isittin mi? » dedi. Ben:
— Evet, babami söyle derken isittim dedim: Resûlüllah (SalîaHahü A leyhi ve Sellem) 'i:
«Icabet saati, imamin (minber üzerinde) oturmasi ile namazin edâ edilmesi arasindadir.» buyururken isittim.
Bu hadîs hakkinda Dârakutnî imam Müslim'e istid-râkde bulunmus ve sunlari söylemisdri: «Bu hadîsi Mahrame 'nin babasindan, onun da Ebû Bürde 'den rivayet etmesi suretiyle yap-tiig müsned rivâyetden baska, müsned olarak rivayet eden yokdur. Onu bir cemâat Ebû Bürde 'den kendi kavli olmak üzere -rivayet etmislerdir. Bâzilari, senedi Ebû Mûsâ'ya kadar götürmüs fakat hadîsi Resûlüllah (Salhllahü Aleyhi ve Sellem) 'e ref etmemisdir. Dogrusu Hadîs Ebû Bürde 'nin sözüdür. Onu Yahya El-Kattân dahî Sevrî'den, o da Ebû tshâk 'dan, oda Ebû Bürde'-den naklen bu sekilde rivayet etmisidr. Vâsil-"i Ahdeb ile Muhalid dahî Yahyâ'ya tâbi olarak

onu Ebû Bürde 'nin sözü olmak üzere rivayet etmislerdir. Nu'man b. Abdisselâm, Sevrî'den, o da Ebû îshâk 'dan naklen: Ebû Bürde 'nin, babasindan rivayeti mevkûfdur. (Babasindan) sözü sabit degildir; demis-dir.
Ahmed b. Hanbel, Hammâd b. Hâlid'in Mahreme 'ye: Sen babandan bir sey isittin mi? dedim. Hayir cevâbini verdi.. dedigini söyler.»
Nevevî diyor ki: «Dârakutnî 'nin yaptigi bu istidrâk kendince ve ekseri muhaddisînce ma'rûf olan bir kaaideye binâendir. Mezkûr kaaideye göre bir hadîsin iki rivayeti biribirîne tearuz eder; meselâ biri merfû' biri mevkuf olursa mevkuf olduguna hükmedilir. Ancak bu kaaide zayifdir. Sahîh olan, usûl-i fikih ulemâsi ile fukahânin ve Buhârî ile Müslim gibi Muhakkik hadîs âlimlerinin tarîkidir. Bu tarika göre o hadîsin merfû' olduguna hükmedilir. Çünkü hadîsde mevsuk râvînin ziyâdesi vardir. Böyle bir ziyâde makbuldür. Bu mes'ele kitabimizin mukaddimesinde görülmüsdü.
Beyhakî'nin «Sünen» inde Ahmedii'bnü Seleme'nin söyle dedigi rivayet olunuyor: «Mahrame 'nin rivayet ettigi bu hadîsi Müslim b. Haccâc ile müzâkere ettim; Müslim: Bu hadîs cuma saatini beyân hususunda en güzel ve en dogru bir hadîsdir; dedi.>

5- Cuma Gününün Fazileti Babi

17- (854) Bana harmeletü'bnü Yahya rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ibni Vehb haber verdi. (Dedi ki) : Bana Yûnus, Ibni Sihâb'dan naklen haber verdi. (Demis ki) : Bana Yûnus, Ibni Sihâb'dan naklen haber verdi. (Demis ki) : Bana Abdurrahmân EI-A'rac haber verdi ki, Ebû Hüreyre'yi söyle derken isitmis: Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem):
«Üzerine günes dogan en hayirli gün cuma günüdür. (Zîra) Âdem o gün cennetden çikarildi.» buyurdular.

18- (...) Bize Kuteybetü'bnü Saîd rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Mu-gîra (yâni El - Nizamî) Ebu'z-Zinâd'dan, o da A'rac'dan, o da Ebû Hürey-re'den naklen rivayet etti ki, Peygamber (Sallaîlahü Aleyhi ve Sellem) :
«Üzerine günes dogan en hayirli gün cuma günüdür. Âdem o gün yarati Idi; o gün cennete konuldu ve o gün cennetden çikarildi. Kiyamet de ancak cuma günü kopacakdir.» buyurmuslar.
Cuma gününün en hayirli gün olmasi: Haftanin sâir günlerine nis-betledir.
Nevevî'nin beyânina göre, senenin günlerine nisbetle en hayirli gün arafe günüdür. Bazilari cum'anm arafe gününden efdal olduguna bu hadîsle istidlal etmislerse de esah kavle göre arafe daha faziletlidir. Aliyyü'1-Kaarî: «Cuma günü arafeye tesadüf ederse mutlak surette günlerin en faziletlisi olur. O günde islenen amel de en faziletli ve makbul olur, Hacc-i ekber bundandir.» diyor.
Kaadi Iyâz bu hadîs hakkinda sunlari söylemisdir: «Zahire bakilirsa bu hadîsde zikri geçen kaziyyeler Hz. Âdem'in faziletini beyan için degildirler. Çünkü Âdem (Aleyhisse!âm)'i cennetden çikarmak ve kiyameti ncumâ günü kopmasi fazilet sayilamaz. Bunlar o gün vâki olacak büyük hâdisâtdir. Tâ ki kul, sâlih ameller isleyerek Allah'in rahmetine nâü olmaya, gazabini defe hazirlansin...»
Ebû Bekir Ibnü'l -Arabi dahî: «Bütün bu faziletler ve Hz. Âdem'in cennetden çikarilmasi zürriyetinin ve bu büyük neslin, enbiyâ, mürselîn, sâlihîn ve evliyâ'mn vücûduna sebepdir. Hz. Âdem cennetden- kovuldugu için çikarilmis degil, bâzi vazifeler görerek sonra tekrar oraya dönmek Için çikarilmisdir. Kiyametin kopmasi, enbiyânin, siddîkin ile evliyanin seref ve kerametlerini göstermek ve mükâfatlarini acele vermek Için bir sebebdir.» demisdir.
Hasili Hz. Adem'in cennetten çikarilmasi ihanet için degil, halifelik makami içindir. Bu izlâl degil, ikmâldir.
Hadîs-i serif cuma gününün fazilet ve meziyyetine delildir.
Sevkânî: «Bu hadîs Hz. Adem'in cennette degil, disarida yaratilarak sonra cennete konulduguna delildir.» demektedir.
Neve vî diyor ki: «Bu hadîs garîb ve güzel bir mes'eleye de delildir. Mes'ele sudur: Bir adam, karisma (sen günlerin en faziletlisinde bossun) dese, ulemâmiza göre bu mes'elede iki vecih vardir. Esah olan veçhe göre:

Kadin arafe günü'bos olur.
îkinci veçhe göre: Cuma günü bos düser. Delili de bu hadîsdir. Yalniz bu kaviller o adamin niyeti olmadigina göredir. Sayet bu sözü ile senenin en faziletli gününü niyet ederse, o zaman kadin alettâyîn arafe günü ,bos olur. Hafta günlerinin efdalini murâd etmisse, bos düsmek için cuma günü teayyün eder.
O adam «gün» yerine «gece» tâbirini kullanarak (sen en hayirli ge-. cede bossun) derse, kadin alettâyîn Kadir gecesi bos olur.
Ulemâmiz ile cumhûr'a göre Kadir gecesi Ramazan ayinin son on gecesi içersindedir. Eger bu söz Ramazandan. kalan on gecenin biirncisinde söylenmisse, kadin son gecenin ilk cüz'üde bos olur. Sayet Ramazan !dan kalan on gecenin biri yahut bir gecenin ekserisi geçtikden sonra söylenmisse, gelecek senenin o gecesinin o cüz'ünde bos olur. (Leyle-i Kadir her sene baska baska gecelerde olur) deyenlere göre, bu sözle kadin o ayin son gecesinin ilk cüz'ünde bos olur.»

6- Bu Ümmetin, Cuma Gününe Hidayet Buyurulmasi Babi

19- (855) Bize Amru'n-Nâkid rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Süfyân b. Uyeyne, Ebu'z-Zinâd'dan, ö da A'rac'dan, o da Ebû Hüreyre'den naklen rivayet etti. Ebû Hüreyre söyle demis: Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Seîlem) :
«Bizler en son gelenleriz; ama kiyamet gününde herkesi geçenler de biz olacagiz. Su kadar var ki her ümmete kitap bizden önce verilmis, bize onlardan sonra verilrorsdir. Sonra Allah'in bize farz kildigi su gün yok mu! Allah bizi ona hidâyet buyurmustur. Sâir Insanlar bu husûsda bize tabidirler. Yahudilerin bayrami yârin, hiristiyanlartnki ise öbür göndür, buyurdular.

(...) Bize Ibni Ebî Ömer rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Süfyân, Ebu'z-Zinâd'dan, o da A'rac'dan, o da Ebû Hüreyre'den; bir de (yine Ebu'z-Zi-nad) Ibni Tâvûs'dan o da babasindan, o da Ebû HÜreyre'den naklen rivayet etti. Ebû Hüreyre: BesûlÜllah (SailaIIahü Aleyhi ve Sellem):
Bizler en son gelenleriz; ama kiyamet gününde herkesi geçenler de biz olacagiz...» buyurdular., diyerek hadisi yukarki.gibi rivayet etmis.

20- (...) Bize Kuteybetü'bnü Said ile Züheyr b. Harb rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Cerîr, A'mes'den, o da Ebû Sâlih'den, o da Ebû Hü-reyre'den naklen rivayet etti. Ebû Hüreyre söyle demis: BesûlÜllah (StOMIahü Aleyhi ve Seüem) :
«Bizler (dünyâda) en sonra gelenler, kiyamet gününde en öne geçecekleriz. Cennete ilk girenler de biz olacagiz : Su kadar var ki onlara kitap bizden önce, bize onlardan sonra verildi. Onlar ihtilâfa düstüler. Bizi be Allah, onlar ihtilâf ettikleri hakka hidâyet buyurdu. Iste bu gün onlarin -hakkinda- ihtilâfa düstükleri gündür. Allah bizi, ona (yâni cuma gününe) hidâyet buyurdu. Binâenaleyh bu gün bizim, yânn yahudilerin, yârindan sonraki gün de hiristiyanlanndir.» buyurdular.

21- Bize Muhammed b. Rafi' rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Abdur-razzâk rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ma'mer, Vehb b. Münebbih'in kardesi Hemmâm b. Münebbih'den naklen haber verdi. Hemmâni söyle demis: Ebû Htireyre'nin, Allah'in. Resulü Muhammed (SaUallahü Aleyhi ve Sellem)'den bize rivayet ettigi sudur: Dedi ki: Resûlüllah (Sallallahii Aleyhi ve Sellem):
«Bizler (dünyâda) en sonra gelenler, kiyamet gününde en öne geçecekleriz. Su kadar var ki onlara bizden önce, bize ise onlardan sonra kitap verilmisdir. Iste bu gün onlara farz kilinip da, hakinda ihtilâfa düstükleri gündür. Allah bizi bu güne hidâyet buyurdu. Binâenaleyh bu hu-sûsda onlar bize tâbidir. Yahudilerin bayrami yarin, hiristiyanlarinki ise Öbür gündür.» buyurdular.

22- (856) Bize Ebû Küreyb ile Vâsil b. Abdila'lâ rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Fudayl, Ebû Mâlik-i Escaî'den,

o da Ebû Hâzim'den, o da Ebû Hüreyre'den bir de Rib'î b. Hirâs'dan, o da Huzeyfe'den naklen rivayet etti. Ebû Hüreyre ile Huzeyfe söyle demisler: Resûlüllah (Saîlallahü Aleyhi ve Sellem) :
«Bizden önce geçenleri Allah cum'âdan sasirtmisdir. Bu sebeple ya-hudîlerin günü : cumartesi, hirIstIyanlarin da pazar olmustur. Sonra Allah, bizi dünyâya getirmis ve bize cuma gününü bulmaya hidâyet vermisdir. Bu suretle cuma cumartesi ve pazar günlerini (ibâdet içinî vaz1 etmisdir. Yine böyle kiyamet gününde onlar bize tâbi olacaklardir. Biz dünyâ ehlinin en sona kalanlariyiz; fakat kiyamet gününde, en basta bulunanlar ve bütün kullardan önce kendilerine hüküm verilenleriz.» buyurdular.
Vasil'in rivayetinde «Aralarinda hüküm verilecek.» ibaresi vardir.

23- (...) Bize Ebû Küreyb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ibni Ebî Zaide, Sa'd b. Târik'dan, naklen haber verdi. (Demis ki) : Bana Rib'î b. Hirâs, Huzeyfe'den rivayet etti. Huzeyfe söyle demis: ResûlüIIah (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) :
«Biz, cum'âyi bulmaga hidâyet olunduk; ama bizden önce geçenlere Allah onu sasirtti...» buyurdular, .diyerek ibni Fudayl hadîsi mânâsinda rivâyetde bulunrmisdur.
Bu hadîsi ,Buhârî «Kitâbü'1-Vudû*», «Kitâbü'I-Cumua», «Kitâ-bü'1-Cihâd», «Kitâbü'l-Eymân Ve'n-Niizûr», «Kitâbü'd-iDyât», «KItâbü't-Tâbîr ve «Kitâbu't-Tevhîd» de tahrîc ettigi gibi Nesâî dahî rivayet etmisdir.
Muhtelif rivayetlerinden anlasildigina göre hadîsin mânâsi sudur: «Biz zaman îtibâri ile sonra gelsek de, kiyamet gününde.derece itibâri ile en öndeyiz. Evvelâ herkesden önce bizim hesabimiza bakilacak; ve lehimize hüküm verilerek. Cennete ilk girenler biz olacagiz.»
Bu hadîse daha baska mânâ verenler de olmusdur. Söyle ki:
1) Hadîsin mânâsi :
»Bizden önce geçen kavimlere, bizden evvel kitap verilmek Için biz geriye birakilmazdir. Fakat Allah'in bize olan hidâyeti hususunda, biz herkesden önceyiz.» demekdir.
2) Biz bütün ümmetlerden sonra gelmis bir ümmetiz. Ama kiyamet gününde durak yerine herkesden evvel varacak, cennete de herkesden önce girecek olanlar biz'iz. Nitekim Ebû Hüreyre ile Huzeyfe hazerâtmin rivayeti bu mânâyi te'yîd eder.
3) Bu hadîsdeki «öncelik» deli murâd: Fazî]etçe önde bulunan cuma gününün faziletini kazanmakdir.
4) «Öncelik» den murâd: Eh1-i Kitâ'b'in. mahrum kaldiklari tâat ve kabuldür. Çünkü onlar Allah'in emirlerine karsi: «isittik ve isyan ettik> demislerdi.
«Beyde» : Hem vezn'en hem de manen «gayra» gibi istisna edatidir.
Imam Halîl ile Kisâî cezmen bu mânâya kaail olmus; baskalari ise tercîhan bu mânâya geldigini kabul etmislerdir. Bu takdirde hadîsin ibaresi medhi, zemrae benzeyen bir sözle te'kîd kabilinden olur=' Yâni biz kiyamet gününde herkesden önce fazileti ihraz ederiz. Su kadar var ki yahudîlerle hiristiyanlara bizden önce kitap verilmisdir. Reyde «Bundan dolayi» ve «Bu sartla» mânalarina da gelir.
Bu hadîsde mârife olarak zikredilen kitabin elif-lâm'i cins içindir. Bundan murâd Tevrat ile Incil 'dir.
Vâkiâ Aynî: «elif-lâm'iri cins için alinmasi dogru degildir.» demisse de, onun bu sözü delilsiz bir dâva sayilarak kabul edilmemisdir.
E1îf-1âm'm ahd-i zihnî için gelmis olmasi muhtemel ise de, cins için olmasi zahirdir. Murâd: Tevrat, Zebur ve îcnîl 'dir.
«Bizden önce kendilerine kitap verildi...» sözünden murâd: Yahudilerle hiristiyanlardir.
Hadîs-i serif de: «Sonra Allah'in bize farz kildigi bu gün...» diye isaret edile ngünden mur'ad: Cumâ'dir.
Rivayetlerin birinde: «îste Yahudilerle Hiristiyan1ara farz kilinip da, hakkinda ihtilâf ettikleri gün budur.» denilmis-dir. Su hâlde anlasiliyor ki cuma gününü ta'zîm bize emredildigi gibi Yahudilerle, Hiristi yanlara da emredilmisdir. Filhakika Ibni Ebî Hatim'in Süddî 'den rivayet ettigi bir hadîsde beyân olunduguna göre Allah Teâlâ Hazretleri Yahudilere cuma gününü ta'zîm etmelerini emir buyurmus; Yahudiler:
— Yâ Mûsâ ! Allah, cumartesi günü hiçbir sey halk etmemisdir; sen bize cumartesini tahsis et!» diye itirazda

bulunmuslar; o da, o günü Yahudilerin aleyhine tesbît etmisdir.
Yahudiler cuma günü ibâdette bulunmak için teayyün etmismidir, yoksa onu baska bir günle degistirmek mümkünmüdür? mes'elesinde ihtilâfa düsmüslerdir. Bu bâbda ictihâd etmislerse de, ictihadlarmda da hatâdan kurtulamamislardir.
Müslim Sarihlerinden Übbî (?-827)'nin nakline göre Mûsâ (Afeyhissefâm) Yahudilere ibâdet günü olarak cum'âyi ta'ym etmis ve onun son derece faziletli bir gün oldugunu kendilerine haber vermis; fakat Yahudiler «cumartesi günü daha faziletlidir.» diye i'tirâzda bulunmuslar. Bunun üzerine Teâlâ Hazretleri Hz. Mûsâ'ya «onlari ihtiyar ettikleri günle basbasa birak!» diye vahy buyurmus.
«Irsâdü's-Sârî» de söyle deniliyor: «Zahire bakilirsa Hz. Mûsâ cuma gününü Yahudiler'e ibâdet günü olarak tâyin etmisdir. Çünkü hadîsin siyaki o günü biraktiklari için yahudilerin zemmedildigIne delâlet ediyor. Binâenaleyh o günü onlara tâyin etmis olmasj. îcâb eder. Zira tâyin etmeyerek ibâdet gününü seçmeyi onlarin ictihâdlarina birakmis olsa Yahudilere gayr-i muayyen'bir günü ta'zîm lâzim gelirdi, îctihâdlari ile onlar da bu günün cumartesi yahut pazar oldugunu tâyîn edince, o günde ibâdet etmeleri »günah olmamak lâzim gelirdi. Çünkü müc-tehidIn içtihadi sayesinde vâsil oldugu netice ile amel etmesi gerekir. Nitekim hadîsde (iste onlara farz kilman gün budur! Onlar bu gün hakkinda ihtilâfa düstüler.) buyurulmus olmasi buna sâhiddir. Çünkü mezkûr cümle tâyîn hususunda zahir yahut nassdir. Yahudilerin bu muhalefetleri sasilacak bir sey degildir. Çünkü onlar (isittik ve isyan ettik.) deyen bir milletdir.»
îbni Battal diyor ki: «Maksad: Cuma günü aletta'yîn yahudî-lere farz oldu da, onu terk etitler demek degildir. Çünkü mü'min oldugu hâlde bir kimsenin üzerine Allah'in farz kildigi bir sey'i terk etmesi caiz degildir. Allah-ü A'Iem bu hadîs cuma gününün onlara farz kilinarak, o gün seriatlarini ikaame etmeleri hususunda kendilerine serbesti verildigine; onlarin da bu günün hangi gün oldugunda ihtilâfa düstüklerine, ne-tîcede cuma gününe isabet edemediklerine delâlet etmektedir.»
Kaadi Iyâz bu kavle meyletmis ve: «Eger cuma onlara aletta'yîn farz kilinsaydi, ondan i'râz ettikleri vakit (ihtilâfa düstüler.) denilmez, (muhalefet ettiler.) denilirdi.» diyerek, onu tercih ettigine isâ-retde bulunmusdur.
Nevevî'ye göre yahudîlere sarahaten cuma günü ibâdet emredilmis olabilir. Onlar aynen bu günde mi ibâdet edilecegi yoksa degistirmesi kaabil mi oldugu hususunda ihtilâfa düsmüs; bu husûsda ictihâd ederek hatâ islemislerdir.
Maamâfîh hadîsin muhtelif rivâyetlerindeki ihtilâfdan, yahudîlerle hiristiyanlarm ihtilâfi da kasdedilmis olabilir.
«Allah ona, bizi hidâyet buyurdu.» cümlesinden murâd: «Allah, onu bize nassan emretti.» yahut «Allah ictihâd yolu ile bizi ona irsâd etti.» demekdir.
Abdurrazzâk'm sahîh bir isnâd ile Muhammed ü'bnü Sîrîn 'den rivayet ettigi su haber ikinci ihtimâle sâhiddir.
îbni Sîrîn söyle demisdir: «Medîneliler Resûlüllah (SalLiHahü Aleyhi ve Seltem) oraya gelmezden ve cuma âyeti inmezden evvel bir yere toplanmislar. Ensâr : Yahudilerin her yedi günde bir toplandiklari günleri var. Hiristiyan1ar'in da öyle. O hâlde biz de toplanip Allah'i zikredecegimiz, namaz kilip; ona sükürdü bulunacagimiz bir gün tâyîn edelim! demisler; neticede Arûbe gününü kendilerine toplanti günü tâyîn etmisler; ve Esad b. Zürâra'nin yanmda toplanmislar. O gün namazi kendilerine Hz. Es'ad kildirmis; ondan sonra Allah Teâlâ Hazretleri (cuma günü namaz için ezan okundugu vakit...» âyet-i kerimesini indirmis.>
Bu haber her ne kadar mürsel de olsa, onun güzel bir isnâdla.rivayet olunmus bir sahidi de vardir. Mezkûr sahidi imam Ahmed, Ebû Dâvûd ve îbni Mâce rivayet etmislerdir. Ayni nadîsin Kâ'b b. Mâlik rivayetini Îbni Huzeyme ile birçok hadîs imamlari sahîh bulmuslardir.
îbnî Sîrîn fin mürsel olan bu rivayeti gösteriyor ki: o gün toplanan ashâb-i kiram ibâdet için cuma gününü ictihâd sûregsile seçmislerdir. Ama onlarin bu içtihadi Peygamber (SallaUahuAleyhi ve Sellem)'in Mekke 'de iken mes'eleyi vahy sureti ile telâkki edip de, orad; ifâsina imkân bulamamis olmasina munâfî degildir. Filhakika bu bâbd; Hz. Ibni Abbâs 'dan bir nadîs rivayet etmisdir. Bundar dolayidir ki Resûl-i Ekrem (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) Medîne*y« gelir gelmez ashabina cuma kildirmisdir. Demek oluyor k icumâ günüm hidâyet iki cihetden yânî hem beyân hem de tevfîk sureti ile vâki' ol musdur.

Bâzi ulemâya göre ashabin cum'âyi seçmelerindeki hikmet Âdeir (Aleyhissetâm) 'm o gün halk edilmesidir. însan ancak ibâdet için hal-kedilmisdir. Bu sebeple o günde ibâdet ile mesgul olmak münâsib düs-müsdür. Bir de Allah Teâlâ bütün mevcudati o gün ikmâl etmis; onlardar istifâde eden insani da o gün yaratmisdir. Binâenaleyh o gün Allah'a ibâdet etmekle sükranda bulunmak münâsib olur.
«Sâir insanlar bize tabidirler.» sözünden murâd ne oldugu «Yahudilerin bayrami yârin, Hiristiyanlarinki ise öbüi gündür.» cümlesi ile îzâh buyurulmusdur. Yâni Yahudilerin bayrami cumartesi, Hiristiyan1ar 'in bayrami ise pazar günleridir. Bu ibarede «Bayram» kelimesi zikredilmemisse de, onu mukaddei saymaya mecburuz. Tâ ki zarf-i zamandan cüsseye haber yapilmis olmasin. Çünkü bu caiz degildir.
Kurtubî'ye göre «Gaden» kelimesi zarf olmak üzere mansûbdur, Müteallâk'i hazf olunmusdur. Cümle : «Yahudiler yârini ta'zîm ederler.> seklinde takdir olunur. Öbür gün dahî ayni vecihle halledilir.
Yahudilerin ibâdet için cumartesin] seçmeleri zu'mlarmca Allah Teâlâ Hazretleri mahlûkaatmi yaratma isinden o gün farig oldugu içindir.
Hiristiyanlarin pazar gününü seçmeleri ise Allah mahlûkaatmi yaratmaga o gün basladigi içindir. Onlarca o gün, içerisinde yapilan ta'zîme bu sebeble müstehak olmusdur.

Bu Hadisden Çikarilan Hükümler :

1- Cuma namazi farzdir. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Selîem) Efendimizin: «Allah, onlara farz kildi da, onun hakkinda ihtilâfa düstüler. Allah da o güne bizi hidâyet eyledi.» sözleri bunu ifâde eder. Çünkü cümlenin takdiri söyledir: «Allah, cum'âyi hem onlara hem bize farz kildi. Fakat onlar sapti; biz hidâyet bulduk.»
2- Hidâyet ve idlâl AHah'dandir. Ehl-i sünnet ulemâsinin kavilleri budur.
3- Icmâ'in hatâdan salim olmasi bu ümmete mahsûsdur.
4- Hadîs-i serif bu ümmetin geçmis milletlerden daha faziletli olduguna kuvvetli bir delildir.
5- Nassin karsisinda kiyâs sakit olur.
6- Hadîs-i serîfde ihtiyari terkedip, umuru tefvize isaret vardir. Çünkü yahudiler'le Hiristiyanlar ihtiyarda bulundular. Müslümanlar'sa ihtiyari sâhib-i hakîkisine tefviz ettiler. Neticede o da kendilerine hidâyet vermek sureti ile ihsanda bulundu.

7- Cuma Ser'an Haftanin Ilk Günüdür
7- Cuma Günü (Namaza) Erken Gitmenin Fazileti Babi

24- (850) Bana Ebû't-Tâhir ile Harmele ve Amru'bnü Sevvâd El -Âmiri rivayet ettiler. Ebû't - Tâhir (bize rivayet etti.) tâbirini kullandi.. Ötekiler: (Bize Ibni Vehb haber verdi.) dediler, (tbni Vehb demis ki:) Bana Yûnus, Ibni Sihâb'dan naklen haber verdi. (Demis kî) Bana Ebû Ab-dillâh EI-Egarr haber verdi ki, kendisi Ebû Hüreyre'yî söyle derken isitmis: Resûlüllah (Sattallahü Aleyhi ve Sellem) :
«Cuma günü oldumu mescidin bütün kapilarinda melekler bulunur. Bunlar evvel beevel gelenleri yazarlar. Imam (minbere) oturdugu vakit sabiteleri dürerler de, hutbeyi dinlemege gelirler. Evve? gelen bir deve kurban etmis gibi olur; ondan sonra gelen, inek kurbeüt eîmis gibi; ondan sonra gelen koç kurban etmis gibi; ondan sonra gelen tavuk kurban etmis gibi; ondan sonra gelen de yumurta kurban etmis gibi olur.» buyurdular.

(...) Bize Yahya b. Yahya ile Amru'n-Nâkid, Süfyân'dan, o da Züh-rî'den, o da Saîd'den, o da Ebû Hüreyre'den, o da Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'den naklen yukarki hadîsin mislini rivayet etti.

25- (...) Bize Kuteybetü'bnü Saîd rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ya-kûb (yânî tbni Abdirrahmân) Süheyl'den, o da babasindan, o da Ebû Hireyre'den naklen rivayet etti ki, Resûlüllah (Satlallahü Aleyhi ve Sellem}:
«Mescidin her kapisinin üzerinde, evvel beevvel gelenleri yazan bir melek vardir. (Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi

ve Sellem) evvelâ deve kurban etmekle temsil yapmis. Sonra gelenlerin derecelerini indire Indire yumurta kadar küçültmüs). Imam minber üzerine oturunca sahîfeler dürülör ve melekler hutbe dinlemege gelirler.» buyurmuslar.
Bu hadîsde : «îmam minbere oturdugu vakit, buyuruluyor. Baska bir hadîsde ise «Imam minbere çiktigi vakit...» denilmisdir. Zahiren iki hadîs arasinda tearuz var gibi görünüyorsa da, hakîkatda tearuz yokdur. Çünkü hadîslerin arasi bulunarak «Melekler, hatîb minbere çikarken içeri girerler; minbere oturdugu zaman sahîfelerini dürerler.» denilebilir.
Tehcir : îmam Ha1î1 b. Ahmed ile diger bir takim lügat ulemâsina göre erken gitmek, erken davranmak mânâsina gelir. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in : «Tehcirde neler oldugunu bilseler, onun için müsabaka yaparlardi.» hadîs-i serifi bu mânâya tefsir edilmisdir. Yâni hadîsden murâd: «Her namaza erken gitmekde ne derece sevab oldugunu bilseler, her kes evvelâ mescide ben varayim diye acele eder, bu husûsda âdeta müsabaka yaparlardi.» demekdir.
âlimlerinden tehcîr'in, hâcirede (yânî günes semânin ortasina dikildigi zaman) yürümek mânâsina geldigi rivayet olunmusdur.
Kaadî Iyâz: «Burada sahîh olan, erken gitmek mânâsina gelmesidir.» diyor.
Hadîsde zikri geçen deve, inek ve koç gibi hayvanlar kurbanliklar cinsindendirler. Tavukla yumurta kurbanlik cinsinden degildirler. Bununla beraber onlara da «kurban» denilmesi, müsâkele kabîlindendir, Maksad tavuk ve yumurta tesadduk eden gibidir; demekdir.
Hadîs-i serîf hatîb minbere çiktigi zaman ezan okununcaya kadar o-turmasimn müstehab olduguna delildir.
Imam Mâlik ile imam Safiî 'nin ve Cumhûr-u ulemâ n 'm mezhepleri budur.
Imam A'zam ile bir rivâyetde imam Mâlik'e göre ha-tîbin burada oturmasi müstehab degildir.

8- Hutbe Esnasinda Susarak Dinleyen Kimsenin Fazileti Babi

26- (857) Bize Ümeyyetü'bnü Bistâm rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Yezîd (yânî ibni Zürey') rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ravh, Süheyl'den, o da babasindan, o da Ebû Hüreyre'den, o da Peygamber (Sallaîlahü Aleyhi ve Selîem)'den naklen rivayet etti. Söyle buyurmuslar:
«Bir kimse gusûl eder, sonra c um'aya gelir ve kendisine mukadder olan namazi kitar, sonra hatîb hutbesini bitirinceye kadar dînler, sonra onunla beraber cuma namazim kilarsa, o kimsenin o cuma ile öbür cum'a arasindaki günahlari; üç günlük de fazla günahi affolunur.»

27- (...) Bize Yahya b. Yahya ile Ebû Bekir b. Ebî Seybe ve Ebû Küreyb rivayet ettiler. Yahya (Bize haber verdi.) tâbirini kullandi. Ötekiler: (Bize Ebû Muâviye rivayet etti.) dediler. Ebû Muâviye, A'mes'den, o da Ebû Sâlih'den, o da Ebû Hüreyre'den naklen rivayet etmis. Ebû Hü-reyre söyle demis: Resûlüllah (Saîlalîahü Aleyhi ve Sellem) :
«Bir kimse abdest alir ela, onu tertemiz almayi becerir sonra cum'âya gelerek susar ve hutbeyi dinlerse, gelecek cum'âya kadar isleyecegi (küçük) günahlari ile üç günlük fazla günahi affolunur. Her kim de yerden çakil tasi alirsa, abesle istigâl etmis olur.» buyurdular.
Insât ile istimâ* bazen ayni mânâda kullanilirlarsa da, hakikatte aralarinda fark vardir. însât: susmakdir. Bu "kelime üç bâbdan (yâni «En-sate», «Nasate» ve «Intasate» bâblarindan) kullanilabilir.
Bâzilari, «intasate» seklinin vehim oldugunu söylemislerse de Nevevî: «Bu bâbdan kullanilmasi, vehm degil; sahih bir lûgatdir diyor; ve lügat ulemâsindan Ezherî'nin beyânina göre bu kelimenin üç bâbdan kullamldiigni söylüyor.
Bu hadîsdeki lagivdan murâd abes yânî lüzumsuz seylerle mesgul ol-makdir. Çünkü yerden ufak taslari alan kimse hem kendisi mesgul olur hem de onun tas aldigini gören ve sesini isitenleri mesgul eder.
Ulemânin beyânina göre iki cum'a arasindaki günahlarla üç günlük fazla günahdan murâd küçük günahlardir.

Üç günün ilâvesi ile cuma günü, hadîs-i serîfde beyân buyuruldugu vecihle, hareket ederek hutbe dinleyen ve cuma kilanlar hakkinda on misli Ile katlanan bir hasene gibi olmusdur.

Bu Hadisden Çikarilan Hükümler

1- Cuma günü yikanmak vacip degil, bir fazîletdir.
2- Abdesti tertemiz almak müstehabdir. Bundan murâd abdesti bütün farzlarina, sünnetlerine ve müstehablarina dikkat ederek gurre ve tahcîlini uzatarak almakdir.
3- Cuma günü hatîb minbere çikmazdan önce nafile namaz kilmak müstehabdir. Cumhûr-u ulemânin mezhebi budur.
4- Mutlak nafilelerin haddi hudûdü yokdur. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Selîem)'in «Kendisine mukadder olan namazi kilarsa...» buyurmasi buna delildir.
5- Hutbe okunurken susarak dinlemek gerekir.
6- Hutbe bittikden sonra namaza niyetlenmeden konusmakda beis yokdur.
7- Hutbe okunurken her türlü abesle istigâl memnudur.
8- Hutbe okunurken dinleyenlerin bütün kalpleri ve bedenleri .ile ona yönelmeleri gerekir.

9- Cuma Namazinin, Günes Zevale Erdigi Zaman Kilinmasi Babi

28- (858) Bize Ebû Bekir b. Ebî Seybe ile Ishâk b. Ibrahim rivayet ettiler. Ebû Bekir dedi ki: Bize Yahya b. Âdem rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Hasan [6] b. Ayyas, Ca'fer b. Muhammed'den, o da babasindan, o da Câbir b. Abdillâh'dan naklen rivayet etti. Câbir söyle demis: «Biz cuma namazini Resûlüllah (Sallallahii A leyhi ve Seliem) ile bîrlikde kilar; sonra döner de su tasidigimiz develeri dinlendirir dik.»
Hasan demis ki: «Ben, Ca'fer'e: Bu hangi saatde oluyordu? dedim. Ca'fer :
— Günesin zevâH vaktinde., cevâbini verdi.

29- (...) Bana Kaasim b. Zekeriyyâ rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Hâlid b. Mahled rivayet etti. H.
Bana Abdullah b. Abdirrahmân Ed-Dârimî de rivayet etti. -{Dedi ki) : Bize Yahya b. Hassan rivayet etti. Her iki râvî birden demisler ki: Bize Süleyman b. iBlâl, Ca'fer'den, o da babasindan naklen rivayet etti ki, babasi Câbir b. Abdillâh'a :
— Resûlüllah (Sallalîahü A leyhi ve Sellem) cuma namazini ne zaman kilardi? diye sormus; Câbir:
— (BIze) cuma namazini kildirir, sonra develerimizin yanina giderek onlari dinlendirirdIk.» cevâbini vermis.
Abdullah kendi rivayetinde: «Günes zevale erdigi vakit., yâni su tasiyan develeri...» ibaresini ziyâde etmisdir.

30- (859) Bize Abdullah b. Meslemete'bni Ka'neb ile Yahya b. Yahya ve Alîyyü'bnü Hucr rivayet ettiler. Yahya (Bize haber verdi.) tâbirini kullandi; ötekiler: (Bize, Abdülâzîz b. Ebî Hâzim rivayet etti.) dediler. Abdülazîz, babasindan, o da Sehl'den naklen rivayet etmis. Sehl: «Biz ancak cuma namazindan sonra kaylûle yapar; yemek yerdik.» demis.
Ibni Hucr: «Resûlüllah (Sallalîahü Aleyhi ve Sellem) zamaninda...» ifâdesini ziyâde etti.

31- (860) Bize Yahya b. tbrâhîm rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Vekî', Ya'lâ b. Haris [7] El-Muhâribî'den, o da Iyâs b. Selemete'bni Ek-va'dan* o da baabsindan naklen haber verdi. Söyle demis:
«Biz, Resûlüllah (Sallalîahü Aleyhi ve Sellem) ile birlikde günes zevale erdigi vakit cuma namazini kilar; sonra bölgeyi arastirarak dönerdik»

32- (...) Bize Ishâk b. Ibrâhîm rivayet etti. (Dedi ki) : Hisâm b. Abdilmelik hafcer verdi (Dedi ki) : Bize Ya'Iâ b. Haris, Iyâs b. Selemete'-bi Ekva'dan, o da babasindan naklen rivayet etti. I>âs'm baabsi söyle demis:
«Biz, Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Seîlem) ile birlikde cumâ'yi kilar da dönerdik. Ama (henüz) duvarlarin, gölgelenecegimiz kadar gölgesini bulamazdik.»
Kaylûle hadîsini Buhari «Kitâbü'l-Cumua» da, gölge hadîsini de «Kitâbü'l-Megâzî» de tahrîc etmisdir.
Gölge hadîsini Ebû Dâvûd , Nesâi ve Ibni Mâce «Kitâbu's-Salât» da tahrîc etmislerdir.
Kaylûle: Ögle istirâhati, demekdir.
Gadât : Kaba kusluk; gadâ ise: Kusluk yemegi mânâsina gelir.
Günesin zevalinden. murâd: Semânin ortasindan batiya dogru biraz yanlamasidir. Nitekim Buhâri'nin «cuma» bahsinde Hz. Enes'den rivayet ettigi bir hadîsde: «Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) cum'a namazini günes (semânin ortasindan) yanladigi vakit kilardi.» de-nilmisdir. Mezkûr hadîsi Tirmizî ile Ebû Dâvûd dahî rivayet etmis; Tirmizî onun hakkinda «Hasen sahîhdir.» tâbirini kullanmis ve «Bu bâbda Selemetü'bnü Ekvâ' ile Câbir ve Zübeyr b. Avvam 'dan da hadisler rivayet edilmisdir. demistir.
Yine bu bâbda Sehl b. Sa'd , Abdullah b. Mesûd, Ammâr b. Yâsir, Sa'dü'l-Kurazî ve Bilâl (Radiyaîlahû anhûm) hazerâtmdan da rivayetler vardir.
Selemetü'bnü Ekva hadîsini Tirmizî 'den maâdâ bütün kütüb-i sitte sahihleri tahrîc etmislerdir.
Gölge hadîsi nâmini verdigimiz bu hadîs, babimizin son rivayetidir. Mezkûr hadîsdeki «Gölgeyi arastirarak dönerdik.» ifâdesinden murâd: Gölgenin azligini beyândir. Gölgenin en az oldugu zaman ise günesin tam gökyüzünün ortasinda bulundugu andir. Ondan sonraki zamana zeval denir. Râvî bu sözü ile cuma namazinin zeval vaktinde kilindigina isaret etmisdir. Çünkü günesin tam gökyüzünün ortasinda bulundugu zamanda namaz kilmak mekruhdur.
Câbir (Radiyaîlahû anh) hadîsini Müslim ile Nesâî rivayet etmislerdir. Babimizin birinci ve ikinci rivayetleri bu hadîse âiddir.
Zübeyrü'bnü Avvâm hadîsini imam Ahmed b. Hanbe1 tahrîc etmisdir. Mezkûr hadîsde :
«Biz, Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) ile birlikde cuma namazini kilar; sonra namazdan çikarak kale duvarlarina kosusurduk. Fakat gölge nâmina ancak ayaklarimizi koyacak kadar bir sey bulabilirdik.» denilmisdir.
Sehl b. Sa'd hadîsini Buhârî, Müslim, Nesâî ve Tirmizî tahrîc etmislerdir.
Abdullah b. Mes'ûd hadîsini imam Ahmed b. Hanbel «Müsned» inde rivayet etmisdir.
Ammâr b. Yâsir hadîsini Taberânî «El-Kebîr» inde rivayet etmisdir. Bu hadîs Selemetü'bnü Ekva' hadîsi gibidir.
Sa'dü'l-Kurazî hadîsini Ibni Mâce tahrîc etmisdir.
Bilâl (Radiyallahû anh) hadîsini dahî Taberânî «El-Kebîr» inde rivayet etmisdir. Bu hadîsde :
«Resûlüllah (Sallalîahü Aleyhi ve Sellem) cuma günü gölge nalin bagi kadar oldugu ve Peygamber (Scdlallahü Aleyhi ve Sellem) minber üzerine oturdugu zaman ezan okunurdu.» denilmektedir.
Sa'd-i Kurâzî hadîsi dahî hemen hemen bunun gibidir.

Bu Rivayetlerden Çikarilan Hükümler:

1- Ulemâ cuma vaktinin zevalden sonra girdigine ittifak etmislerdir. Yalniz bir rivayete göre Mücâhid :
— Cuma namazi bayram namazinin vaktinde kilinabilir. Çünkü bu da bir bayram namazidir, demisür.
2- îmam Ahmed b. Hanbel'e göre cuma namazini zevalden önce kilmak caizdir. Bu kavli Ibni. Münzir, Ata' ile îshâk'dan rivayet ettigi gibi Mârûdî dahi îbni Abbâs (Radiyallahû anh)'dan n a ki etmisdir.
Hanbelîler 'den Ibni Kudâme (541-620) «EI-Muk-ni'» nâm eserinde: «Cuma sahih olmak için dört sey sarttir. Bunlardan birincisi vakitdir. Vaktin evveli, bayram namazinin evvel vaktidir...» demektedir.
Bâzilari Ibni Mes'ûd, Câbir, Sa'd ve Maâviye (Radiyallahû anhûm) hazerâtmm cuma namazini zevalden önce kildiklarini rivayet ederler.

Hanbelîler 'den bâzi zevat Peygamber (Sallalîahü Aleyhi ve Sellem) 'in cuma hakkinda: «Bu gün Allah'in müslümanlar için bayram olarak halkettigi bir gündür.» hadîsi ile istidlal ederek: «Madem ki Allah Teâlâ, bu güne bayram demis, o hâlde bu günün namazi da Fitir ve Kurban bayrami namazlari vaktinde kilinabilir.» demislerdir. Fakat Aynî, bu kavle îtirâz etmis: «Cum'a gününe bayram denilmesinden, onun bütün bayram hükümlerine sâmil olmasi lâzim gelmez. Buna delü ; Bayram günü mutlak sûretde oruç tutmanin haram kilinmasndr. Cuma günü ise bil'itti-fâk oruç tutulabilir.» demisdir.
Ibni Battal (-444), bu hadîslerde Hanbelîler'e delil olmadigini söyledikden sonra: «Çünkü cum'a'dan sonraki vakte: Kahvalti zamani denilmez. Bü'akis Ashâb-i Kiram o zaman cum'âya hazirlanmak için sabah kahvaltisi ile ögle istirana tin deri bile vazgeçerlerdi. Namazi kildiktan sonra istirahat ederler ve yemek yerlerdi. Bu suretle onlarin istirahat ve kahvaltilari cum'a'dan sonra olurdu...» demisdir.

10- Cuma Namazindan Önce Iki Hutbe Okundugunu ve Bunlardaki Oturusu Beyan Babi

33- (861) Bize Ubeydullah b. Ömer El-Kavârîrî ile Ebû Kâmil El -Cahderî hep birden Hâlid'den rivayet ettiler. Ebû Kâmil dedi ki: Bize HâIid b. HârIs rivayet etti. (Dedi ki) : "Bize Ubeydullah, Nâfi'den, o da Ibni Ömer'den naklen rivayet etti. Ibni Ömer söyle demis:
«Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) cuma günü ayakta hutbe okur; sonra oturur; sonra (yine) kalkardi. Tipki sizin bu gün yaptiginiz gibi.»

34- (862) Bize Yahya b. Yahya ile Hasanu'bnü'r-Rabî' ve Ebû Bekir b. Ebî Seybe*rivâyet ettiler. Yahya (Bize haber verdi.) tâbirini kullandi. Ötekiler: Bize Ebû'I-Ahvas, Simâk'den, o da Câbir b. Semura'dan naklen rivayet etti. dediler. Câbir :
«Peygamber (Sallallahü Aleyhi Sellem)n iki hutbesi vardi. Aralarinda oturur; Kur'ân okur ve cemaata hatirlatma yapardi.» demis.

35- Bize Yahya b. Yahya rivayet etti. (Dedi ki) : Biez Ebû Hayse-me, Simâk'dan naklen haber verdi. Demis ki: Bana Câbir b. Semura haber verdi. (Dedi ki) :
«Resûlüflah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) ayakta hutbe okur; sonra oturur; sonra (tekrar) kalkarak ayakta hutbe okurdu. Sana kim oturarak hutbe okudugunu haber verdiyse muhakkak yalan söylemis. Vallahi ben, onunla birlikde ikibinden fazla namaz kilmisimdir.
Bu hadîsi Buhârî «Kitâbü'l-Cumua» da; Tirmizî «Kitâ-hü's-Salât» da tahrîc etmislerdir.
Imam Ahmed ile Bezzâr, Ebû Ya'lâ ve Taberânî onu Ibni Abbâs (Radiyallahû anh) 'dan rivayet etmislerdir.

Bu Rivayetlerden Çikarilan Hükümler :

1-Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) hutbeyi ayakta okurdu. Bâzilari hatibin her iki hutbeyi ayakta okumasinin sart olduguna bu hadîsle istidlal etmislerdir. Onlara göre aciz hâlinde hutbe oturarak okunabilir. Imam Safiî ile bir rivâyetde imam Ahmed b. Hanbe1'in mezhepleri budur. Fakat hadîs-i serif ayakta durmanin §art olduguna degil, ancak sünnet olduguna delildir.
«Et-Tevdîh» nâm eserde: «Hutbe esnasinda ayakta durmak, muktedir olanlar için hutbenin sihhatinin sartidir. Safiî ile onun mezhebinde bulunan ulemâya göre iki hutbe arasinda oturmak da böyledir. Ayakta durmakdan âciz kalirsa yerine baskasini geçirir. Fakat acizden dolayi o-turarak veya yatarak hutbe okumak kat'iyyetle caizdir. Nitekim namaz da öyledir, O hâlde kendisine uymak da sahîhdir. Bize göre bir vecih daha vardir ki, o da ayakta durmaga kudreti olan kimsenin oturarak hutbe okumasinin sahîh olusudur. Bu kavil sazdir. Evet; bu kavil Ebû Hanîfe ile Mâ1ik'in ve imam Ahmed'in mezhepleridir. Nitekim böyle oldugunu imam Nevevî de-rivayet etmisdir. Bunlar bu mes'eleyi ezana kiyâs etmislerdir.

Ibni Battal, imam Mâlik'in Safiî ile beraber oldugunu; îbni Kassâr ise Ebû Hanîfe ile beraber oldugunu nakletmislerdir...» deniliyor.

Bâzilari imam Sâfiî'ye delil olarak Müs1im'in rivayet ettigi Kâ'b b. Ücra hadîsini gösterirler. Mezkûr hadîsde beyân edildigine göre Hz. Kâ'b mescide girmis: Abdurrahman b. Ebî'l-Hakem oturdugu yerden hutbe okuyormus. Kâ'b (Radiyatlahû anh) :

«Su hatibe (bir rivâyetde su habise) bakin, oturdugu yerden hutbe okuyor! Hâlbuki Teâlâ Hazretleri (onlar seni ayakta biraktilar.) buyuruyor.» demis. îbni Huzeyme 'nin «Sahîh» inde Hz. Kâb'm : «Ben bu günkü gibi müslümanlara oturdugu yerden imam olup; hutbe okuyan hiç bir imam görmedim.» demis; bu sözünü iki defa tekrârlamis-dir.

Fakat Safiî1er'in bu istidlaline cevap verilmis ve: Hz , Kâ'b'in inkâri, Abdurrahman sünneti terk ettigi içindir. Eger ayakta durmak sart olaydi, bir farzi terk ettigi hâlde cemâat onun arkasinda namaz kilmaya devam etmezlerdi.» denilmisdir.

2- îmam Nevevî, Hz. Câbir'in: «Ben, Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) ile ikibinden fazla namaz kildim.» sözünü, bes vakit namaza hamletmisdir. Çünkü bu namazlari cumâ'lara hamletmeye imkân yokdur. îkibinden fazla namaz kirk seneden fazla zaman alir.

Aynî ise bu sözü dogrudan dogruya mübâlegaya hamletmisdir. Çünkü siyâk-i kelâm cum'âlar hakkindadir. Cuma hakkinda .söylenen bir sözü bes vakit namazla te'vîl dogru degildir.

Kanâat-i âcizemce Hz. Kâ'b'in bu sözünü: «Een içlerinde bir çok cum'âlar da bulunmak üzere Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Selîem) ile bir-likde ikibinden fazla namaz kildim,» mânâsina almalidir. Bu suretle hem hadîse daha muvafik bir mânâ verilmis hem de Nevevî ile Aynî'nin sözlerinin arasi bulunmus olur.

Sâfiîler bir de îbni Ebî Seybe 'nin Tâvûs'dan rivayet ettigi su hadîsle istidlal ederler : Tâvûs :

«Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) ile Ebû Bekir, Ömer ve Osmân ayakta hutbe okudular. Minber üzerinde ilk oturan Muâviye olmusdur.» demisdir. Sa'bî: «Muâviye 'nin oturarak hutbe okumasi, karninin Iç yagi çogaldigi ve et tuttugu zaman olmusdur.* Der. Bunlara Aynî su cevâbi verir :

«Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'in ayakta hutbe okudugunu bildiren bütün hadîsler cemâatin onu ne hâlde biraktiklarini ve Resûlül-l«h (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'in faziletli olan bir sey'e devam ederdigini, bunun aksinin de caiz oldugunu haber vermekden ibâretdir. Buna biz de kaailiz...»

3- Filvaki Hanefîler'e göre oturarak hutbe okumak caizdir. Zira bununla da zikir ve nasîhatdan ibaret olan maksad yerini bulur. Ancak sünnete muhalefet olacagi için özürsüz oturarak hutbe okumak mek-ruhdur.

Aynî'ye göre Hanefî1er'in bu husûsdaki en kuvvetli delili Buhârî'nin rivayet ettigi Ebû Saîd-i Hudrî hadîsidir. Bu hadîsde Peygamber (ScîUaliahü Aleyhi ve Seîlem)'in bir gün minber üzerine oturdugu, ashabin da etrafini çevirerek oturduklari bildiriliyor.

Hanefîler'e delîl olan hadîslerden biri de Sehl b. Sa'd hadîsidir. Mezkûr hadîsde Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'in Ensâr'dan bir kadina haber göndererek:

«Dogramaci kölene emret de, bana birkaç basamak yapsin! Cemaata söz söyledigim zaman, onlarin üzerine oturayim.» buyurmusdur. Mezkûr hadîsi dahî Buhârî tahrîc etmisdir.

4- Cumhûr-u ulemâya göre hutbeyi ayakta okumak farzdir. Delilleri babimizin Câbir b. Semura hadîsidir.

5- Zahirî 'lerle siz adhi sahih olur. Bu kavli Ibni Macisun, imam Mâlik, Hasan-i Basrî'ye göre cuma namazi hutbeden de rivayet etmisdir.

6- Ebû Hanîfe, Mâlik ve Cumhûr-u ulemâya göre iki hutbe arasinda oturmak sart veya vâcib degil; sünnetdir. Imam Safiî bunun farz ve hutbenin sihhati için sart olduguna kaa-ildir, Tahâvî bu kavle imam Safiî 'den baska hiç bir kimsenin tarafdâr olmadigini söylemisdir.

7- Imam Safiî babimizin Câbir b. Semura hadîsi ile istidlal ederek, hutbe esnasinda hatibin va'z edip Kur'ân okumasinin sart oldugunu söylemisdir. Ona göre her iki hutbede Allah'a hamd-ü sena, Resulüne salât-ü selâm ve cemaata va'z-ü nasihat hutbenin vâcibâ-tindandir. Hiç olmazsa iki hutbenin birinde bir âyet okumak, ikinci hutbede mü'minlere duada bulunmak vâcibdir.

8- Imam A'zam ile imam Mâlik'e ve cumhur'a göre hutbe ismi verilecek kadar konusmak kâfidir. Imam A'zam'la imam Ebû Yûsuf'a göre hutbe namina bir defa tahmîd veya tes-bîh yahut tehlilde bulunmak kâfidir. Bu kavil imam Mâlik 'den de rivayet olunur.
Nevevî bunun zayif oldugunu, çünkü bir tesbihe hutbe denilemi-yecegi gibi, bununla hutbeden maksad dahî hâsil olamiyacagini söylemis; bir tahmîd veya tesbihin Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Selîem) 'den rivayet olunan sahih hadîslere de muhalif oldugunu bildirmisdir.

11- Teala Hazretlerinin : Onlar Bir Ticaret veya Eglence Gördükleri Vakit Ona Dogru Sökün Ettiler de, Seni Ayakta Biraktilar Âyet-i Kerimesi Hakkinda Bir Bab

36- (863) Bize Osman b. Ebî Seybe ile Ishâk b. Ibrahim ikisi birden Cerîr'den rivayet ettiler. Osman dedi ki: Bize Cerîr, Huseyn b= Abdirrah-mân'dan, o da Salim b. Ebî'l-Ca'd'dan, o da Câbir b. Abdillâh'dan naklen rivayet etti ki, Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Selîem) cuma günü ayakta hutbe okuyormus. Bu sirada Sam'dan bir kervan gelmis. Derken cemâat ona dogru sökün etmisler. Hatta on iki kisiden baska kimse kalmamis. Bunun üzerine Cuma süresindeki su âyet nâzîl olmus:
(Onlar [8] bir ticâret veya eglence gördükleri vakit ona dogru sökün ettiler de, seni ayakta biraktilar.)

(...) Bize bu hadîsi Ebû Bekir b. Ebî Seybe de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Abdullah b. Idrîs, Husayn'dan bu isnâdla rivayet etti. (Yalniz o) : «Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Selîem) hutbe okurken...» demis «ayakta» kelimesini söylememisdir.

37- (...) Bize Rifâatü'bnü [9] Heysem El-Vâsitî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Hâlid (yâni Tahhân) Husayn'dan, o da Salim ile Ebû Süfyân'-dan, onlar da Câbir b. AbdiIIâh'dan naklen rivayet etti. Câbir söyle demis: Cuma günü Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Selletn) ile beraber bulunuyorduk. Derken bir kervan geldi. Cemâat hemen onun yanina çiktilar. Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'in yaninda oniki kisiden baska kimse kalmadi. Ben kalanlarin, içinde idim.
Bunun üzerine Allah (Celle Celâlühü) :
(Onlar bir ticâret veya eglence gördükleri vakit ona dogru sökün ettiler de, seni ayakta biraktilar... ilâh.) âyet-i kerimesini indirdi.

38- (...) Bize Ismail b. Sâlâm rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Hüseyin haber verdi. (Dedi ki) : Bize Husayn, Ebû Süfyân ile Salim b. Ebî'1-Ca'd'-dan, onlar da Câbir b. AbdiIIâh'dan naklen haber verdi. Câbir söyle demis:
«Bir cuma günü Peygamber {Sallallahü Aleyhi ve Sellem) ayakta (hutbe okumakda) iken Medine'ye bir kervan geliverdi. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in ashabi hemen ona dogru kosustular. BInnetîce yaninda oniki kisiden baska kimse kalmadi. Kalanlarin içinde Ebû Bekir ile Ömer de vardi. (Bunun üzerine) su âyet nazil oldu :
(Onjar bîr ticâret veya eglence gördükler! vakit ona dogru sökün ettiler...)
Bu hadîsi Buhârî «Kitâbu'l-Cumua», «Kitâbü'1-Büyû'» ve «Ki-tâbu't-Tefsîr» de; Tirmizi «Kitabu't-Tefsîr» de; Nesâî dahî «Kitâbu't-Tefsîr» ile «Kitâbu's-Salât»da muhtelif râvîlerden tahrîc etmislerdir.
Hadîsin buradaki rivayetlerinde: Resûlüllah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem)'in ayakta hutbe okuniakda iken bir kervan geldigi bildiriliyor.
Buhârî 'nin rivayetinden ise kervan geldiginde namazda bulundugu anlasiliyor. Bu suretle zahiren iki rivayet arasinda münâfât oldugu göze çarpiyorsa da, ulemâ iki rivayetin arasini bulmus ve: «Buhârî'-nin rivayetin deki (Namaz kilarken.) tâbirinden murâd: Namazi beklerken, demekdir. Ebû Nuay m'in rivâyetindeki (Namazda) tâbirinden de: (Hutbede) mânâsi kasdedilmisdir. Bu, bir seye berâberindekinin adini tesmiye kabilinden

mecazdir.» demislerdir.
Nevevi dahî iki rivayetin manen biribirine uymasi için Müslim'in rivâyetindeki: «Namazdan murâd: Hutbe hâlinde onu beklemek-dir.» demisdir.
Beyhakî de: «Bu hâdisenin hutbe hâlinde oldugunu bildiren rivayet sahih olacaga daha çok benziyor.» demisdir.
îr: Ticaret mallarini tasiyan develer, demekdir. Tasman mallarin yiyecek kabilimden olup olmamasi müsavidir. Kelime müennes olup, kendi lâfzindan müfredi yokdur.
Bâzilari: «îr: Merkep kaafilesidir. Sonralari bu kelime kullanila kullanila her kaafileye itlak olunmusdur.» demislerdir.
Bunlar mezkûr kelimeyi herhalde «ayr»m cem'i olarak telâkki etmektedirler. Gelmeyi «îr»/e isnâd etmek mecazdir. Murâd: îr'in sahipleridir.
Gelen kervanin kime âid oldugu burada zikredilme misse de Taberî'nin rivayetinde Dihyetü'l-Kelbî Hazretlerine âid oldugu tasrîh edilmisdir.
Hadîs ulemâsinin beyânina göre Hz. Dihye develerine Sam'dan zahire ve bugday yükleyerek Medine-i Münevvere'ye getirmis, halk yiyecege pek ziyâde muhtâc olduklari için kervanin geldi-#ini duyar duymaz minberde hutbe okvayan Resûlüllah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem)'i yalniz birakarak ona dogru kosmuslar.
îbni Merdûye 'nin Dahhâk tarîki ile Ibni Abbâs (Radiyallahû anh) 'dan rivayet ettigi bir hadîse göre gelen kervan Hz. Abdurrahman b. Avf'a âidrnis.
Bu iki rivayetin arasini bulmak için ulemâ ticâretin Abdurrahman br Avf Hazretlerine âid oldugunu Dihye'nin ise onun tarafindan gönderilmis, onun mallarini sevk-u idare eden bir vekîl vazifesi gördügünü söylemislerdir. Ayni kervanda, her ikisinin müsterek olmalari dahî mümkündür. Bu takdirde kervanin ikisine de nisbeti sahîh olur.
Resûlüllah (Salîallahü Aleyhi ve Sellemym yaninda kaç kisi kaldigi ihtihâfhdir. Buhârî ile Müs1im'in rivayetleri ide oniki kisi kaldigi bildirilmisdir. Dârakutnî 'nin rivayetinde, bunlarin kirk kisi oldugu; Ferrâ'in rivayetinde sekiz; Abd b. Humeyd'in tefsirinde yedi; Taberî ile Ibni Ebî Hatim'in sahih bir isnâdla Hz. Katâde 'den rivayet ettikleri bir hadîsde oniki erkekle bir kadin; baska bir rivâyetde iki kadin; îb'ni Merdûye 'nin rivayet ettigi ibni Abbâs hadîsinde yedi kadin olduklari bildirilmisdir. Ancak Ibni Abbâs hadîsinin isnadi zayifdir.
Kalanlarin kim olduklarina gelince babimizin Hâlid-i Tahhân rivayetinde Hz. Câbir kalanlardan birinin kendisi oldugunu; Hüseym rivayetinde kalanlar arasinda Ebû Bekir ile Ömer (Radiyallahû anhÛmaymn da bulundugunu beyân etmisdir. Ismail b. Ebî Ziyâd'm tefsîrinde Ebû Huzeyfe 'nin âzâd-lisi Sâ1im'in de bunlar arasinda bulundugu kaydediliyor. Ukay1î'nin ibni Abbâs (Radiyallahû an.h)'dc\n rivayet ettigi bir hadîsde dört halîfe ile Hz. Ibni Mes'ûd 'un ve Ensâr'dan bir takim zevatin mescidde kalanlar arasinda bulunduklari bildiriliyor. Sühey1î'nin rivayetine göre Esed b Amr munkatî' bir senedle mescidde kalan oniki kisinin sagliklarinda cennetle müjdelenen on zât ile Bilâl ve îbni Mes'ûd haaerâti olduklarini bildirmisdir. Bir rivâyetde Ibni Mes'ûd yerine Hz. Ammâr zikredilmis; Hz. Câbir dahî kalanlar arasinda oldugu hâlde ihmâl edil-misdir.
Babimiz hadîsinin zahirine göre âyet-i kerîmenin inmesine sebep: Mezkûr kervanin gelisi ve cemaatin ona kosmasidir. Fakat Ebû Dâvûd'un «Merâsîl» inde Hz. Mukaati1 b. Hayyân 'dan rivayet olunan bir hadîsde :
«ResûlülIah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) cuniâ namazini bayramlarda oldugu gibi hutbeden önce kilardi.» Bir cuma günü yine namazi kildirdiktan sonra hutbe okurken mescide bir adam girerek :
— Dihye ticâret mallan ile gelmisdir! dedi. Dihye bir yerden geldigi vakit onu yakinlari deflerle karsilardi. Derken cemâat hutbe dinlemeyi, terk etmekde bir sey yokdur zannederek disariya çiktilar. Allah Teâlâ da mezkûr âyeti indirdi. Bunun üzerine Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) cuma günü hutbeyi evvel Okumaya, namazi ondan sonra ki. -dirmaga fcasladi, Bu bâbdaki nehiyden sonra artik Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)"den sehâdet parmagi Ile isaret etmek sureti ile izin Isteyerek, o da eliyle isaret suretiyle izin vermedikçe burun kanama veya abdesti bozulma gibi sebeplerden dolayi hiç bir kimse disariya çikmaz oldu.» denilmektedir.
Süheylî: «Bu hadîs sabit bir yoldan nakledilmemis de olsa sahabeye hüsn-ü zanda bulunmak onun dogru

olmasini icâb eder.» diyor. Kaadî Iyâz: «Ashabin haline en yakisanda budur. Onlardan beklenen Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Selîem) ile beraber kildiklari namazi birakmamaktir. Lâkin namaz bitince mescidden ayrilmayi caiz sanmislardir.» demistir.
Yine Kaadi Iyâz'm beyânina göre ulemâdan bâzilari Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Settem) 'in cuma naamzindan sonra hiç bir zaman hutbe okumadigim söylemislerdir.
îmam Safiî (Rahimehullah) 'm «Sünen» inde Ibrahim b. Muhammed tarîki ile rivayet ettigi bir hadîsde söyle denilmektedir:
«Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Selle m i cuma günü hutbe okurdu. Medîne'l ilerin Bathâ' denilen bir pazar yeri vardi ki, Beni Süleym kabilesi oraya at, deve ve yag getirirlerdi. (Bir defa yine) oraya geldiler. Cemâat, ResO\ü\\a\\ (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'i yalniz birakarak onlarin yanina çiktilar. Beni Süleym'in bir eglence âleti vardi. Ensâr'dan biri evlenirse onu çalarlardi. Bu âlet davuldu. Iste Allah Teâlâ onlari bundan dolayi ayipladi. Ve (Bîr ticâret yahut eglence görürlerse, ona dogru sökün ederler.) buyurdu.»
Bu hadîs mürseldir. Fakat Ebû Avâne ile Taberî onu mevsûl olarak da rivayet etmislerdir.
Taberî. 'nin rivayetinde Câbir (Radiyallahû anh) « Medîne Tilerden biri evlenirse, cariyeler onun dügününda kaval çalarlar, halk onlarin basina üsüsür ve Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'i ayakta birakirlardi. Ondan dolayi bu âyet nazil oldu.» demisdir.
Abdullah b. Humeyd'in tefsirinde rivayet olunan Dihye hadîsinin sonunda su ibare de vardir: «Bunun üzerine Peygamber (Saîlattahü Aleyhi ve Sellem) :
— Nefsim kabz-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki benimle hiç bir kems» kal m ayin caya kadar birIbirInizin pesinden gitseydiniz su vâdî mutlakaa sizin üzerinize ates akitirdi; buyurdular.»
Ibni Abbâs tefsirinde bu hâdiseyi Enes (Radiyallahû anh) söyle anlatiyor: «Bir cuma günü biz Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Seîlem) 'in yaninda, onun hutbesini dinlerken mesciddekiler anîden davul zurna sesleri isittiler. Medîneliler'eSam 'dan bir kervan bugday ve kuru üzüm getirdigi vakit sevinçlerinden onu çalgilarla karsilarlardi. O gün Feygamfcer (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) hutbe okurken Dihye'nin kervani gelmisdi. Derken cemâat Peygamber (Sallallahü Aleyhi veSellem)'i birakarak disari çiktilar. Bunun üzerine Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) :
«Burada kimler kaldi?» diye sordu. Ve orada Ebû Bekir, Omer, Osman, Ali, Ibni Mes'ûd ve Ebû Huzeyfe'nin âzadlisi Salim kaldigini, kalanlarin oniki erkekle bir kadindan mürekkep bir cemâat oldugunu gördü. Bunun üzerine (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) Efendimiz :
Sonrakileriniz, evvelkilerinize tâbi olaydi, su vâdî sizin üzerinize ates kesilirdi. Lâkin Allah bana sizin sebebinizle ihsanda bulunarak mescidden
çikanlardan azabi kaldirdi.» buyurdu. Ve mezkûr âyet indi. Buna benzer baska rivayetler de vardir.

Bu Hadisden Çikarilan Hükümler :

1- Cuma namazinda cemaata hatibi terk ederek dagilirlarsa, kalanlarla imamin namazi hâlleri üzere devam eder.
Ibni Battal diyor ki: «Imam cuma namazina cemaatla niyet ettikten sonra cemâat dagilirlarsa, kilinacak namaza ne hüküm verilecegi hususunda ulemâ ihtilâf etmislerdir. Sevrî'ye göre, bütün cemâat dagilir da yalniz iki kisi kalirsa imam namazi iki rek'ât olarak kildirir. Bir kisi kalirsa dört rek'ât üzerinden kilar. Ebû Sevr: Imam, bu namazi cuma olarak kildirir; demisdir.»
Hanefî1er'den imam A'zam'a göre, cuma namazinda cemâat imama uyduktan sonra cemâatin dagilmalarini îcâb eden bir ariza vuku bulur da, bütün cemâat dagilir; imam yalniz basina kalirsa rükû' veya secde etmemis olmak sarti ile imam namazi yeniden kilar; fakat bu sefer ögleye niyetlenir. îmam Ebû Yûsuf ile imam Muhammed'e göre, cemâat, namaza niyetlendikden sonra dagilirlarsa, imam o namazi cuma olarak tamamlar.
Bir rivâyetde Müzeni 'nin kavli dahî budur.
Cemâat rükû' veya secdeden sonra dagilirlarsa bil'ittifâk cuma olarak tamamlar. Yalniz imam Züfer'e göre: Imam

bu namazi Ögle olarak kilar.
îmam Mâlik'e göre: Cemâat namaza niyetlendikten sonra dagilirlar daf dönmelerinden ümîd kesilirse imam o namazi dört rek'ât olarak tamamlar. Aksi takdirde o namaiz nafile olarak kilar ve cemâatin gelmelerini bekler. Cemâat, imamla bir rek'ât kildiktan sonra dagilirlarsa Esheb ile Abdülvahhâb'a göre, imam o namazi cuma olarak tamamlar. Müzeni 'nin ihtiyar ettigi kavil budur.
Sühnûn'a göre, bu suret dahî niyetlendikden sonra dagilmak gibidir.
Ishâk : «Eger imamla beraber oniki kisi kalirsa, imam o namazi curnâ olarak kildirir.» demisdir.
Imam Ahmed b. Hanbel'in zahir olan sözüne bakilirsa, cuma namazi kilinmak için aleddevâm kirk kisilik cemâat bulunmasi lâzimdir.
Nevevî diyor ki: «Imam cuma namazi için sart olan kirk kisilik cemâat ile namaza niyetlense de, sonra cemâat dagilsalar, bu mes'ele hakkinda bes kavil vardir. Esah olan kavle göre imam o namazi ögle olarak tamamlar.»
Müzeni'nin bu mes'elede iki kavli vardir. Birinci kavle göre: Imam o namazi yalniz basina cuma olarak tamamlar.
Ikinci kavle göre: Sayet, iki secdesi ile birlikde bir rek'ât kilmissa, o namazi cuma olarak tamamlar.
Bâzilari: «Imam ile birlikde bir kisi kaldiysa, imam o namazi cum'a olarak tamamlar.» demislerdir.
Ibni Münzir: «Imam Ile birlikde iki kisi kalmissa, imam o namazi cuma olarak tamamlar.» demisdir. Büveytig'nin rivayeti de budur.
Hâsili her namazda kirk kisi cemâat kalmasinin sart olup olmamasi hakkinda iki kavil vardir. Sart degildir dedigimiz takdirde bir kaç kisinin kalmasi sart midir, degilmidir? Bu husûsda iki kavil vardir. «Birkaç kisi sart degildir.» dersek, ilk rek'at ile ikinci rek'at arasinda fark olup olmamasi babinda yine iki kavil vardir. «Vardir.» dedigimiz takdirde kaç kisinin bulunmasi sart olacagi hususunda yine iki kavil vardir. Birinci kavle göre üç, ikinciye göre iki kisi bulunmasi sartdir.-
Aynî söyle diyor: «Bunu kisaca ifâde etmek istersen, bu mes'elede bes kavil vardir, dersin. Söyle ki:
a) Cuma namazini ne suretle olursa olsun imam ögle olarak tamamlar. Sahîh olan kavil budur.
b) Ne suretle olursa olsun cuma olarak tamamlar.
c) Imamla birlikde iki kisi kalirsa, cuma olarak; aksi takdirde ögle namazi olarak tamamlar.
d) Imamla beraber bir kisi kalirsa imam, o namazi cuma olarak tamamlar.
e) Bütün cemâat yahut cemâatdan bâzilari secdeleri ile birlikde bir rek'at kildiktan sonra dagitirlarsa, imam o namazi cuma olarak tamamlar. Aksi takdirde ögle olarak kilar.»
2- Bir kisinin cuma namazi kilmasi sahîh olamiyacagina icmâ-i ümmet vardir. Yalniz Zahirî 'lerden Ibni Hazm (384-456)'in rivayetine göre bâzi kimseler bir kisinin de ögle namazi gibi cuma kilacagina kaail olmuslardir.
3- Imam A'zam'a göre: Cuma namazinda imamdan mâada en az üç kisilik cemâat bulunmak iktizâ eder. îmam Züfer ile L'eys b. Sa'd'in kavi.Heri de budur.
Îbnü'l-Münzir mezkûr kavli Evzâî'den ve birer kavil olmak üzere Sevrî ile Ebû Sevr 'den rivayet etmisdir. Müzenî dahî bu kavli ihtiyar etmisdir.
Imam Ebû Yûsuf la imam Muhammed'e göre: Imamdan mâada iki kisilik cemâatin bulunmasi kâfidir. Bir kavle göre Sevri ile Ebû Sevr de buna kaaildirler. Hasan-i Basrî. 'nin mezhebi dahî budur.
4- Cuma namazinin cemâat sayisi hakkinda zikri geçen iki kavilden mâada onîki kavil daha vardir. Söyle ki:
a) Nehaî ile Hasan b. Hayye ve zahirîlere göre. Imamdan mâada bir cemâat kâfidir.
b) Ikrime'ye göre yedi kisi;
c) Rabîa 'ya göre dokuz;
d) Ibni Habîb'in imam Mâlik 'den rivayetine göre: Otuz;
c) Ömeru'bnü Abdilâzîz'e göre: Mevâlîden olmak çarti ile kirk kisi;
f) Imam Safiî ile Imam Ahmed'in zahir olan kavline göre: Yaz kis göç etmeyen hür, mukîm, âkil ve balig kirk kisi;
g) îmam Ahmed 'den bir rivayete göre: elli kisi;

h) Mâzirî'nin bir rivayetine göre: Seksen;
i) Yine Mâzirî'nin bir rivayetine göre: Muavyen olmayan bir
j) Rabîa ile imam Mâ1ik'e göre: oniki;
k) Imam Mâlik 'den bir rivayete göre onüç;
1) Baska bir rivayete göre yirmi kisi ile cum'a namazi kilinir.

39- (864) Bize Muhammedü'bnü'I-Müsennâ ile Ibni Bessâr rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Muhammed b. Ca'fer rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Su'be, Mansûr'dan, o da Amr b. Mürra'dan, o da Ebû Ubeyde'den, o da Kâ'b b. Ucra'dan naklen rivayet etti. Demis ki :
«Kâ'b, mescide girdi. Abdurrahmân b. Ümmi Hakem oturdugu yerden hutbe okuyordu. Kâ'b :
— Su habise bakin! Oturdugu yerden hutbe okuyor. Hâlbuki Allah Teâlâ (onlar bir ticâret veya eglence gördükleri vakit, ona dogru sökün ettiler de seni ayakta biraktilar.) buyuruyor; dedi.»
Hadîsin isnadinda Hz. Ka'b'm mescide girdigini ve «su habise bakin!..» dedigini söyliyen zât ya Ebû Ubeyde yahut bizzat Kâ'b Ucra'dir. Böyle kendisi için «Ben» demek lâzimken, ismini söyliyen râvîlere çok tesadüf olunur. Onlar, bunu ya tevâzuan yahut da baska bîr nükteden dolayi yaparlar.
Hz. Kâ'b'm okudugu âyeti istidlali söyledir: Allah Teâlâ Hazretleri, Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)Jin ayakta hutbe okumakda oldugunu haber vermisdir. Binâenaleyh Abdurrahmân'm da hutbeyi ayakta okumasi îcâb ederdi. Çünkü Teâlâ Hazretleri
«Sizin için Resûlüliah'da güzel bir örnek vardir» buyurdugu gibi, bir bir âyetde : «Ona tâbi' olun!»,'baska bir âyetde de «Resul size ne getirirse, onu hemen alin!» buyurmusdur.
Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) dahî «BenI nasil namaz kilarken gördüyseniz, siz de öyle kilin!» emrini vermisdir.
Hz. Kâ'b'm bu sözleri büyüklerin münkerât isledigim görünce onlari, bundan vazgeçirmeye çalismak lâzim geldigine delildir.

12- Cuma'yi Terk Edenler Hakkinda Gösterilen Siddet Babi

40- (865) Bana Hasen b. Aliy El-Hulvânî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ebû Tevbe rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Muâviye —ki Ibni Seliâm'dir—, Zeyd'den (yâni kardesinden) naklen rivayet etti. Zeyd, Ebû Sel-lâm'dan dinlemis. Ebû Sellâm demis ki: Bana, Hakem b. Mînâ [10] rivayet etti. Ona da Abdullah b. Ömer ile Ebû Hüreyre rivayet etmisler. Onlar da Resûlüllah (Saîiallahü Aleyhi ve Sellem)'i minberinin basamaklari üzerinde söyle buyururken isitmisler :
«Yâ bir takim adamlar cuma namazlarini terk etmekden vazgeçerler yahut Allah, onlarin kalplerine muhakkak sûrefde mühür vurur,da bir daha gafillerden olurlar!»
Ved': Terketmek, demekdir. Nahiv ulemâsi «Yedeu» kelimesinin masdan ile mazisinin araplar taarfmdan kullanilmadigini iddia etmislerdir. Hadîs-i serif onlarin bu iddiasini reddetmektedir. Resûl-I Ekrem (Scdlallahü Aleyhi ve Sellem) 'in araplann en fasihi oldugunda süphe yokdur. Bu hadîsde «yedeu» fiilinin masdarini, baska bir hadîsde de mazisini kullandigina göre nahiv ulemâsinin bu husûsdaki iddialari yersiz kalir.
Hatm : Mühürlemek ve Örtmek, mânâlarina gelir. Reyn de ayni mânâya kullanilir. Bâzilari aralarinda fark görmüs ve: «Reyn: Biraz mühürlemek; tab': Biraz kilitlemek; ikfâl: muhkem sûretde kilitlemek, mânâlarina gelir.» demislerdir.
Kaadi Iyâz'in beyânina göre bu lâfizlarin mânâsi hususunda kelâm ulemâsi ihtilâfa düsmüslerdir. Ehl-i sünnet ulemâsi : «Bunlardan murâd: Kalpde küfrü halketmekdir.* demislerdir.
Bâzilari, lütuf ve hayir sebeplerinin yoklugu mânâsina geldigini, bir takimlari da bunlar cuma namazina gelmiyenlerin aleyhine sehâdet kas-dedildigini söylemislerdir. Hattâ: «Bu bir alâmetdir, Allah Teâlâ onu cuma

namazina gitmeyenlerin kalplerinde yaratir. Melekler hangi kulun medhe hangisinin zemme lâyik oldugunu, bu alâmetden anlarlar.» diyenler olmusdur.
Ehl-i sünnet ulemâsindan bâzilarina göre lütuf : Tâati halk etmekdîr. Bir takimlari: «Tâata kudret halketmekdir.» demislerdir. Binâenaleyh hadîs-i serîfdeki «kalperi mühürleme»den murâd: Ehl-i sünnete göre küfrü halketmekdir.
Ibni Mâce 'nin Hz. Câbir'den rivayet ettigi su hadîs de bu mânâyi te'yîd eder :
«Allah Teâlâ cum'âyi size bu sene, bu ayda, bu günde, benim su ma-kaamimda kiyamete kadar farz kildi. Imdi her kim benim hayâtimda veya benden sonra âdil yahut zâlim bir imami oldugu hâlde cum'âyi hakîr görerek veya inkâr ederek kilmazsa, Allah onun Iki yakasini bir yere getirmesin ve isinde ona bereket vermesin! iyi bilin ki tevbe edinceye kadar o kimsenin namazi, zekâti, haca ve orucu yokdur. Onun hiç bir hayri yokdur. Tevbe edenin tevbesini Allah kabul eder.»
Gerek bu sözü gerekse onun üzerine atfedilen gaflet mes'elesini: «Allah Teâlâ'nm lütfü degil de, onun ziddi olan hizlâni yaratmasidir.» seklinde, tefsir mu'tezilenin kavlidir. Onlar kalplerin mühürlenmesini bu mânâya almislardir. Mu'tedle taifesi «Kul, fi'lini kendi yaratir.-» iddiasinda bulunduklari için lütfü bu iddiaya muvafik sûretde tarife çalismis ve: «Lütuf, Allah Teâlâ'nm kulda yarattigi beyyine, akil ve idrâk gibi bir seydir ki, o sey bulundugu vakit kulun îmân edecegini bilir.» demislerdir..

Bu Hadisden Çikarilan Hükümler :

1- Cuma kilman câmi'lere minber yapmak bilittifâk sünnetdir.
2- EkserTi ulemâ bu hadîsle ve cuma âyeti ile istidlal ederek, cuma namazinin farz-i ayin oldugunu kabul etmislerdir. Sâfiî1er'den bâzilarina göre cuma namazi farz-i kifâyedir. Bunlar:
«Cemaatla kilinan namaz sizden birinizin yalniz kildigi namazdan daha faziletlidir » hadîsi ile istidlal etmis; ve «Hadîsin umûmunda, cuma namazi da dâhildir. Görülüyor ki Resûlüllah (Sallalîahü Aleyhi ve Sçllem) yalniz kilman namaza da fazilet isbât etmisdir. Çünkü cemaatla kilinan namazin efdaliyyeti bunu iktizâ eder.» demislerdir.
Bâzilari Ibni Vehbin, imam Mâlik 'den «cuma namazi,-sünnetdir.> dedigini nakletmisse de, bu nakil dogru degildir. Çünkü Imam Mâlik hiç bir zaman cuma namazinin sünnet oldugunu söylememisdir. Yalniz köyler hakkinda: «Evleri biribirine bitisik olan köylüler, Imamlari emrettigi takdirde cuma namazini kilmalidirlar. Çünkü cuma sünnetdir.» demisdir. Hz. Imam bu sözü ile köyün, kasaba ve sehir sifatinda olmadigini anlatmak istemisdir.
Bâzilari: «Köylüler, sehirlilere kiyâsen cuma kilarlar. Eger cuma namazi kilmalarini, köyün âmiri emrederse imam Mâ1ik'e göre cuma kilmalari daha müekked sekilde lâzim olur.» demislerdir.
Su hâlde imam Mâlik kendi Içtihadi ile hükmettigi bu mes'eleye «sünnet» demisdir. Yoksa ona göre de cuma namazi farzdir.

13- Namazi ve Hutbeyi Hafif Tutma Babi

41- (866) Bize Hasen b. Rabî' ile Ebû Bekr b. Ebî Seybe rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Ebu'l-Ahvas, Simâk'den, o da Câbir b. Semura'dan naklen rivayet etti. Câbir söyle demis :
«Ben Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) ile birlikte namaz kilardim Onun namazi orta, hutbesi dahî orta idi.»

42- (...) Bize Ebû Bekr b. Ebî Seybe île Ibni Nümeyr rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Muhammed b. Bisr rivayet etti. (Dedi ki) . Bize Ze-keriyyâ rivayet etti. (Dedi ki) : Bana Simâk b. Harb, Câbir b. Semura'dan naklen rivayet etti. Câbir söyle demis:

«Ben Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) ile birlikte bir çok namazlar kiliyordum. Onun namazi orta, hutbesi de orta Idi.»
Ebû Bekr'in rivayetinde: «Zekeriyyâ' Simâk'den» denilmistir.
Kasd :.Orta demektir. Araplar orta boylu adama ve orta halde yasayisa kasd derler. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem):
«Hep kim cemaata namaz ktldmrsa hafif futsun!» buyurmuslardir. Çünkü namazi uzun tutmak bahusus yaz gecelerinde cemaata zorluk verir. Bir de uzatmada bir nevi' tesannu vardir.
îmam olan kimsenin cemaatin hâlini göz önünde bulundurarak ona göre hareket etmesi gerektigini evvelce görmüstük.

43- (867) Bana Muhammed b. el-Müsennâ rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Abdülvehhâb b. Abdilmecîd, Cafer b. Muhammed'd en, o da Babasindan, o da Câbir b. AbdiIIâh'dan naklen rivayet etti. Demis ki :
«Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem); hutbe okudu mu gözleri kizarir; sesi yükselir, ve hiddeti artardi. Hatta bir orduyu tehdîdde bulunarak: (düsman) aksama sabah size baskin yapacak diyen (ordu kumandani) gibi olur; ve sehâdet parmagi ile orta parmagini yan yana getirerek:
«Ben kiyamete sunlar (in bir birine olan yakinligi) gibi yakin (bir zamanda) gönderildim.» der; ve söyle devam ederdi:
«Bundan sonra (malûmunuz olsun ki) sözün en hayirlisi Allah'in kitabidir. Irsadlarin en hayirlisi da Muhammed'in irsadidir. Umurun en kötüsü, sonradan çikarilanlaridir. Her bid'at dalâlettir.» der; Sonra :
«Ben her mü'mine kendi nefsinden ileriyim. Bir kimse (ölürken) mal birakirsa o mal onun yakinlarina âiddir. Fakat borç veya çoluk çocuk birakirsa bana âid ve benim üzerImedir.» buyururlardi.

44- (...) Bize Abd b. Humeyd rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Hâlid b. Mahled rivayet etti. (Dedi ki) : Bana Süleyman b. Bilâl rivayet etti. (Dedi kî) : Bana Ca'fer b. Muhammed, babasindan naklen rivayet etti. Demis ki: Câbir b. Abdülâhi :
«Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in cuma günkü hutbesi söyle idî : (evvelâ) Allaha hamdü sena eder, sonra onun ardinca sesi yükselmis olarak konusurdu... diyerek yukariki hadîs gibi rivayet ederken isittim.

45- (...) Bize Ebû Bekr b. Ebî Seybe rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Vekî', Süfyân'dan, o da Ca'fer'den, o da babasindan, o da Câbir'den naklen rivayet etti. Söyle demis:
«Resûlüilah (Saîlallahü Aleyhi ve Seîlem) cemaate hutbe okurken. (Evvelâ) Allaha lâyik oldugu veçhile hamdü sena eyler; sonra :
«Bir kimseye Allah hidâyet verirse artik onu saptiracak yoktur; Allanin saptirdigina da hidâyet verecek yoktur. Sözün en hayirlisi Allanin Kitabidir.» buyururdu. Bundan sonra râvî hadîsi Sakafî'nin hadisi gibi rivayet etti.
Resûlüilah (Saîlallahü Aleyhi ve Sellem)'in hutbe esnasindaki hiddeti hakkinda Kaad îIyaz sunlari söylemistir:
«Tehdîd eden ve korkutan kimsenin hükmü budur. Hiddetinin artmasindan murâd: Resûlül-lah (Saîlallahü Aleyhi ve Sellemyin hiddetli bir kimse sifati takinmasidir. Bu sekilde hareketi; seriata muhalif gördügü bir hareketi yasak etmek için de olabilir. Vaizin sifati dahî böyle konusacagi seye uygun olmalidir...»
Nevevî : «Resûlüilah (Saîlalîahü Aleyhi ve Sellemf'in fazla hiddetlenmesi ihtimâl büyük bir inzâr ve tehdîdde bulunacagi zamana mahsustur.» diyor.
Hadîsdeki «saat» kelimesi hem merfû' hem de mansûb olarak rivayet edilmisse de mansub rivayeti daha meshurdur. Bu takdirde kelime mef-ûlü ma'adir.
«Yakrunu» kelimesi dahî bazi rivayetlerde «yakrinu» seklinde zapte-dilmistir. Fakat onun da meshur ve fasîh olan kiraati «yakrunu» dur.
Sebbâbe: sehâdet parmagi demektir. Bu kelime sebbetmek yani sög-mekden alinmadir. Araplar sögerken sehâdet parmagi ile isaret ettikleri için ona bu isim verilmistir.

Kaadî Iyâz'in beyanina göre Besûlüllah (Saîlallahü Aleyhi ve Sellem) ?in sehâdet parmagi ile orta parmagini bir yere getirerek: «sunlar gibi...» buyurmasi ya birbirlerine pek yakin olduklarini temsildir. Yâni su iki parmagin aralarinda nasil baska bir parmak yoksa, kiyametle benim aramda da baska peygmber yoktur; demektir. Yahud aralarindaki müddetin yakinligini takriben beyandir. Nitekim bir hadîsde :

«Dünyanin Ömrü yedi basamaktir; ben yedinci basamakta gönderildim»

buyurulmus; baska bir hadîsde,de: « Isrâfî1i gördüm. Sûru kapmis; üfürmek için kendisine izin verilmesini bekliyor.» denilmistir.

«Emmâ ba'dü» Imam Sîbeveyh'e göre «her ne olursa olsun-» ma'nasma gelir. Bu ta'bîr, sözün evveli ile sonunu bir birinden ayirmak için kullanilir. Ferrâ' bunun «emmâ ba'den». «emmâ ba'dü» ve «emmâ ba'dün» sekillerinde okunmasini tecviz etmistir.

«El-Muhkem» nam eserde bunun: «Sana ettigim duadan sonra...» ma'-nasina geldigi bildiriliyor. Bazilari: «geçen sözden sonra» yahut «bana ulasan haberden sonra» ma'nasina geldigini söylemislerdir.

— Bu sösü ilk defa kimin söyledigi ihtilaflidir. Taberânî'nin merfû' olarak rivayet etti Ebû Mûse'1 Es'arî hadisine göre Hz. Davûd (Ateyhisselâm)'dir. Bir çok\nüfessirler bunun «fasl-i. hitâb» oldugunu ve Hz. Davûd (Aleyhîsselâm)'a verildigini beyan etmislerdir. Muhakkak ulemâya göre fasl-i hitâb: hakla bâtilin arasini ayirmaktir.

Mezkûr ta'bîri ilk defa Ya'rub b., Kahta rî kullanmistir; diyenler bulundugu gibi, Kuss b. Sâide'nin söyledigini iddia edenlerde vardir. Bu gün «emmâ ba'dü» ta'bîri hutbelerde hamdü sena ile hatibin söylemek istedigi asil mevzuun arasinda ve tasnîfâtda kullanilir,

«Hüdâ» kelimesi Müs1im'in «Sahîh» inde hânin zammîle rivayet olunmussa da baska yerlerde hânin fethî ve dalin sükunu ile «hedy» seklinde zaptedilmistir. Herevî, «hedy» i yol diye tefsir etmistir. Bu tefsire göre hadîsin ma'nasi: «yollarin en güzeli Muhamnied^n yoludur.» demek olur.

Hûda : irsâd ve delâlet ma'nasina, geldigi gibi bâzan: kalpde îman

halketmek ma'nasinda da kullanilir: «gerçekten sen dogru yola hidayet edersin» ayet-i kerîmesi birinciye,

«Süphesiz ki sen diledigine hidâyet veremezsin; lâkin diledigine Allah hidâyet verir, âyet-i kerimesi ikinci ma'nâya misâldir.

- «Kul kendi fi'linin ve bu meyanda îmân ve hidâyetinin halikidir» diyen Kaderiyye taifesi «hidayet» keilmesinin her yerde dua ve ir-' sâd ma'nasina geldigini iddia etmislerdir. Fakat Teâlâ Hazretlerinin :

«Allah D5r-i Selâma daVet eder; ve diledigini dogru yola hidâyet buyurur.» âyet-i kerimesi onlarin bu fâsid mezhebini reddeder. Çünkü âyet duâ ile hidayetin bir olmadigini göstermektedir.

Bid'at: eskiden örnegi olmayi pyeni çikarilan sey demektir. Bu kelime ekseriyetle dînde çikarilan yenilikler ma'nâsinda kullanilir Resûlüllah (Salîaliahü Aleyhi ve Sellem) 'in : «her bid'aî dalâlettir.» sözü bir âmm-i mah-sustur. Bu ifâde ile o: «ekseri bid'atlar dalâlettir.» demek istemistir

Ulemâ bid'ati: Vâcib, mendûb, haram, mekruh ve mubah olmak üzere bes kisma ayirirlar. Meselâ:

1- Kelâm ulemâsinin usulünce deliller tertîb ederek dinsizlere red cevabi vermek ve emsali vazifeler vâcib;

2- Ilmî kitaplar tasnif etmek, mektepler ve kislalar yapmak gibi seyler mendûb;

3- Muhtelif yemekler ve çesitli mesrubat kullanmak mubahtir. Haram ile mekruh belli olduklari için onlara misâl vermeye lüzum görülmemistir.

Nevevî diyor ki: «Söylediklerim böylece bilindikden sonra anlasilir ki bu hadîs âmm-i mahsustur. Buna benzeyen sair hadîsler de öyledir. Hz. Ömeru'bnü'l-Hattâb (Radiyallahû anh)'m terâ-vîh hakkinda: «Ne güzel bidat bu!» demesi bizim söylediklerimizi te'yîd eder.»

Resûlüllah (Sallaîlahü Aleyhi ve Sellem) Efendimizin:

«Ben her mü'mine kendi nefsinden ileriyim» sözü Teâlâ Hazretlerinin :

«Peygamber mü'm ini ere kendi nefislerinden Ileridir...» âyet-i kerimesine uymaktadir. Buradaki evleviyyetten murâd: daha yakin yahut daha hakli oldugunu bildirmektir. Çünkü Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) mü'minlere dâima din ve dünyalarina yarayacak, onlari iki cihan-de mes'ud edecek seyleri emreder. Nefis ise

tabiati iktizasi serre daha
meyyaldir. Onun içindir ki Hz. Yusuf (Aleyhtsselâm)
«Ben nefsimi temize çikarmiyorum; zîrâ nefis cidden kötülügü emredicidir.» demisti.
Ashab-i Kiram hakîkaten Resulü Ekrem (Sallaîlahü Aleyhi ve Sellem) Efendimizi kendi nefislerinden ileri tutarlardi. Basta Uhud gazasi olmak üzere bütün gaza ve seferlerdeki hareketleri bunu isbât eder.
îmam Nevevî bu hususta; sunlari söylemistir: «Ulemamiz diyor ki: Peygamber (Sallaîlahü Aleyhi ve Sellem) bir kimsenin yiyecegini almaya muztar kalsa o kimsenin pek ziyade ihtiyaç;, bile olsa onu alabilir. Sahibinin hiç bir mumâneat göstermeyip yiyecegi ona vermesi icâbeder. Yalniz bunun vukuu görülmemistir.
Resûlüllah (Sallaîlahü Aleyhi ve Sellem) .«Her kim borç veya çoluk çocuk birakirsa bunlar bana aid ve benim borcumdur» buyurmakla kendinin her mü'mine kendi nefsinden ileri oldugunu tefsir ve izah buyurmustur. Filvaki' islâmiyetin ilk zamanlarinda bir kimse borçlu ölür, de borcunu ödeyecek mal birakmazsa Resulü Zîsân (Salialiahü Aleyhi ve Sellem) Efendimiz onun cenaze namazini kilmaz; bu suretle ashabinin nazar-i dikkatlerini celbederek ihmalkârliktan onlari men' ederdi. Sonralari müyesser olan fütuhat sayesinde müslümanlarin maddî vaziyetleri düzelince böy-lelerin borçlarini bizzat Peygamber (Salialiahü Aleyhi ve Sellem) üzerine aldi ve bil fiil ödemeye basladi.
Nevevî bu hususda da sunlari söylemektedir: «Böyle bir borcu ödemek Peygamber (Salialiahü Aleyhi ve Sellem)1e vacibmi idi yoksa onu sirf lütfü kereminden mi ödüyordu? bu husus ulemamiz arasinda ihtilaflidir. Esah olan kavle göre vâcibtir. Bunun Peygamfcei (Salialiahü Aleyhi ve Sellem) 'in hasâisinden olup olmadiginda dahî ihtilâf etmislerdir. Bâzilarina göre onun hasâisindandir. Binaenaleyh geride hiç bir mal birak-madan borçlu olarak vefat eden kimsenin borcunu devlet reisinin Beytül-malden ödemesi lâzim gelmez; velev ki Beytülmal Zengin olsun ve bunda daha mühim bir is de bulunmasin.
«Fakat borç veya çoluk çocuk birakirsa bana âid ve benim üzerime-dir.» cümlesinde hem leffi nesr-i müretteb hem de îcâz vardir. Cümleden murâd: «çocuklarina bakmak bana âid, borcunu ödemek de benim üzerime düsen bir vazifedir.> demektir.
Çocuklara Beytülmalden ilk defa nafaka veren Hz. Ömer (Radiyallahû anh) olmustur. Ebû Bekr (Radiyalîahû anh) Beytül-malden nafaka verme hususunda müslümanlar arasinda fark yapmaz ve: «Bunlar Allah için çalistilar; binâenaleyh ecirleri de Allah'a âiddir. Bey-tülmaldeki nafaka ise gelip geçici bir arazdir. Ondan iyiler de yer kötüler de. Bu onlarin amellerinin karsiligi degildir.» dermis.
Hz. Ömer (Radiyallahû anh) bilâkis müslümanlar arasinda teremde bulunur: «Ben Resûlüllah (Salialiahü Aleyhi ve Seîlemj'e karsi harbe-' denleri, onunla birlikde düsmanina karsi harb edenlerle bir tutamam.» ermis. Çocuklara Beytülmalden yiyecek, yag ve para verir; fakat memedeki çocuklara bir sey tahsis etmezmis. Hatta bir aksam emmek isteyen bir sabîye rastlamis. Annesi onu emzirmi'yörmus. Hz. Omer (Radiyallahû anh) emzirmesini emredince. Kadin': «emzirirsem Ömer buna Beytülmalden bir sey vermez» demis. Hz. Ömer (Radiyallahû anh): «Hayir!
Ömer ona nafaka takdir eder.» diyerek çocugun emmesini te'mîn etmis. Ondan sonra yeni dogan çocuklara senede yüz dirhem nafaka baglamis.

Hadisi Serifden Çikarilan Hükümler :

1- Hatibin, hutbeyi büyük göstermek için sesini yükseltmesi, sözünü düzgün ve konusacagi mevzua uygun bir sekilde ayarlamasi müste-habtir.
2- Va'zlarda, cuma ve bayram hutbelerinde ve keza tasnif edilen kitaplarin baslarinda «emmâ ba'dü» ifâdesini kullanmak müstehaptir. Buhârî bunun müstehab oldugunu beyan hususunda bir bâb tahsis
etmistir.
3- Imâm Safiî bu hadîsle istidlal ederek: «Hutbede Allah'a hamdetmek farzdir. Baska bir kelime hamdin yerini tutamaz.» demistir.

46- (868) Bize Ishâk b. Itrâhîm ile Muhammed b. Müsennâ ikisi birden AbdüTa'lâ'dan rivayet ettiler. Ibnü'l-Müsennâ dedi ki: Bana Ab-dül'a'lâ —ki Ebû Hemmâmdir— rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Dâvûd, Amr b. Saîd [11]'den, o da Saîd b. Cübeyr'den, o da Ibni Abbas'dan naklen rivayet etti ki Dimâd Mekke'ye gelmis. Kendisi Ezd-i Senûe kabilesinden olup delilere okurmus. Mekkeli bazi alçaklarin «Muhammed delidir» dediklerini isitmis. Bunun üzerine (kendi kendine) : «Su zâti bir görsem!.. belki Allah ona benim elimde sifâ nâsîb eder» demis. Sonra ona tesadüf ederek: «Yâ Muhammedi Ben delilere okurum; hem Allah benim elimde diledigine sifâ ihsan eder. Okumami istermisin?» demis. Resûiüliah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) su mukaabelede bulunmus:

«Süphesiz ki hamd Allaha mahsustur. Biz ona hamd eder; ondan yardim dileriz. Her kime Allah hidâyet verirse artik onu sasirtacak kimse yoktur. Kimi sasirtirsa onu da hidâyete erdirecek yoktur. Ben Allahdan baska ilâh olmadigina, bir Allah olup seriki bulunmadigina; Muhammed'in de onun kulu ve resulü olduguna sehâdet ederim. Bundan sonra. ...» Dimâd :

— Su sözlerini bana bir daha tekrarla! demis. Resûiüliah (Satlallahü Aleyhi ye Sellem) bunlari ona üç defa tekrarlamis. Bunun üzerine Dimâd: «Vallahi ben kâhinlerin sözlerini de, sihirbazlarin sözlerini de, sâirlerin sözlerini de dinledim; ama senin su sözlerin gibi hiç bir söz isitmedim. Bunlar gerçekten deryanin dibine vardi. Ver elini sana islâmiyet üzerine bîat edeyim!» diyerek ona bîat etmis. Resûiüliah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem):

«Kavmin için de mi?» buyurmuslar. Dimâd :

—(Evet) kavmim nâmina da., demis. Derken Resûiüliah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) (bir tarafa) bir seriyye göndermis. Bunlar Dimâd'm kavmine ugramislar. Seriyyenin kumandani askerlerine:

— Bunlardan bir sey aldiniz mi? diye sormus. Oradakilerden biri:

— Ben onlardan bir matara aldim; demis. Kumandan:

__ Onu sahibine iade edin; çünkü bunlar Dimâd'm kavmidir; mukaa-
belesinde bulunmus.

Dimâd, Sa'd b. Bekir kabilesine mensûbdur. Isminin Dimâm oldugunu söyliyenler de vardir. Rivayete nazaran câhiliyet devrinde Resûiüliah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in dostu imis. Sa'd b. Bekir kabîlesi/Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellemyin süt dayilari sayilir. Çünkü sütannesi Halime (Radiyallahû anha) bu kabileye mensûbdur. Kabile Ibni tshâk'ui beyânina göre dokuzuncu Hi< rî yilinda müslüman olmusdur.

Hadîs-i serif deki ,«Rîh»"den murâd: Delilik ve cin çarpmasidir. Bâ; rivayetlerde «Ruhlardan dolayi okurdu.» deni misdir. Ruhlardan murâd: Cinlerdir. Insanlara görünmedikleri cihed] rüzgâr gibi olduklarindan, kendilerine bazen «rûh», bazen de «rîh» deni misdir. Binâenaleyh mezkûr cümleden murâd: cin çarpmasindan dola^ okuyup üflemekdir.

«Nâûs» kelimesi «Kaamûs» seklinde de rivayet e'dilmisdir. Kaad Iyâz, Müslim 'den baska hadîs imamlarinin, onu hep «Kaamûs seklinde rivayet ettiklerini, Müslim'in ekseri nüshalarinda ise k< Hmenin «Kaaûs» olarak zaptedildigini, Ebû Muhammed b. Saîd ise onu «Tâûs» diye rivayet ettigini beyân etmisdir. Lügat ulemâsn dan bâzilarinin beyânina göre «Kaamûs» : Denizin ortasi; diger bâzilar na göre: Derin yeri, demekdir. «Denizin dibi» mânâsina geldigini söyl yenler de vardir.

«Kaaûs» un dahî «Kaamûs» mânâsina geldigini söyliyenler vardi Müs1im'in rivayetinde burada görüldügü vecihle «Nâûs» seklinde zat tedilmisdir. Bu husûsda Ebû Mûse'l-Asgahânî sunlari sö; lemektedir: «Sair rivayetlerde bu kelime: Kaamûs, diye rivayet edilmi dir. Kaamûs: Denizin ortasi ve derin yeri, demekdir. Bu kelime Müs1im'in rivayet ettigi Ishâk b. Râhuye 'nin «Müsned» ine mevcut degildir.

Müs1im'in bu gibi lâfizlari rivayet etmesinin sebebi sudur ki, ii san bazen bir kelimeyi arar da, hiç bir kitapda bulamaz ve neticede s sirir kalir. Müslim benim kitabima bakinca bu kelimenin aslini i mânâsini anlamisdir.»

Resûlüllah {Saltaltahü Aleyhi ve Sellem) bütün hutbelerine hamdü sei ile baslar, ondan sonra ekseriya sehâdet

de getirirdi. Daha sonra «Emn ba'dü» der ve maksada geçerdi. Konusmasi gayet açik, sâde ve k' olurdu. Bütün hutbelerine hamd-ü sena ile baslamasi gerek Kitâbu1ah'a uymak, gerekse bütün nimetleri Allah Teâlâ'nm ihsan ettigi düsünmek nokta-i nazarindan pek mâkûl ve yerinde bir hareketdir.
Fahr-i Kâinat (ScdUûlahü Aleyhi ve Sellem) Efendimiz hutbelerinde e seriyetle Kur'ân-iKerîm âyetlerinden bahsederdi.,Üstelik kendileri] Allah tarafindan bir lütf-u ihsan olmak üzere «Cevâmiu'l-Kelîm» yâni sözle pek çok mânâlar ifâde edebilme hasleti bahsolunmusdu. Bu sebep söyledigi sözler, dinleyenler üzerinde dipsiz derya hissi uyandiriyordu. T1 tekim Hz. Dimâd' üzerinde de ayni te'sîri icra etmisdir.

47- (869) Bana Süreye b. Yûnus rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ab-durrahmân b. Abdilmelik [12] b. Ebeer, babasindan, o da Vâsil b. Hay-yân'dan naklen rivayet etti. Demis ki: Ebû Vâil sunlari söyledi: Bize Am-mâr hutbe okudu, ama hutbeyi hem kisa; hem de feelîg bir sekilde okudu. Minberden inince (kendisine).
— Yâ Ebe'l-Yakzân! Hakîkaten vecîz ve belîg bir hutbe îrâd ettin. Biraz daha uzatsan iyi ederdin, dedik. Bunun üzerine Ammâr:
— Ben, Resûlüllah (Sallalîahü Aleyhi ve Sellem)'i:
«Süphesiz ki kisinin namazi uzun, hutbeyi kisa tutmasi anlayisli olduguna alâmetdir. Binâenaleyh siz, namazi uzun tutun fakat hutbeyi kisa kesin. Muhakkak beyânin sihir olani vardir.» buyururken isittim, dedi.
Bu hadîsin isnadi hakkinda Dârakutnî istidrâkde bulunmus ve: «Hadîsi Vâs1i1'dan yalniz îbni Ebcer rivayet etmisdir. A'mes'in rivayeti buna muhâlifdir. Hâlbuki A'mes, Ebû Vâil hadisini daha iyi bellemisdir. O, bu hadîsi Ebû Vâil 'den, Ebû Vâil de Hz. Ibni Mesûd 'dan rivayet etmisdir, demisse de, evvelce de gördügünüz vecihle bu gibi istidrâklerin bir kiymeti yokdur. Çünkü Ibni Ebcer mevsuk ve mütemed bir râvîdir. Mevsuk rivayeti ise makbuldür.
Hadîs-i serif namazin hafif kilinmasini emreden meshur hadîslere muhalif degildir. Zira babimizin birinci hadîsinde Resûlüllah (Sallalîahü Aleyhi ve Sellem) 'in gerek namazinin, gerekse hutbesinin orta derecede olduklarini görmüstük. Buradaki namazin uzunlugundan murâd: Alelitlak degil, hutbeye nisbetle namazin daha uzun olmasidir. Yâni hutbe esâs/it-tibâri ile kisa olacak; ona nisbetle namaz, biraz daha uzun tutulmakla yine or,ta dereceyi bulacakdir. .
«Muhakkak beyânin sihir olani vardir.» cümlesi hakkinda Kaadi îyâz iki te'vîl bulundugunu söylemisdir. Birinci te'.vîle göre bu cümleden1 murâd: Zemm'dir. Çünkü beyânin bâzisi kalpleri cezbeder. Ve adetâ sihirlemis gibi onlari istedigi yere çekerek tipki sihir gibi günâha girmesine sebeb olur. Bundan dolayidir ki Imam Mâlik «El-Mu vatta'» da bu hadîsi mekruh sözler meyâninda zikretmisdir. Bu hadîs hakkinda onun mezhebi de budur.
Ikinci te'vîle göre, bu cümle medh ifâde eder. Çünkü Allah Teâlâ Hazretleri kullarina beyâni ögretmis olmakla imtinânda bulunmus ve onu sihire benzetmisdir. Zîra sihire oldugu gibi beyâna da kalpler meyleder. Esâs itibâri ile sihir, sarfetmek yâni degistirmek, demekdir. Beyân da kalpleri degistirerek davet ettigi tarafa çeker.
Nevevî bu ikinci te'vîlin sahîh ve muhtar oldugunu söylemektedir.

48- (870) Bize Ebû Bekir b. EM Seyhe AU Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Vekî', Süfyân'dan, o da Abdüla-zîz b. Ruf ey [13]'den, o da Temîm b. Taraf e'den, o da Adiyyu'bnu Hâtîm'-den naklen rivayet etti ki, Bir adam Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in yaninda hutbe okuyarak :
— Her kim Allah ve Resulüne itaat ederse, muhakkak dogru yalu bul-tnusdur. Onlara isyan eden ise muhakkak sapmisdir; demis. Bunun üzerine Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) :
«Sen ne fena hatîbsIn! (onlara diyecegine) Allah ve Resulüne isyan eden Ise muhakkak sapmisdir de.» buyurmuslar.
îbi»i,;Nünieyr «Gavâ» kelimesini «Gaviye» seklinde söyledi.
Kaadi îyâz'in beyânina göre, ulemâdan bir cemâat: «Resûlüllah (SallallahüAleyhi ve Sellemyin hatibe îtirâz etmesi: zamiri ortak kullanarak, Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve SellemYi Allah Teâlâ ile müsterek yaptigi

içindir. Zîra tesniye zamiri müsâvaat îcâb eder. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) hiç bir zaman Allah Teâlâ ile müsavi tutulami-yacagi cihedle cümleyi tesniye zamiri ile degil, ayri ayri isimlerini zikrederek atif sureti ile tertîb etmesi gerekirdigini kendisine tembih buyür-musdur. Nitekim Peygamber (Salîallahü Aleyhi ve Selîem) baska bir hadîsde:

(Sizden biriniz Allah ile filan zât dilerse, demesin. Lâkin Allah dilerse sonra filan da dilerse, desin.) buyurmuslardir.» diyorlar. Fakat Kaadi Iyâz bu ta'lîli begenmemis, ve sunlari söylemisdir: «Dogrusu Re-sûlüllah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem)'in o hatibi nehiy buyurmasina sebeb sudur ki: Hutbelerde esâs, açik ve izahli olmakdir. Onlarda rumuz ve îsâ-retden sakinmalidir. Bundan dolayidir ki sahih rivayetlerde sabit olduguna göre Resûlüllah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem) bir kelimeyi söyledimi, iyice anlasilmasi için onu üç defa tekrar edermis. Birinci kavil bir çok sebeplerden dolayi zayifdir. O, sebeplerden biri de sudur:

Bu gibi tesniye zamirleri Resûlüllah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem)'in bir çok sahîh hadîslerinde tekerrür etmisdir. Nitekim Peygamber (SalMlahü Aleyhi ve Sellem) :

«Mü'mine, Allah Ile Resulü baskalarindan daha sevgili olmalidirlar.» buyurmuslardir. Bu gibi hadîsler çoktur. Mezkûr hadîslerde tesniye zamî-ri kullanmasi, vaaz hutbesinde söylenmis olmadiklari içindir.

Bu hadîsler, bir hükmü ögretmekden ibâretdirler. Böyle yerlerde söz ne kadar az olursa, bellemek de o kadar kolaylasir. Va'z hutbelerinde ise hâl böyle degildir. Onlardan murâd: Söylenilenleri bellemek, degildir. Maksat, ibret almakdan ve nasihati tutmakdan ibâretdir: Ebû Davud'un sahîh bir isnâd ile îbni Mes'ûd (Radîyallahû anh)'dan rivayet ettigi su hadîs de ayni müddeâyi te'yîd eder :

«Resûlüllah (SalUillahü Aleyhi ve Seîlem), bize hacet hutbesini ögretti. Bu hutbe söyledir : Hamd Allah'a mahsûsdur. Biz, ondan yardim diler; ondan magfiret niyaz eyler; nefislerimizin serlerinden Allah'a siginiriz. Allah kime hidâyet verdiyse artik o kimseyi yoldan çikaracak yolcdur. Bir de kîmi sasirtti ise, ona da hidâyet verecek yokdur. Ben, AllahMan baska ilâh olmadigina sehâdet ederim; Muhammed'in, onun kulu ve Resulü olduguna da sahidim. Allah, onu hak dînle bir besîr ve nezir olarak kiyametin önünde göndermisdIr. Her kim Allah ve Resulüne itaat ederse, muhakkak dogru yolu bulmusdur. Onlara isyan eden ise süphesiz yalniz kendisine zarar vermisdir. Allah'a hiç bir zarar îraz edemez.»

Peygamber (Salîallahü Aleyhi ve Sellem) Ashâb-i kirâm'ma hitabet tâlimleri yaptirmisdir. Sa'd b. Cübeyr tarîki ile Hz Ebû'd-Derdâ *dan rivayet olunan bir hadîsde :

«Bir defa Peygamber (Salîallahü Aleyhi ve Sellem) kisa bir hutbe okudu. Sonra : Yâ Ebâ Bekir! Kalk, bir hutbe de sen oku! buyurdu. Ebû Bekir kalkarak Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve SeHern^in hutbesinden daha kisa bir hutbe okudu. Sonra Ömer'e :

— Yâ Ömer! Bir hutbe de sen oku! buyurdu.

Ömer de Ebû Bekir'inkînden daha kisa bir hutbe okudu. ResûlüMah (Sallailahü Aleyhi ve Sellem) daha baskalarina da bu minval üzre emir buyurarak hutbeler okuttu. Nihayet :

— Ey IbnI Ummi Abd! Simdi de sen bir hutbe oku! buyurdu. Ibni Mes'ûd hemen ayaga kalkarak Allah Teâlâ'ya hamd-ü senadan sonra sunlari söyledi :

— Ey cemâat! Rabbimiz Allah Teâlâ'dir. Dînimiz : Aziz islâm dîni; -Eliyle Peygamber (Sallalîahü Aleyhi ve Sellem\e isaret ederek.- Peygamberimiz de su zâtdir. Allah ve Resulünün bizim için seçtikleri her haberi biz de begendik; ona razi olduk. Es-Selamü aleyküm.

Bunun üzerine Resûlüliah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) :

— Ibni Ummü Abd isabet etti; Ibni Ümmü Abd dogru söyledi, buyurdular.» denilnüsdir.

Kaadi Iyâz diyor ki: « Müs1im'in iki rivayetinde (Gavâ) kelimesi vav'in fetih ve kesri ile zaptedilmis ise de, dogrusu fetihle oku-makdir. Bu kelime, serre düskünlük göstermek, mânâsina gelen (gayy)'-dan alinmisdir.

Yâni Ibni Nümeyr'in (gaviye) seklindeki rivayetini Kaadi Iyâz dogru bulmamisdir.

49- (871)" Bize Kuteybetü'bnu Saîd ile Ebû Bekir b. Ebî Seybe ve Ishâk-i Hanzalî top dan Ibni Uyeyne'den rivayet ettiler. Kuteybe dedi ki: Bize Süfyân, Amr'dan naklen rivayet etti. Anir, Atâ'dan, o da Safvân b. Ya'lâ

[14]'dan, o da babasindan naklen haber verirken isitmis. Ya'lâ, Peygamber (Sallalîahü Aleyhi ve Sellemyi minber üzerinde:

«Cehennemlikler [15] : Ey Mâlik! diye çagrisacaklar.» âyet-i kerimesini okurken isitmis.

Bu hadîsi Buhâri «Kitâbu Bed'i'l - Halk» in bir iki yerinde ve «Kitâbu't-Tefsîr» de; EbûDâvûd «Hurûf bahsinde; Nesâî dahî ayni bahis ile «Tefsir» de muhtelif râvüerden tahrîc etmislerdir.

Mâlik:, cehennemi bekleyen melegin ismidir. Burada kelime tam olarak zikredilmisse de, Buhârî'nin rivayetinde «Yâmâli» seklinde murahham münâdâ yapilmisdir. Murahham olduguna göre bu kelimeyi «Yâmâli» ve «Yâmâlu» sekillerinde okumak caizdir.

Hadîs-i serif hutbede kiraatin mesru olduguna delildir. Bu bâbda ihtilâf yok ise de, bunun vâcib olup olmadigi ihtilaflidir.

Nevevî, Sâfiîler'i kastederek: «Bizce sahih olan kavle göre vâ-cipdir. Kiraatin en azi bir âyetdir.» diyor.

Yine bu hadîs, cehennemle korkutmanin caiz olduguna delildir.

Peygamber (Salfallahü Aleyhi ve Sellem) Efendimizin hutbede okudugu âyet-i kerime (Zuhruf) sûresindedir. Bu âyetin biraz yukarsmda kiyâmetde mü'minlere yapilacak hüsn-ü muamele ve ikram beyân buyu-rulmakta, ondan sonra küffârin hâllerine geçilmektedir. Onlar hakkinda da:

«Süphesiz ki mücrimler ebedî olarak cehennem azabinda kalacaklardir. Kendilerine hiç bir hafiflik gösterilmeyecek; azâb içinde ümitsiz bir hâlde susup kalacaklardir. Onlara biz zulmetmedik fakat onlar kendileri zâlimdiler. Cehennem muhafizina :

— Ey Mâlik! (Ne olur) Rabbin bizim isimizi bitir i versin (yâni bizi öldürsün), diye çagrisacaklar; o da:

— Siz mutlaka bekliyeceksiniz. Vallahi biz, size hakki getirdik lâkin çogunuz hakki çirkin gördünüz, diyecek.» buyurulmusdur.

50- (872) Bana Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Yahya b. Hassan haber verdi. (Dedi ki) : Bize Süleyman b. Bilâl, Yahya b. Saîd'den, o da Amra binti Abdirrahmân'dan, o da Am-ra'mn bir kiz kardesinden naklen rivayet etti. Demis ki: Ben Kaaf sûresini cuma günü Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve SeUem)'in agzindan ögrendim. Onu her cuma minberde okuyordu.

(...) Bu hadîsi bana Ebû't-Tahir dahî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize In-ni Vehb, Yahya b; Eyyûb'dan, o da Yahya b. Saîd'den, o da Amra'dan, o da Amra binti Abdirrahmân'in kendinden büyük olan bir kiz kardesinden naklen Süleyman b. Bilâl hadîsi gibi haber verdi.

Bu hadîsin senedinde Hz. Amra 'nm kiz kardesinin, ismi beyân edilmemisse de, hadîs-i serif yine de hüccet olmaga sâlihdir. Çünkü Amra (Radiyaliahû anha) 'nin kendinden büyük oldugu bildirilen bu kiz kardesi dahî sahâbîyyedir. Ashâb-i kiram'm hepsi âdil ve mevsûk-durlar. Binâenaleyh onlardan herhangi birinin isminin bilinmemesi hadîsin sihhatine zarar vermez.

Ulemâ mezkûr kadinin ezberlemek, için neden Kaaf sûresini ihtiyar ettigini beyân etmis ve ezcümle :

«Çünkü bu sûre ölümü, Öldükden sonra dirilmeyi, siddetli va'zlari, te'-kidli yasaklari ihtiva eder.» demislerdir.

Hadîs-i serif bundan önceki hadîs gibi hutbe esnasinda Kur'ân okumanin mesru olduguna delildir. Yine bu hadîs hutbede Kaaf sûresini veya hiç olmazsa onun bir kismini okumanin müstehab olduguna delildir.

51- (873) Bana Muhammed b. Bessâr rivayet etti. (Dedi ki) :. Bize, Muhammed b. Ca'fer rivayet etti. (Dedi ki) : Bijte Su'be, Huheyb'den, o da Abdullah b. Muhammed [16] b. Ma'n'dan, o da Hârisetü'bnu Nu'mân'm bir kizindan naklen rivayet etti. Söyle demis :

«Ben, Kaaf sûresini ancak Resûlüllah (Saltallahü Aleyhi ve Sellem). 'in (mübarek) agzindan belledim. Onu her cuma hutbede okurdu. Bizim tandirimizla, Resûlüllah (SallaIlahü Aleyhi ve Sellem)'\n tandiri birdi.»

52- (...) Bize, Amru'n-Nâkid rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ya'kûb b. Ibrâhîm b. Sa'd rivayet etti. (Dedi ki) : Bize babam, Muhammed b. Is-hâk'dan rivayet etti. Demis ki: Bana Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm EI-Ensârî, Yahya [17] b. Abdillâh b. Abdirrahmân b. Sa'd b. Zürâra'dan, o da Ümmü Hisâm [18] binti Hârisete'bni Nu'mân'dan naklen rivayet etti. Ümmü Hisâm söyle demis :
«Gerçekden iki sene yahut bir seneden biraz fazla müddet zarfinda bizim tandirimizla Kesûlullah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem/in tandiri birdi. Ben Kaaf sûresini ancak Resûlüllah (Sallaliahü Aleyhi ve Sellem)>'in dilinden ögrendim. Onu her cuma cemaata hutbe îrâd ederken minberde okurdu.
Bu hadîsin senedindeki Sa'dü'bnu Zürâra hakkinda bâzilari Es'adü'bnu Zürâra demislerdir. Fakat Kaadi Iyâz 'in beyânina göre dogrusu burada oldugu gibi Sa'd 'dir. Bütün nüshalarda bu isim Sa'd olarak zikre dilmisdir. Yanliz Hâkim (321-405) : «Dogrusu, Es'ad'dir. Bâzilari Sa'd oldugunu söylemislerdir.» demis ve bunu böylece Buhari 'den rivayet ettigini bildirmis-se de, Buhârî'nin târihinde bunun zidmm kaydedildigi görülmektedir. Buhâri: «Bu zât'in ismi Sa'd'dir. Es'ad oldugunu söy-liyenler de vardir. Fakat bu bir vehimden ibâretdir.» demektedir. Bu suretle Hâkim 'in sözü kendi aleyhine inkilâb etmis olur.
Es'adü'bnu Zürâra, Hazrec kabilesinin reisidir. Bu hadîsde zikri geçen Sa'dü'bnu Zürâra onun kardesidir. Sa'd Yahya ile Amra 'nin dedeleridir. Sa'd islâmiyete yetismisdir. Ancak kendisi bazilarinca münafiklar zümresinden sayildigi için bir çok siyer ulemâsi onu sahabe meyâninda zikretmemislerdir.
Hadîsin birinci rivayetinde Hârisetü'bnu Nu'mân'm kizi Nekire olarak zikredilmisse de, ikinci rivâyetde isminin Ümmü Hisâm oldugu bildirilmisdir. Hz. Ümmü Hisâm:
«Bizim tandirimizla, Resûlüllah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem)'in tandiri fcirdi.» demekle, evinin Resûlüllah (Salîallahü Aleyhi ve Sellem) 'in evine pek yakin olduguna ve bu suretle Peygamber (Salîallahü Aleyhi ve Sellem) 'in hâllerini herkesden ziyâde vâkif olup, onlari belledigine isaret etmisdir.

53- (874) Bize Ebû Bekr b. Ebî Seybe rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Abdullah b. Idrîs, Husayn'dan, o da Umâratu'bnü Rueybe'den naklen rivayet etti. Rueybe, Bisru'bnü Mervân'i minber üzerinde ellerini kaldirirken görerek: Allah bu ellerin cezasini vçrsin! Vallahi ben Resûlüllah (Salîaîlahü Aleyhi ve Sellem) (duâ ederken) gördüm; ellerini su kadarciktan fazla kaldirmiyordu; dedigini söylemis; ve sehâdet parmagi ile (ne kadar kaldirdigina) isaret etmis.

(...) Bize bu hadîsi Kuteybetü'bnü Saîd de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ebû Avâne, Husayn b. Abdirrahmân'dan naklen rivayet etti. Hu-sayn: «Ben Bisru'bnü Mervân'i cuma günü ellerini kaldirirken gördüm. Bunun üzerine Umâratü'bnü Rueybe sunlari söyledi...» diyerek yukariki hadis gibi rivayet etmis.
Bu hadîsde fi'le kavil denilmistir.: Arapçada bu caizdir. Araplar:
«elile söyle yapti» ma'nasina: derler. Hadîs-i serîfden su hükümler çikarilmistir:
1- Hutbede duâ ederken el kaldirmamak sünnettir. Imam Mâlik ile Safiî1er'in ve diger bâzi ulemanin mezhebleri budur. Kaadîlyâz selefin bâzilari ile bâzi Mâ1ikî1er'in el kaldirmayi mubah gördüklerini nakletmistir. Bunlar Peygamber (Sallülahü Aleyhi ve Sellem) 'in yagmur duasi okudugu cuma hutbesinde ellerini kaldirdigini gösteren hadîsle istidlal ederler.
El kaldirmaya kaail olmayanlar: «Resûlüllab. (Sailattahü Aleyhi ye Sellem) o hutbede yagmur taleb ettigi için ellerini kaldirmistir; bu arizi bir sebebtir.» derler.
2- Bu hadis Ashâb-i kirâm'in dîn babinda son derece dikkatli davrandiklarim gösterir.

14- Imam Hutbe Okurken Tehiyye Namazi Kilma Babi

54- (875) Bize Ebu'r-Rabî' ez-Zehrânî ile Kuteybetü'bnü Saîd rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Hammâd —ki Ibni

Zeyddir— Arar b. Dinar'dan, o da Câbir b. Abdillâh'dan naklen rivayet etti. Câbir söyle demis:
«Bir cuma günü Peygamber (SallaltahüAleyhi veSellem) hutbe okurken bir adam çika geldi. Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) ona :
«Namaz kildin mi ey fülân!» diye sordu. Gelen zât:
— Hayir; cevâbini verdi. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) :
«Kalk namaz kil!» buyurdular.

(...) Bize Ebû Bekr b. Ebî Seybe ije Ya'kubu Devrakî, Ibni Uleyye'-den, o da Eyyûb'dan, o da Amr'dan, o da Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'den naklen Hammâd'in dedigi gibi rivayet etti. Yalniz (burada râvî) iki rekâti zikretmemistir.

55- (...) Bize Kuteybetü'bnü Saîd ile îshâk b. Ibrâhîm rivayet ettiler. Kuteybe (Bize rivayet etti) ta'bîrini kullandi. Ishâk ise: Bize Süf-yân, Amr'dan naklen haber verdi, dedi. Amr, Câbir b. Abdillâh'i sunlari söylerken isitmis ;,
Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) cuma günü hutbe okurken mescide bir adam girdi. Peygamber (Salhllahü Aleyhi ve Sellem) ona:
«Sen namaz kildin mi?» diye sordu. Adam :
— Hayir; dedi. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) :
«Kalk da iki rekât namazi kil!» buyurdular.
Kuteybe'nin rivayetinde: «Kalk iki rek'ât namaz kil! buyurdu.» denilmistir.

56- (...) Bana Muhammed b. Kâfi' ile Abd b. Humeyd rivayet ettiler. Ibni Kâfi' dedi ki: Bize Abdürrezzâk rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ib-ni Cüreyc haber verdi. (Dedi ki) : Bana Amr b. Dînâr haber verdi. O da Câbir b. Abrîillâhi söyle derken isitmis: Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) cuma günü minberde hutbe okurken bir adam geldi. Resûlütlah (Sallallahü Aleyhi ve SeUem) ona :
«Sen iki rekât namaz kildin mi?» diye sordu Gelen zât :
— Hayir; cevâbini verince Resûlütlah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem):
«Kil!» buyurdular.

57- (...) Bize Muhammed b. Bessâr rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Muhammed —yânî tbni Ca'fer— rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Su'be, Amr'-dari rivayet etti. Amr söyle demis: Ben Câbir b. Abdillâh'dan dinledim ki Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve SeUem) hutbe okurken :
«Sîzden biriniz cuma, günü imam minbere çiktikdan sonra mescide gelirse iki rek'âf namaz kilsin!» buyurmuslar.

58- (...) Bize Kuteybetti'bnü Saîd rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Leys rivayet etti. E.
Bize Muhammed b. Rumh rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Leys, Ebu'z-ZübeyrMen oda Câbir'den naklen haber verdi, ki söyle demis: Cuma günü Resülüllah (Sallallahü Aleyhi ye Sellem) minber üzerinde otururken Sü-leyk-i Gatafânî geldi; ve îiamaz kilmadan oturdu. Bunun üzerine Peygamber (Sallallahü A leyhi ve Sellem) ona:
«Sen iki rek'ât namaz kildin mi?» diye sordu. Süieyk :
— Hayir, cevabini verdi. Resûlüllâh (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) :
«Kalk da onlari kil!» buyurdular.

59- (...) Bize Ishâk b. Ibrahim ile Aliyyü'hnü Hasrem ikisi birden îsâ b. Yûnus'dan rivayet ettiler. Ibni Hasrem dedi ki: Bize îsâ, A'mes'den, o da Ebû Süfyân'dan, o da Câbir b. Abdillâh'dan naklen haber verdi. Câ-bir söyle demis: Cuma günü Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) hutbe okurken Süleyk-i Gatafânî geldi ve oturdu. Bunun üzerine Resûlüllah (Sallaîlahü Aleyhi ve Sellem) ona :

«Yâ Süleyk! Kalk iki rek'ât namaz kil! ama onlari hafif tut!» buyurdu. Sonra sunlari söyledi:
«Biriniz cuma günü imâm hutbe okurken gelirse hemen iki rek'ât namaz kilsm; ve onlari hafif tutsun!»
Bu hadîsi Buhârî «cuma» ve «Teveccüd» bahislerind.e, Ebû Davud, Tirmizi, Nesaî veîbni Mace «Namaz» bahsinde tahrîc etmislerdir.
Hadîsin muhtelif rivayetlerinden anlasiliyor ki bazi rivayetlerinde ismi tasrîh edilmeden sadece «bîr adam» diye zikri geçen zât Süleyk b. Hüdbete-1 Gatafâni (Radiyallahû anh)'dir. Hz. Süleyk fukaradan olup üstü basi yari çiplak denilecek derecede pejmürde imis. Binaenaleyh cemaat onun halini görsünler de kendisine tesadduk-da bulunsunlar diye Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) hutbeyi keserek iki rek'ât namaz kilmasini emir buyurmus; o namazini bitirmeden hutbeye devam etmemislerdir.
Imam Nevevî (631-676) bu hadîsin serhinde sunlari söylemistir: «Bütün bu hadîsler Safiî, Ahnied, Ishâkve fakîh mu-haddislerin mezhebine sarahaten delâlet etmektedirler. Onlarin mezhebine göre bir kimse cuma günü imam hutbe okurken girse iki rek'ât te-hiyye-i mescid namazi kilmasi müstehab olur. Oiîii kilmadan oturmak mekruhtur. Bu namazi hafîf tutmak da müstehabtir; ta ki ondan sonra hutbeyi dinlemeye imkân bulsun. Bu mezheb Hasan-iBasrî ile baskalarindan da nakledilmistir.
Kaadî Iyâz, Imam Mâlik ile Ley s, Ebû Hanîfe ve Sevrî 'nin sahabe ve tabiînin cumhurunun buna kaail ol-madiklarini söylemis: bu kavil Ömer, Osman ve Alî (Radiyatlahû anhûm) hazerâtindan da rivayet olunmustur, demistir.
Bu zevatin hüccetleri imami dinlemeyi emreden hadîsdir. Onlar bu hadîsleri te'vîl ederek: Sü1eyk'in çiplak oldugunu söylemisler; Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Seîîem)'in onu kaldirarak namaz kildirmasini, cemâat görsün de ona sadaka versinler ma'nasma almislardir. Bu te'vil bâtildir. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in (Biriniz cuma günü imam
(Biriniz cuma günü imam.hutbe okurken gelirse iki rek'at namaz ktli-versin ve bu iki rek'ati hafif tutsun!) hadîsi onu reddetmektedir. Mezkûr hadîs asla te'vîl götümeyen bir nassdir. Ben bu sahîh hadîsi duyan bir âlimin ona muhalefette bulunacagini zannetmem.» Nevevî'nin sözü burada sona erdi.
Hanef îler'den Kemâl Ibni Hümâm (788-861) «Fethü'l-Kadîr» adli meshur eserinin «Cuma» bahsinde «Kütübü Sitte» imamlarinin Hz. Ebu Hüreyfe 'den tahrîc ettikleri insât hadîsini ele almis ve: «Cuma günü imam hutbe okurken yanindakine sus dersen bos bo-gazlik etmis olursun» mealindeki mezkûr hadîs hakkinda söyle demistir:
«Bu hadîs delâlet tarîkîle hutbe okunurken namazin ve tehiyye-i mescidin memnu' oldugunu gösterir. Çünkü rütbe rtibarîle sünnetten ve te-hiyye-i mescidden daha yüksek olan emri bîl ma'ruf hutbe esnasinda yasak edilirse bunlarin yasak edilmesi evleviyyette kalir. Sayet bir kimse tehiyye-i mescid namazini kilarken imam minbere çikarsa iki rek'atta selâm verir. Söyle bir i'tiraz vârid olur da: «Muâraza vukuunda ibâre delâlete tercih edilir. Muâraaz da sabit olmustur. Zîrâ bir hadîsde: (Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) hutbe okurken bir adam geldi. Resûlüllah (Sattallahü Aleyhi ve Sellem) ona :
{Namaz kildin mi ey fülân? diye sordu. O zât hayir, cevabini verdi. Efendimiz: iki rek'at namaz kil, ama hafif tut! buyurdular.) denildigi ileri sürülürse cevâbi sudur:
Bundan muâraza lâzim gelmez. Çünkü o zât namazini bitirinceye kadar Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in hutbeyi kesmis olmasi caizdir; netekim öyle de oldugunu Taberânî «Sünen» inde Hz, Enes (Radiyallahû anh)'d&n Katâde tarîkîle rivayet etmistir. Enes (Radiyallahû anh) söyle demistir: «Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) hutbe okurken mescide bir adam girdi. Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) ona : Kalk da iki rek'at namaz kil! dedi. Ve o zât namazini bitirinceye kadar hutbeyi kesti» Taberâni, bu hadîsi Muhammed b. Ubeyd el-Abdî 'nin müsned olarak rivayet ettigini fakat bu hususta vehme kapildigini söylemis; sonra ayni hadîsi î-maiîi Ahmed b. Hanbel 'den tahrîc etmis; ve: «dogrusu iste .bu mürsel olan rivayettir» demistir. Biz mürsel hadîsin hüccet olduguna kaailiz. Binaenaleyh bize onun muktezasmca i'tikad dahi vâcib olur.
Sonra hadîsin merfu' rivayeti bir ziyâdedir. Çünkü daha önceki rivayete muâraza etmemistir. Önceki rivayetlerde Resûlüllah (SallaiIahü Aleyhi ve Sellem) 'In hutbeyi kesip kesmedigine dair br sey yoktur. Mevsuk ra-vînin

ziyadesi ise makbuldür. Mücerred ziyadeden dolayi râvînin hatâ ettigine hükmolunamaz. Aksi takdirde hiç bir ziyadenin kabul edilmemesi lâzim gelir. Müs1im'in bu hadîsdeki ziyâdesine gelince: Mezkûr'ziyâdede: «Biriniz imam hutbe okurken gelirse hemen iki rek'at namaz kilsin; ama bu rek'atlari hafif tutsun!» buyuruluyor ki bu söz, namazin hatîb sustugu zaman kilinmasi istenmesine münâfî degildir. Zîrâ Peygamfcer (Sallcdlahü Aleyhi ve Sellem) 'in hutbeyi kestigi sabit olmustur. Yahut Hz. Sü1eyk'in bu namazi henüz hutbe esnasinda namaz kilmanin haram edilmedigi zamanlara tesadüf etmistir. Bu suretle bu delâlet muârazadan da salim kalir.»

Buhâri sârihi Aynî, Nevevî 'nin sözlerini naklettikden sonra- sunlari söylemisdir: «Ulemâmiz bu hadîsleri Nevevî'nin söyledigi sekilde te'vîl etmemislerdir ki, onlara bu,derkçe-tesnî'tte bulunmaya hakki olsun. Onlar mezkûr hadîslere baska cevaplar vermislerdir...»

Aynî verilen cevaplari siralarken evveîa' Kemâl Ibni Hümam'm söylediklerini tamâmiyle nakletmis, sonra sözüne söyle devam etmisdir:

«îkinci cevap: Hz. Süleyk'in gelisi, Peygamber (SallaiIahü Aleyhi ve Sellem) 'in hutbeye baslamasindan önce idi. Nitekim Nesâî «Sünen» inde Sü1eyk hadîsi için bir bâb tahsis etmis, sonra Hz. Câbir (Radiyâllahû anh)'m rivayet ettigi Süle-yk hadîsini söyle tahrîc eylemisdir. Resûlüllah (SalUtlUthü Aleyhi ve Sellem) minber üze-rinde otururken Süleyk-i Gatafânî geldi ve namaz kilmadan oturdu. Peygamber (Sallcdlahü Aleyhi ve Sellem) ona :

— Iki relc'ât namaz kildin mi? diye sordu; Sü1eyk:

— Hayir! cevâbini verince:

— Kalk da onlari kifiver! buyurdular.

Üçüncü cevap: Bu hâdise, namazda konusmak nesh edilmezden önce vukuu bulmusdur. Sonralari konusma neshedilince hutbe esnasinda namaz da nesh edilmisdir. Çünkü hutbe cuma namazinin yarin yahut sarti hükmündedir. Tahâvî diyor ki: Cuma günü imam hutbe okurken yanimdakine (sus!) diyenin muhakkak sûretde lagv etmis oldugunu Re-sûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'den naklen bildiren rivayetler tevatür derecesine varmisdir. Bir kimsenin, arkadasina hutbe esnasinda (Sus!) demesi lagv olursa, imamin bir adama (Kalk namaz kil) demesi dahi lagv olur. Böylelikle Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'in Sü1eyk'e verdigi emrin nehiyden önce oldugu sübût bulur...

Ibni Sihâb : Imamin minbere çikmasi, namaza nihayet verdigi gibi, hutbeye baslamasi da cemâatin konusmasina son verir; demisdir.

Sa'lebetü'bnu Ebî Mâlik: Ömer (Radiyaüahû anh) hutbe için minbere çiktimi biz susardik; diyor.

Kaadi Iyâz: Hz.Ebû Bekir, Ömerve Osman (Radfyallahû atrhûm)'ün hutbe esnasinda namaz kilmayi men eder-diklerini söylemisdir. Ibnü'l - Arabî dahî: O anda namaz kilmak üç vecihden dolayi haramdir, diyor ve bunlari söyle îzâhediyor:

a) Teâlâ Hazretleri «Kur'ân okundugu vakit siz onu dinleyin.» buyuruyor. Su hâlde i-mamln baslamis oldugu bir farzi mescide giren nasil terkeder de, farz olmayan» bir-seyle: istigâl edebilir?

b) Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in: (Yanindakine: Sus! de dinmi. muhakka lâgv etmis-olursun) buyurdugu sabit -olmusdur.. Bu mes'e-lede asil rükün ve farz. olan emri bilmaIFÛr, nehiy anilmünker hutbe esnâ-i sinda haram olunca, nafile ibâdetin haram olmasi e^leviyyette kalir..

c) Bir adam cuma namazi kilinirken camiye gû"se nafile namaz Joit. maz.. Hutbe de bir namazdir. Çünkü namazda hararmolan amel ve konus-, ma hutbede:de haramdir.i Süleyk hadîsine gelince: mezkûr,hadîsjbû kaaidelerje dört vecihden muariz degildir:

a) Çünkü bu* hadîs haber-i vâhitdir.

b) Hâdisenin namaa esnasinda konusma mubah oldugu zaitianlarda geçmis olmasi ihtimâli vardir. Çünkü târihini bilmiyoruz.

c) Peygamber (SaHttUakil Aleyhi -veSellem) Hz. Süleyk ile konusarak ona (kalk namaz kil!) deyince, hutbe dinlemenin farziyyeti Süleyk (Radryallahâanh)'dan sakit olmusdur. Zira o esnada hutbe kesilmis, Eesûîüllah (Sallallahü AkyhiveSelîem)'m ona verdigi emirden baska dinleyecek bir.-sey kalmamisdir.

d) Hz. Süleyk'in üstü-basi pelrziyâde pejmürde idi. ResûlüIIah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) onun bu hâlini cemâat görsünler de, kendisine tesaddukda bulunsunlar diye namaz kilmasini emretmisdi. Hattâ îbni Bezîze'nin rivayetinde Sü1eyk'in çiplak oldugu hildirilmisdir ,Hutbe, esnasinda namaz kilmayi tecviz etmiyenler Hz. Ebû fiaîd-i Hudrî hadîsi ile de istidlal ederler. Merfû olarak rivayet edilen bu hadîsde Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Seilem): (Imam hutbe okurken namaz kilmayin!) buyurmusdur.

Bir delilleri de Hz. Osman cuma guslünü terkettigi vakit Ömer (Radiyallahû anh)'m ona inkârda bulunmasidir. Hz. Ömer, Osman (Radiyallahû anhûma) yikanmadigindan dolayi muâhaze etmis fakat mescide girdiginde ne iki rek'at namaz kilmasini emrettigi ne de Hz. Osman'in böyle bir namazi kendiliginden kildigi asla nakledil-memisdir. Bu husûsda baska deliller de vardir. Ezcümle Hâ1id-i Hâzzâ'in rivayetine nazaran Hz. Ebû Kilâbe cuma günü imam hutbe okurken mescide gelmis ve namaz kilmadan oturarak, hutbe dinlemisdir. Hz. Ukbetü'bnu Âmir'in:

— îmam minberde iken namaz kilmaz-günahdir, dedigi rivayet olunur, Ibni Ömer (Radiyallahû anh) 'dan rivayet olunan bir hadîsde ResâHüfcrii (Sallallahü Aleyhi ve Sellem):

— (Biriniz, imam minberde iken mescide gelirse, namaz kilmasi ve konusmasi memnudur.) buyurmusdur.

îmam Safiî 'nin mezhebine göre imamin minbere oturmasi ile iki rek'at Tahiyyetü'I-Mescid namazi sakit olur. Binâenaleyh Sü1eyk hadîsi ona delîl olamaz.

Bâzilari Hanefîi1er'in delillerini çürütmek için: Hanefiî1er'in gösterdikleri bütün deliller merdûtdur. Çünkü bir seyde asil olan adem-i husûsiyyet yâni sebebine mahsûs olmayip, bütün efradina sumû-!lü bulunmasidir, demislerdir. Buna Hanefiîler tarafindan verilen cevap sudur: Evet, husûsiyyet için karine bulunmazsa bu söz dogrudur. Fakat burada husûsiyyet için karîne vardir ve sudur: Ebû Saîdi Hudrî (Radiyallahû anh) 'dan Nesâî'nin tahrîc ettigi hadîsde: (Cuma günü Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) hutbe okurken pejmürde kiyafetli bir adam geldi. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) ona :

— Namaz kildin mi? diye sordu. Gelen zât:

— Hayir! cevâbini verdi. Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) :

— Iki rek'at namaz kil! buyurdu ve cemâti sadaka vermeye tesvik etti. Bunun üzerine cemâat bir takim elbiseler getirdiler. Resûl-i Ekrem (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) bunlardan iki tanesini o zâ,a verdi. Ertesi cum'a zât yine Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) hutbe okurken geldi. Pey-qamber (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) cemâati sadaka vermeye tesvik ediyordu. O zât hemen üzerindeki iki elbiseden birini vermek istedi bunun üzerine Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) :

— Bu adam gecen cum'a günü pejmürde bir kiyafetle geldi de, ben cemaata ona sadaka vermelerini emrettim; cemâat bir takim elbiseler verdiler. Ben, kendisine bunlardan iki tanesinin verilmesini emrettim, simdi gelmis benim sadakayi emrettigimi görünce kendisine verdigini iki «Ibneden birini tasadduk etmek istiyor. Sen, elbiseni at! buyurarak o zâti sadaka vermekden nehyetti.) buyurulmusdur.

Görülüyor ki: Resulü ilah (Sallallahü Aleyhi ve Seüemyin o zâta iki rek'at namaz kilmayi emir buyurmasi, cemâat onun pejmürde hâlini müsâhade etsinler de, kendisine sadaka versinler diye imis. Çünkü maksadi bu ria-mazla sünneti ikaame ettirmek olsaydi, Ebû Hüre y re hadîsinde: (Imam hutbe okurken arkadasina: Sus! dedinmi muhakkak lagv etmis olursun.) buyurmazdi. EbûHüreyre hadîsi bilittifâk sahindir. Onun sihhati hakkinda hiç bir kimsenin hilafi yokdur. Hattâ tevatür derecesine yakindir. Hutbe hâlinde farz olan emr-i bilma'rûfu menederse, sünneti yahut müstahabi ifâdan menetmesi evleviyyette kalir.»

Aynî bundan sonra muhalifleri tarafindan Hanefiîler'e yapilan bütün itirazlari ve kendilerine verilen cevaplari siralamis ve sözlerine söyle devam etmistir: «Imam hutbe okurken camiye gelen kimsenin naam zkilmakdan menedilmesi bir çok sahabe ve Tabiîn (Radiyallahuanha)'dan dahî rivayet olunmusdur.

Bu bâbdaki Sahâbe-i kiram 'dan murâd: Ukbetü -bnü Âmir, Sa'lebetü'bnö Ebî Mâlik,, Abdullah b. Safvân, Abdullah b. Ömer ve,Abdullah b. Abbâs (RadiyaUahû anhûm)'düx,

Ukbetü'bnü Âmir 'den rivayet olunan eseri Tahâvî tahrîc etmisdir. Bu eserde Hz. Ukbe:

(Imam minberde iken namaz kilmak günahdir.) demisdir.

Sa'lebetü'bnü. Mâlik (Radiyallahû anh) 'in eserini dahî sa-hîh bir isnâdla Tahâvî rivayet etrnisidr Hz. Sa'lebe:
(Imam'in minber üzerinde oturmasi, namaz kilmaya nihayet verir.) demisdir.
Abdullah b. Safvân Hazretlerinin eserini sahîh bir isnâdla yine Tahâvî rivayet eder. Mezkûr eserde Hisâm b. Urve :
(Abdullah b. Safvân b. Ümeyyeyi cuma günü mescide girerken gördüm: Abdullah b. Zübeyr minberde hutbe okuyordu. Ibni Safvân'm Üzerinde bir gömlek ve cübbe ile iki de mest vardi. Basina sarik sarmisdi. Rüknü istilâm [19] etti. Sonra Selâm sana, AHah'in rahmeti ve bereketleri de sana! diyerek oturdu; namaz kilmadi.) demisdir.
Abdullah b. Ömer ile Abdullah b. Abbâs (.Radiyallahû anhûm) iün eserlerini de Tahâvî rivayet etmisdir. Bu eserde :
(îbni Ömer ile Ibni Abbâs, cuma günü imam minbere çiktigi vakit konusmayi ve namaz kilmayi kerih görürlerdi.) denilmektedir.
Tabiîn 'den murâd: Sa'bî ÜeZührî, Âlkame, Ebû Kilâbe ve Mücâhid hazerâtidir.
Sa'bî 'nin eserini Tahâvî sahîh bir isnâdla Sureyh 'den rivayet etmisdir. Mezkûr esere göre Sa'bî, imam minbere çiktikdan sonra camiye gelirse, nafile namaz kiZmazmis.
Zührî 'nin eserini Tahâvî yine sahîh bir isnâdla tahrîc etmisdir. Bu esere göre Zührî 'ye cuma günü imam hutbe okurken mescide giren bir kimseni nne suretle hareket edecegi sorulmus; Zührî:
(Oturur; nafile namaz kilmaz.) cevâbini vermisdir.
Al karne, Ebû Kilâbe ve Mücâhid hazerâtmm eserlerim dahî sahîh isnâdlarla Tahâvî tahrîc etmisdir. Bu eserler dahî bâzisi kavlen, bâzisi da fi'len olmak üzere imam hutbe okurken nafile namaz kilinamiyacagina delâlet ederler.
Görülüyor ki Sahabe ve Tâbiîn'in büyüklerinden olan bu zevat .S.üleyk hadîsi ile amel etmemislerdir. Onunla amel olunacagini iblseler, elbette onuu terketmezlerdi. Su hâlde mu'terizin yaptigi îti-râz bâtil olur.
Gerçi hadîs imamlarindan bir cemâatin rivayet ettikleri Ebû Katâde hadîsinde Besûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in::
(Biriniz mescide girdimi, oturmadan önce iki rek'at namaz ki Is versin.) buyurdugu bildirilmisdir. Mezkûr hadîs âmm'dir. Cuma günü imam hutbe okurken mescide girenlere de, daha baskalarina da sâmildir. Ancak hadîs mutlak degil; namaz kilmanin helâl oldugu hâllerde camiye girenlere mahsûsdur. Görülmüyor mu ki günes dogarken, batarken veya semânin tam ortasinda iken mescide giren bir kimse bu zamanlarda namaz kilamamaktadir. Çünkü mezkûr zamanlarda namaz kilmak yasak edü-misdir. Cuma günü de Öyledir. Hutbeyi dinlemek vâcib oldugu için hutbe okunurken giren kimse nafile namaz kilamaz. Çünkü o anda kilinan namaz, hutbeyi dinlemege manîdir...»
Hâsili Aynî muhalifleri taarfindan Hanefiîlerin delilleri hakkinda söylenilen bütün sözleri en mukni' nakli delillerle reddetmis, bu suretle «imam hutbe okurken camiye giren kimsenin nafile namaz kilmasi mekrûhdur.» c.yenlerin hakli olduklam meydana çikmisdir.

15- Hutbe Esnasinda Birisine Bir Sey Ögretme Hadisi Babi

60-(876) Bize, Seybân b. Ferrûh rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Süleyman b. Mugîra rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Humeyd b. Hilâl rivayet etti. Dedi ki: Ebû Rifâ'a sunlari söyledi:
Peygamber (Sallallahü A leyhi ve Sellem) 'in yanina vardim; hutbe okuyordu :
— Yâ Resûlallah! Yabanci, dînini sormaya gelmis; dîninin ne oldugunu bilmeyen bir adamim, dedim. Bunun üzerine Resûlüllah (SaüaUahü Aleyhi ve Sellem) bana döndü ve hutbesini birakarak tâ yanima kadar geldi. Kendisine bir sandalye getirdiler. Zannederim ayaklari demirdendi. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) bu sandalyenin üzerine oturarak, Allah'in kendisine ögretmis oldugu bilgilerden bana da ögretmeye basladi. Sonra

tekrar hutbesine dönerek, onu sonuna kadar tamamladi.»
Bu hadîsde zikri geçen «Hasibtu» fiili «Sahîh-i Müslim den baska kitaplarda «Hiltu» seklinde rivayet edilmisidr. Bu fiillerin ikisi de «zann ederim» manasinadir.
Kaadi îyâz'm beyânina göre Ibni Hazza' rivayetinde bu fiiEn yerine «Haseb» denilmis; Ibni Kuteybe 'nin kitabinda ise kelime «Hulb» seklinde zaptedümisdir. Haseb: Odun, demekdir. «Hulb» veya «Hulûb» lîf yâni hurma kabugu mânâsina gelir. Fakat Kaadi Iyâz, bunlarin hatâ oldugunu söylemis: «Dogrusu: Zannederim, mânâsina gelen (Hasibtu)'dur/Nitekim «Sahîh-i Müslim» ile diger mûte-med kitaplarda da böyledir.» demisdir.
Hz. Ebû Rifâa 'nin kendisi için «Yabanci bir adam ilâh...» deniesi, suâl soran kimsenin nezaketli davranmasi ve suâlini âlim bir zâta sormasi lüzumuna delildir. Bundan mâada hadis-i serifden su hükümler çikarilmisdir:
1- Bu hadîs. Peygamber (Sallallahii Aleyhi ve Selîem) 'in tevâzu'una ve müslümanlara karsi besledigi nihayetsiz sefkat ve merhamete delildir.
2- Fetva isteyen bir kimseye hemen cevap vermek ve mühimmat ehemmiyetlerine göre en mühimlerinden baslamak suretiyle halletmek gerekir. Ihtimâl ki EbûRifâa (Radiyallahû cinh) 'nin suâli, dinîn en mühim kaaidelerine âitdi. îmâni ve Islama nasil girilecegini sormaya gelen bir kimseye derhâl icabet ile, kendisine lâzim gelen talimati vermenin vâcib oldugunda bütün ulemâ müttefîkdir.
Resûliillah (Sallallahü Aleyhi ve Sellemyin sandalye üzerine oturmasi, cemâat kendisini gölrsün ve söylediklerini isitsin, diyedir.
3- Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'in o gün okudugu hutbenin cuma hutbesi olmamasi muhtemeldir. Onun için de bu derece uzun bir fasila ile hutbeyi kesmisdir. Maamâfih cuma hutbesi olmasi da ihtimâl dahilindedir. Bu takdirde «Hutbeyi yeni bastan okumus.» demekdir. Konusmanin uzun sürmemis olmasi ve hutbeye müteallik konustugu için, onun da hutbeden sayilmasi birer ihtimâldir.

16- Cuma Namazinda Okunacak Süreler Babi

61- (877) Bize Abdullah b. Meslemete'bni Ka'neb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Süleyman yâni Ibni Bilâl, Ca'fer'den, o da babasindan, o da tbni Ebî Râfi'den naklen rivayet etti. Ibni Ebî Kâfi' söyle demis: (Medine valisi) Mervân, Ebû Hüreyre'yi kendi yerine birakarak Mekke'ye gitti. Bu sebeple bize cumayi Ebû Hüreyre kildirdi da ilk rek'atta cuma sûresini okudukdan sonra son rek'âtda Münâfikûn sûresini okudu. Namazdan çiktikdan sonra Ebû Hüreyre'ye yetiserek:
— «Gerçekden sen, Alî b. Ebî Tâlib'in Kûfe'de iken okudugu iki sûreyi okudun.» dedim. Ebû Hüreyre:
— «Çünkü ben, Resûlüllah (Sallallahü Aleyhive Sellem)'i cuma günü bu sûreleri okurken isittim.» dedi.

(...) Bize, Kuteybetü'bnü Saîd ile Ebû Bekir b. Ebî Seybe rivayet ettiler. Dediler ki: Bize, Hatim b. Ismail rivayet etti. H.
Bize, Kuteybe rivayet etti. (Dedi ki) : Bize, Abdülazîz yâni Derâverdî rivayet etti. Bu râvîlerin ikisi birden Ca'f er 'den, o da babasindan, o da Ubeydullah [20] b. Ebî Râfi'den naklen rivayet etmislerdir. Ubeydullah:
«Mervân, Ebû Hüreyre'yi kendi yerine birakti...» diyerek yukarkî hadîsin mislini rivayet etmisdir. Su kadar var ki Hâtim'in rivayetinde:
«Brinci rek'atda cuma süresini, son rek'atda da Münâfkûn sûresini okudu...» ibaresi vardir.
Abdülazîz'in rivayeti Süleyman b. Bilâl'in hadis gibidir.
Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'in cuma namazinda bu iki sûreyi okumasinin hikmeti, Cuma sûresinde, cuma namazinin farz oldugundan ve cuma namazinin sair ahkâmindan bahsedildigi tevekkül ve zikre tesvik buyuruldugu içindir. Ikinci rek'atda Münâfikûn sûresini okumasi, cum'ya gelenleri tevbîh ve kendilerini tevbeye tesvik gibi maslahatlardan dolayidir. Çünkü bu sûrede bir çok kaaideler mevcûtdur. Ashâb-1 kirâm'm en ziyâde toplandiklari namaz ise cuma namazi idi .Bazen Resûlüllah (SdüdÜahÜ Aleyhi ve Sellem) cuma namazinin

ikinci rek'atinda Gâsiye sûresini okurdu. Çünkü bu sûrede pek çok va'z-ü nasîhatlar ve âhiret hayâtina âid ibret âmiz safhalar vardir
Hadîs-i serif, mezkûr sûrelerin cuma namazinda tam olarak okunma-laarmin müstahab olduguna delildir.
Nevevî: «Bizim mezhebimiz ile diger bir çok ulemânin mezheb-leri budur.» diyor.

62- (878) Bize Yahya b. Yahya ile Ebu Bekir b. Ebî Seybe ve Ishâk toptan Cerîr'den rivayet ettiler. Yahya dedi ki: Bize Cerîr, Ibrahim b. Muhammed [21] b. Müntesîr'den, o da babasindan, o da Nu'mân b. Besîr'-in azatlisi Habîb b. Sâîim [22]*den, o da Nu'mân b. Besîr'den naklen haber verdi. Nu'mân söyle demis:
«ResulüIlah (Salîalkthü Aleyhi ve Sellem) bayramlar ile cumâ'da A'lâ ve Gâsiye sûrelerini okurdu.
Bayramla cuma ayni güne tesadüf ederse, bu sûreleri her iki namazda okurdu.»

(...) Bize, bu hadîsi Kuteybetü'bnü Saîd de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize, Ebû Avâne, Ibrahim b. Muhammed b. Müntesir'd en bu isnâdla rivayet etti.

63- (...) Bize Amru'n-Nâkid rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Süfyân b. Uyeyne, Damratü'bnü [23] Saîd'den, o da Ubeydillâh ibni Abdillâh'dan naklen rivayet etti. UbeyduHah söyle demis:
«Dahhâk b. Kays, Nu,?mân b. Bes'r'e mektup yazarak BesûlÜIlah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in cuma günü, Cuma sûresinden baska neyi okudugunu sordu.. Nu'mân :
— Gâsiye sûresini okurdu, cevâbim verdi.»
Bu hadîste Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) 'in bayram namazlarinda A'lâ ve Gâsiye sûrelerini okurdugu bildiriliyor. Baska bir hadîsde Bayram namasmda Kaaf ile Ikterabet sûrelerini okudugu beyân edilmisdir.
Nevevî diyor ki: «Bu rivayetlerin ikisi de sahîhdir. Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) bâzi vakitler cuma namazinda Cuma ve Münâfikûn sûrelerini, bazen de A'lâ ve Gâsiye sûrelerini okur; icâbinda bayramlarda Kaaf ile Ikterabet sûrelerini, kimi de Sebbih ve Gâsiye' sûrelerini okurdu.»
Hadîs-i serif, bayramlarda bu sûreleri okumanin müstahab olduguna delildir.
Bayram ile Cuma bir güne geldikleri vakti her iki namazda da bu sûrelerin okunmasi müstahab olur. Bundaki hikmet: Cuma namazini hafif tutmak ve bu suretle uzaklardan cuma namazina gelenlerin bayram gününü mümkün mertebe aileleri arasinda geçirmelerini saglamakdir.

17- Cuma Günü Okunacak Süreler Babi

64- (879) Bize, Ebû Bekir b. Ebî Seybe rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Abdetü'fanü Süleyman, Süfyân'dan, o da Muhavvel b. Râsit [24]'dan, o da Müslhn-i Batin [25]'den, o da Saîdü'bnü Cübeyi'den^ o da Ibni Abbâs'dan naklen rivayet etti ki, Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve SeH^m) cuma günü sabah namazinda Secde ile Hel'etâ sûrelerini; cuma namazinda ise Sûre-i Cumua ile Sûre-i Münâfikûn'u okurmus.

(...) Bize Ibni Nümeyr rivayet etti. (Dedi ki) : Bize babam rivayet et-
Bize Ebû Küreyb de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Vekî' rivayet etti. Bu râvîlerin ikisi de Süfyân'dan bu hadîsin mislini rivayet etmislerdir.

(...) Bize Muhammed b. Bessâr rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Muham-med b. Ca'fer rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Su'be Muhavvel'den bu isnâdla, bu hadîsin mislini her iki namaz hakkinda da Süfyân'in dedigi gibi rivayet etti.

65- (880) Bana Züheyru'bnü Harb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Vekî', Süfyân'dan, o da Sa'd b. Ibrahim'den, o da

Abdurrahmân EI-A'rac'dan, o da Ebû Hüreyre'den, o da Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem)'den naklen rivayet etti ki, Kesûlüllah (Sallâllahü Aleyhi ve Sellem) Efendimiz cuma günü sabah namazinda Secde ile Hel'etâ sûrelerini okurmus.

66- (...) Bana Ebû't-Tâhir rivayet etti. (Dedi ki) : Bize4bni Vehb, Ibrahim b. Sa'd'dan, o da tabasindan, o da A'rac'dan, o da Ebû Hüreyre'den naklen rivayet etti ki, Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) cuma günü sabah namazinin ilk rek'atmda Secde sûresini, ikincide Hel'etâ'yi okurmus.
Ebû Hüreyre hadîsini Buhâri «Kitâbü'I-Cumua» da, Nesâî ile.Ibni Mâce «Kitâbu's-Salât- da muhtelif râvîlerden tahrîc etmislerdir.
Kirmani ?-786), ulemânin: «Bu gibi terkipler devam ifâde eder.» dediklerini nakletmisdir. Bundan murâd: Yardimci bir fiil olan «Kâne»nin devam bildirmesidir. Yâni «Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) cuma günü sabah namazinda filân ve filân sûreleri okurdu.» demek, onlara göre «bu sûreleri okumaya devam eder; her cuma sabahi onlari okurdu.» mânâsina gelir. Hâlbuki ekseri ulemâ bu fikirde degildir. Onlara göre yardimci fiil «Kâne» devam iktizâ etmez. Bir çok hadîsler bunu göstermektedir. Meselâ bundan önceki bâbda gördügümüz Nu'mân b. Besîr hadîsinde: «Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) bayramlarla cumâ'da Amâ ve Gâsiye sûrelerini okurdu.» denilmekte yine Hz, Nu'mân 'dan rivayet edilen diger bir hadîsde Nu'mân (Radiyaliahû anh) 'in.:
«Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) cuma günü Sûre-i cuma ile SûreI Gâsiye'yi okurdu.» dedigi bildirilmektedir. Babimiz hadîsinde ise «Sûre-i Secde ile Hel'etâ 'yu okudugu bildiriliyor.
Bu hadîsler «Kâne» yâni «idi» fiilinin devam bildirmedigini gösterirler. Çünkü devam üzre iki sûreyi okumus olsa, baska sûreleri okudugu ileri sürülemezdi. Anlasiliyor ki Fahr-i Kâhînât (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) : Efendimiz zaman zaman bu sûrelerin hepsini okumusdur.

Bu Hadislerden Çikarilan Hükümler

1- Namazda muayyen bir zaman için muayyen kirâet yokdur. Imam Fatiha 'dan sonra istedigi sûreyi okuyabilir.
2- Ibni Battal (?-444) ekseri ulemânin bu hadîsle amel ettiklerini söylemisdir. Hz. Alî ile îbni Abbâs (Radtyallahû anhûmaymn mezhepleri bu oldugu rivayet edilir. îbrâ/h.îm Nehaî ile îbni Sîrîn bu hadîsde beyân edilen sûrelerin okunmasini müstahab görmüslerdir. Küfe ulemâsi ile îmam Safiî, Imam Ahmed b. Hanbel ve îshâk , b. Râhuye'nin kavilleri de budur. Onlar «cuma sabahi Secde ile Hel'etâ sûrelerinin okunmasi, sünnetdir.» derler.
Imam Mâlik'in bu husûsdaki kavli muhtelifdir. Ibni Vehb'in rivayetine göre: «Farz namazda imamin Secde sûresini okumasinda beis yokdur.» demis; Esheb'in rivayetine göre ise bunu mekruh £örmüsdür. Yalniz imamin arkasindaki cemâat az olur da, kargasalik mdan endîse edilmezse, o zaman okunmasinda beis görmemisdir.
Küfe ulemâsinin mezhebine göre Kur an-i Kerîm'in bir sûresini muayyen bir namaza tahsis etmek, meselâ: Her cuma sabah namazinda Secde ile He1'etâ sûrelerini betahsîs okumak mek-rûhdur. Tahâvî bunu söyle îzâh eder: «Bu sûreleri «vâcipdir.» diye okumak yâni o namazda bunlardan baska sûre okumak caiz degildir, yahut mekrûhdur, îtikaadi ile bunlari okumakda kerahet vardir. Fakat ayni sûreleri teberrüken yahut Peygamber (SaîhIîahü Aleyhi ve Sellem) Efendimize uymus olmak veya kolay geldikleri için okumakda hiç bir kerahet yokdur.
«El-Muhît» nâm eserde: «Zaman zaman bu sûrelerin yerine baskalarini okumak sartdir. Tâ ki câhiller bunlardan baskasi caiz degildir, zannetmesinler.» deniliyor.
2- Ebû Ömer îbni Abdilberr «Et-Temhîd» nâm eserinde imam Mâlik'in : «Bayram namazinda iman sûre-i A'1â ile Vessemsi gibi sûreleri okur.» dedigini rivayet etmisdir.
3- Hanbelîl.er 'den Ibni Kudâme (541-620) «El-Mugnî» nâm eserinde: «Bayram namazinin ilk rek'atmda Sebbih sûresini, ikincide de Gâsiye'yi okumak müstahabdir. Imam Ahmed'in kavli budur.» demisdir.

4- Imam Safiî: «Bayram namazinda imam Kaaf ve însikaak sûrelerini okur.» demisdir. Hz. Safiî 'nin bu bâbda-ki -delili Ebû Vâkid-i Leysî hadîsidir.
Zahirîler 'den Ibni Hazm (384-456): «Bizim ihtiyar ettigimiz kavil Safiî ile Ebû. Su1eymâni'n ihtiyar ettikleri mezhebdir.» demisdir.
5- Cuma namazinda hangi sûrelerin, okunacagi ulemâ arasinda ihtilafli bir mes'eledir.
Imam Mâlik 'den bu husûsda muhtelif kaviller rivayet edilmisse de, îbni Abdi1berr'in beyânina göre Imam Mâlik cuma namazinda Cuma sûresi ile birlikde Gâsiye ve A'lâ sûrelerinin okunmasini müstahab ve muvafik görmüsdür. Baskalarini okumak isâetdir. Bununla beraber namazi bozulmaz.
Imam Safiî ile Ebû Sevr'e göre cuma namazinin ilk rek'atinda sûre-i Cumua V1) ikinci rek'atmda da Sûre-i Mü-nâf ikûn'u okumak müstahabdir. Ulemâdan Imam Mâlik, Imam Safiî, Ebû Sevr ve Dâvûd-u Zahirî cuma namazinda behemahâl Cuma sûresini okumanin müstahab olduguna kaaildirler.
Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellemyin cuma günü sabah namazinda Secde sûresini okudugu ve secde ettigi rivayet olunmusdur.
Cuma günü Secde sûresi ile He1'etâ'nin okunmasmdaki hikmet: Bu sûrelerde Hz. Âdem 'in yaratilmasi, kiyamet ahvâli ve kiyametin cuma günü kopacagi zikredilmis olmasidir.

18- Cuma'dan Sonra Kilinan Namaz Babi

67- (881) Bize Yahya b. Yahya rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Hâlid b. Abdülâh, Süheyl'den, o da babasindan, o da Ebû Hüreyre'den naklen haber verdi, Ebû Hüreyre söyle demis: Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) :
«Siriniz cuma'yi kildimi arkasindan dört rekat namaz daha kilsin.» buyurdular.

68- (...) Bize Ebû Bekir b. Ebî Sey be ile Amru'n-Nâkid rivayet ettîîer. Dediler ki: Bize Abdullah b. tdrîs, Süheyl'den, o da babasindan, o da Ebû Hüreyre'den naklen rivayet etti. Ebû Hüreyre söyle demis. Besû-Hillah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem):
«Cuma'dan sonra namaz kilacaksaniz dört rek'ât kilin.» buyurdular.
Amr kendi rivayetinde su ibareyi ziyâde etmisdir: «Ibni Idris dedi ki:
(Süheyl sunlari söyledi: Eger seni her hangi bir sey acele ettiriyorsa, mescide!e iki rek'at namaz kil; evine döndügün zaman iki rek'at daha

69- (...) Bana Züheyr b. Harb rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Cerir rivayet etti. H.
Bize Amru'n-Nâkid ile Ebû Küreyb dahî rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Vekî', Süfyân'dan rivayet etti. Cerîr ile Süfyân'in ikisi birden Süheyl'den, o da babasindan, o da Ebû Hüreyre'den naklen rivayet etmisler. Ebû Hüreyre söyle demis: Resûlullah (Sallailahü Aleyhi ve SeV.em):
«Sizden her kim cumâ'dan sonra namaz kilacaksa dört rek'ât kilsin.» buyurdular.
Cerîr'in rivayetinde: «Sizden.» tâbiri yokdur.

70- (882) Bize Yahya b. Yahya ile Muhammed b. Rumh rivayet ettiler. Dediler ki: Bize Leys "haber verdi. H.
Bize Kuteybe de rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Leys, Nâfi'den, o da Ab-dullah'dan naklen rivayet etti ki Abdullah cumâ'yi kildimi mescidden giderek evinde Iki rek'at namaz ki;ar sonra :
«Resûlullah (Sallailahü Aleyhi ve Sellem) böyle yapardi, dermis.

71- (...) Bize Yahya b. Yahya rivayet etti. Dedi ki: Mâlik'e Nâfi'-den duydugum, onun da Abdullah b. Ömer'den naklettigi su hadîsi okudum: Abdullah, Resûlullah (Sallailahü Aleyhi ve Sellem) 'in nafile namazini tavsif ederek, söyle demis:
«Peygamber (Sallailahü Aleyhi ve Sellem) cuma namazindan sonra mescidden ayrilmadikça (nafile) namaz

kilmazdi. Sonra evinde iki rek'âf namaz kilardi.»
Yahya : «Zannederim sonra kilardi, diye okudum; yahut: Yüzde yüz öyle okudum.» dedi.

72- (...) Bize Ebû Bekir b. Ebî Seyhe ile Züheyr b. Harb ve Ibni Nümeyr rivayet ettiler. Züheyr dedi ki: Bize Siifyân b. Uyeyne rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Arar, Zührî'den, o da Sâlim'den, o da babasindan naklen rivayet etti ki, Peygamber (Sallallcthü Aleyhi ve Seîlem) cuma "ti an sonra iki rek'ât namaz kilarmis.

73- (883) Bize Ebû Bekir b. EM Seybe rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Gunder, Ibni Cüreyc'den rivayet etti. Demis ki: Bana Ömer b. Atâ' b. Ebi'l-Huvâr haber verdi ki Nâfi' b. Cübeyr, kendisini Sâib ibni Uht-i Nemir'e göndererek Muâviye'nin namaz hususunda onda gördügü bir sey'i sordurmus. Sâib su cevâbi vermis:
«Evet, ben onunla birlikde Maksûre'de cuma namazini kildim. Imam selâm verince ben oldugum yerde ayaga kalkarak namaz kildim. (Muâvi-ye) içeriye girince bana:
— Bir daha böyle yapma! Cumâ'yi kildigin vakit konusmadikça yahut oradan çikmadikça ona baska namaz ekleme. Çünkü Kesûlüllah (SalMlahü Aleyhi ve Seltem) bize, bunu (yani)konusmadikça yahut mescidden çikmadikça hiç bir namazin, baska namaza eklenmemesini emretti diye^iaber gönderdi.»

(...) Bize Hârûn b. Abdillâh rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Haccâcu bunu Muhammed rivayet etti. Dedi ki: Ibni Ciireyc: Bana Ömer b. Ata' haber verdi ki, Nâfi' b. Cübeyr, kendisini Sâib b. Yezîd Ibni Uht-i Nemir'e gondermis... diyerek hadisi yukarki hadîs tarzinda rivayet etti. Su kadar var ki Arar (burada) :
«Selâm verince oldugum yerde ayaga kalktim.» demis: «imam»! zik-retmemisdir.
Bu hadîslerin bâzilari cuma namazindan sonra dört rek'at, bâzilari da iki rek'at sünnet kilinacagina delâlet etmektedirler.
Nevevî diyor ki: «Bu hadîslerin cumâ'nm farzindan sonra sünnet kilmanin müstahab oldugu ve sünneti kilmaga tesvik oldugu gibi sünnetin en az iki. en çok da dört rek'at kilinacagina tenbih vardir. Yâni Resû-lüllah (Sallallahü A leyhi ve Selîem) :
Biriniz cumâ'dan sonra namaz Icilacaksa, Dört rek'at olarak kilsin; buyurmakla sünnetin dört rek'at kilinmasina tembih buyurmus, emir sî-gasi ile de buna tesvîkde buluntnusdur.
(Sizden kim namaz kilacaksa...} buyurmasi, bu namazin vâcib degil; sünnet olduguna tenbîh içindir, ört rek'ati faziletinden dolayi zikretmis, bazen de sünnetin en az iki rek'at kilinacagini beyân için, onu iki rek'at kilmisdir. Malûmdur ki Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Seilem) ekseri vakitlerde cuma namazinin sünnetini dört rek'at olarak kilardi. Çünkü dört kilmayi bize de emir buyurmus; tesvîkde bulunmusdu. Emrettigi bir hayri islemege kendisi elbette herkesden ziyâde ragbet ve hirs gösterir ve bu husûsda herkesden evlâdir.»
Babimizin (71 numarali) hadîsinde râvî Yahya 'nin: «Zannederim sonra kilardi, diye okudum. Yahut: Yüzde yür öyle okudum.» demesi. «Sonra kilardi.» ifâdesini okuyup okumadiginda tereddüt ettigindendir. Aficak buradaki tereddütü zan ile yakîn arasindadir. Yâni bu kelimeyi ya yüzde yüz okudum, yahut okudugumu zannediyorum, demek istemisdir. Yahya büyük bir âlim ve hafiz olmakla beraber pek ziyâde verâ' ve takva sahibi oldugundan bir çok hadîslerin lâfizlarinda süphe edermis. Hattâ Ka adi Iyâz'in beyânina göre kendisine «sekkâk» yâni süpheci Yahya derlermis.
Maksure : Mescidin içine yapilan odacikdir. Bunu ilk defa ihdas eden Hz. MuâvIye olmusdur.

Bu Hadislerden Çikarilan Hükümler:

1- Ibni Battal'm beyânina göre ulemâ cumâ'nm farzindan sonra kilinacak sünnet hususunda ihtilâf etmislerdir. Söyle ki :
a) Ulemâdan bir taifeye göre cumâ'nin farzindan sonra herkes evinde ikiser rek'at sünnet kilar. Bu kavil Ömer ve Imrân b. Husa y n (Radiyallahû anhûma) ile Ibrahim Nehaî 'den rivayet olunmusdur.

Imam Mâlik: «Imam cumâ'yi kildirdiktan sonra mescidde sünnet kümamahdir. Zira Resûlüllah (Sallaiiahü Aleyhi ve SeUem)'in cumâ'dan sonra mescidden ayrihrdigi, orada sünnet kilmazdigi rivayet olunmusdur. Cemâatin dahî farzdan sonra dagilmalarini, mescidde nafile kilmamalarini dilerim. Fakat kilarlarsa caizdir.» demisdir.

b) Bâzilarina göre, cumâ'nin farzindan sonra evvelâ iki, sonra dört rek'at sünnet kilinir. Bu kavil, Alî b. Ebî Tâlifo, Abdullah b. Ömer ve Ebû Mûse'l-Es'arî (Raâiyallahû anhûm) ile Atâ' Süfyân-i Sevrî ve Hanefiîler 'den Imam Ebû Yûsuf 'un mezhebleridir. Yalniz Imam Ebû Yûsuf'a göre cumâ'nm farzindan sonra evvelâ dört, sonra iki rek'at sünnet kilinir.

Imam Safiî: «Bir kimse cuma namazindan sonra ne kadar çok nafile kilarsa, bence o kadar makbul bir amel olur.» demisdir.

c) Diger bir takim ulemâya göre, cumâ'nin farzindan sonra bir selâmla dört rek'at sünnet kilinir. Bu kavil IbnI Mes'ûdl (Radiyallahû anh) ile Alkame ve Ibrahim Nehaî 'den rivayet olunmusdur. Imam A'zam ile Ishâk b. Râhuye 'nin mez-hebleri de budur.

Mezkûr taifelerin her birine delîl olacak hadîsler rivayet edilmisdir.

2- ÜIü'l-Emir lüzum görürse mescide maksure yapmak câ-?zdir. Kaadi Iyâz'm beyânina göre: Maksurede cuma namazi kilmak ihtilafli bir mes'eledir. Sele fin bir çoklari bunu caiz görmüs ve maksure içinde cuma kilmislardir. Hasan-i Basrî, Kaasim b. Muhammed, Salim ve diger ulemâ bunlar meyânin-dadir,

Abdullah b. Ömer (Radiyallahû anh) ile Sa'bî, îmam Ahrned b. Hanbel ve Ishâk b. Râhuye maksure içinde cuma namazi kilmayi kerîh görmüslerdir. Hattâ îbni Ömer (Radiyatlahû anh) cuma ezani okunurken maksurede bulunursa, namazi kilmak için mescidin Içine çikarmis.

Bâzilari : «Maksurenin içine girmek için herkese izin verilmisse, onun içinde cuma kiîmabilir. Fakat maksure yalniz bâzi kimselere mahsûs olup, baskalarinin girmesine müsaade edilmezse içinde cuma kilinamaz. Çünkü cami' hükmünden çikmisdir.» derler.

3- Nafile namazlari kilmak için yer degistirmek müstehabdir. Mümkünse onlari evde kilmak; degilse farz kilinan yerden baska tarafa çekilerek kilmak efdaîdir .Bu suretle hem secde yerleri çogaltilmis, hem de nafile namazin sekli, farzdan ayrilmis olur.

4- Farz ile sünnet namazlarin arasi, konusmakla daayrilabilir, lâkin arzetiigimiz sebeplerden dolayi yer degistirmek sureti ile ayirmak daha faziletlidir.

---

[1] Sûre-i cum'a âyet 9.

[2] Künyesi Ebû Abdirrahmândir. Hz. Ömer'in torunudur. Hisâm b. Abdilmelik zamâmnda Medîne'de vefat etmisdir.

[3] Bundan önceki rivayette zikri geçen Abdullah b. lbrâhîm b. Kaariz ile bu rivayetteki Ibrâhîm b. Abdillâh b. KaajIz ayni sahistir. "Ibni Maîn burada Zührî*nin hata etti-gini löylemistir.

[4] Ebû Alî Humeyd b. Mes'adete'l-Bâhilî: (2-244) Basralidir, MüslImin râvîl dendir.

[5] Ebü Bisr Sclemetü'bnü Al kamet e't-Temîmî: Basralidir, sahîheyn râvîlerinde

[6] Ebû Muhammed Hasan b. Ayyas: KûfelI âzâdlilardandir. MUslimin râvîlcrin-dendtr.

[7] Ebû'l-Hâris Ya'lâ b. Haris EI-Muhâribî: Kûfeüdir. Sahîheyn râvîlerindendir

[8] Sûre-i Cumua âyet 11.

[9] Müslim'in râvîlerindendir. Namaz hakkinda hadîs rivayet etmisdir.

[10] Medînelidir. MÜslimin râvîlerindendir

[11] Ebü Ümeyye Amr b. Saîd b. Âs El-Kuresî El-Emevî : Hz. Osman'dan hadîs rivayet etmistir.

[12] Küfelidir. Namaz ve zekât hakkinda babasindan hadîs rivayet etmistir

[13] Ebû Abdillâh Abdülazîz b. Rufey* El-Esedî: Mekke'Ii olyp, Kûfe'ye yerlesmistir Sahîheyn râvîl e rintleridir.

[14] Mekkelidir. Sahîheyn râvîierindendir.

[15] Sûre-i Zuhruf âyet 77.

[16] Medîne'lilerden sayilir. MüslimIn râvîlerindendir

[17] Medînelidir. Müslîmin râvîlerindcndir.

[18] Sahâbiyyedir. Resûlüllah (S. A. V.) den hadîs rivinel

[19] Istilâm : Hacer-i Esved'i öpmek yahut eliyle ona dokunarak elini öpmekdir. Hacer-i Esved'inbuliindugu köseye rükn-i yamânî derler. Hadîsdeki rükünden murâd: Kabe'nin rükn-i yamânî adi verilen Hacer-i Esved kösesi olacakdir.

[20] Ebû Râfi'in ismi Eslem'dir. Resûlüllah (S.A.V.)'in azaltilisi idi.

[21] Mesrûk-u Hemdânî'nin kareli ogludur, Küfelidir. SahIheyn râvilerindendIr

[22] S^üsjimin râvîlerindendir.

[23] Müstimin râvîlen'ndendir.

[24] Ebû Esed Muhavvel b.'Râsid: Mücâhid'in kardesidir. Buna Muhavvel b. Ebî'l-Miicâhid dahî derler. Küfeli azatlilardandir.

[25] Ebû Abdillâh Müslim-i Batin b. Ebi Imrân : Sahîheyn râvîlerindendir.